

SIJOTETTUIJEN LASTEN SUHDE BIOLOGISIIN VANHEMPIINSA

LILLI VESA
Tampereen yliopisto, Pori
Yhteiskunta- ja kulttuuritieteiden yksikkö
Sosiaalityön pro gradu -tutkielma
Helmikuu 2015

Tampereen yliopisto
Yhteiskunta- ja kulttuuritieteiden yksikkö, Pori

VESA LILLI: Sijoitettujen lasten suhde biologisiin vanhempiinsa

Pro gradu –tutkielma, 81 sivua, 2 liites
Sosiaalityö
Ohjaaja: Tuija Eronen
Helmikuu 2015

Tämän tutkimuksen tavoitteena on saada selville, millaiseksi huostaanotetut, sijaisperheisiin sijoitetut lapset kokevat suhteensa biologisiin vanhempiinsa ennen huostaanottoa, huostaanoton aikana ja sen jälkeen. Lisäksi tutkimuksessa tarkastellaan sitä, millainen suhde lapsella on sijaisvanhempiinsa sekä sitä, kenet lapsi lopulta kokee vanhemmakseen.

Tutkimuksen teoreettisessa osuudessa käsitellään lastensuojelua länsimaissa sekä Suomessa. Lisäksi teoriaosuus kattaa pohdintaa huostaanottojen ja sijaishuollon moraalisisista näkökulmista. Siinä käsitellään laajasti myös lapsen kiintymyssuhdetta vanhempiinsa sekä psykologista vanhemmuutta.

Työ on kvalitatiivinen tutkimus. Siinä on haastateltu teemahaastattelun avulla neljää iältään 18-21 –vuotiasta nuorta. He olivat olleet sijoitettuna sijaisperheeseen ja asuivat kaikki nyt omillaan. Nuoret olivat lastensuojelun jälkihuollon asiakkaina. Aineisto on analysoitu sisällönanalyysillä.

Tutkimuksen tärkeimpänä tuloksena on, että huostaanotto pääosin katkaisee lapsen ja biologisen vanhemman välisen suhteen. Tosin lapsen ja vanhemman välistä suhdetta ennen huostaanottoa oli haasteellista selvittää, sillä nuoret muistivat hyvin vähän ajasta ennen huostaanottoa. Yhteydenpito katkesi tai väheni huomattavasti huostaanoton alkuajoista lähtien. Jos yhteydenpitoa biologisiin vanhempiin oli vielä silloin, kun lapsi oli kasvanut täysi-ikäiseksi, suhde oli muuttunut luonteeltaan ystävyydeksi tai kaveruudeksi. Mielenkiintoinen tulos tutkimuksessa on se, että sellaisen nuoren kohdalla, joka oli asunut sijoituksen ensimmäiset vuodet lastenkodissa, oli huomattavasti tiiviimmät välit biologisiin vanhempiinsa kuin niillä nuorilla, jotka olivat asuneet koko sijoituksensa ajan sijaisperheessä. Tämä voi johtua siitä, että lastenkodeissa yhteydenpitoa biologisiin vanhempiin saatetaan tukea enemmän. Toisaalta vanhemmasta voi tuntua luontevammalta käydä tapaamassa lastaan lastenkodissa kuin sijaisperheessä.

Jokaisella nuorella oli säilynyt vähintäänkin hyvät välit sijaisvanhempiinsa huostaanoton päätyttyä. Kaikkien nuorten kohdalla sijaisvanhemmat olivat lunastaneet niin sanotun oikean vanhemman paikan ja olivat näin tulleet nuorille psykologisiksi vanhemmiksi. Sijaisvanhemmat olivat nuorille vanhemman asemassa siksi, koska heidän kanssaan oli tehty sellaisia tavallisia asioita, mitä vanhempien kanssa yleensä tehdään. Sijaisvanhemmat olivat antaneet rakkautta, kannustaneet koulunkäynnissä ja antaneet käyttäytymismalleja. Vaikka kaikki nuoret olivat muuttaneet pois sijaisvanhempiensa luota, sijaisvanhemmat toimivat edelleen tukena ja turvana nuorille. Kuitenkin biologisillakin vanhemmilla oli nuorille merkitystä.

Asiasanat: lastensuojelu, psykologinen vanhemmuus, sijaisvanhemmat, vanhempi-lapsisuhde

VESA, LILLI: Children living in care and their relationship to biological parents

Master's thesis, 81 pages, 2 appendix pages
Social Work
Supervisor: Tuija Eronen
February 2015

The purpose of this Master's study is to find out how children taken into care experience their relationship with their biological parents. The relationship between child and parent is studied in this research before the care, during the care and after the care. In addition, the study examines what kind of relationship the children have with their foster parents. The study also examines, whom the child keeps as his or her parent.

The theoretical part of this study deals with the child welfare in Western countries and in Finland. Furthermore the theoretical part includes speculation of custodies in the moral point of view. The theoretical part also concentrates widely on attachment and psychological parenting.

This is a qualitative study. The study is based on interviews of four young people, aged 18-21 years. They had lived in a foster family and now they lived on their own. Young adults were customers of child welfare's aftercare. The data has been analyzed by content analysis.

According to this research, taking into care mainly cuts the relationship between the child and the biological parent. However, it was challenging to figure out the relationship between the child and his or her parent before the care, because the youngsters had very little memories of those times. The communication between the child and his or her parent decreased significantly during the care. If there was any communication at the time when the child had reached maturity, the relationship had developed into friendship. An interesting outcome is, that one youngster who had lived in children's home before moving in with the foster family, had significantly closer relationship with her biological parents than those youngsters who had lived only in the foster family. This might be due the fact that the staff of children's homes may support more children's contacts to their biological parents. On the other hand parents may feel easier to visit the children's home than the foster family.

Every person had good relationship to their foster parents after the care. Foster parents had achieved a "real parent's" position in the youngsters' lives. Therefore foster parents became psychological parents for the youngsters. Foster parents had received the real parent's status, because they were strongly involved children's daily activities. Foster parents had given their love, they had encouraged at schoolwork and they set a good example to youngsters. Even when all the youngsters had moved away from home, they still got support and safety from their foster parents. However, the biological parents still played an important role in the youngsters' lives.

Keywords: child welfare, foster parenting, parent-child relationship, psychological parenting.

SISÄLLYSLUETTELO

1. JOHDANTO	6
2. LAPSI SIIJAISHUOLLOSSA	8
2.1. Lastensuojelun kaksi suuntausta	8
2.2. Sijaishuolto Suomessa.....	10
2.3. Sijaishuollon jännitteitä.....	11
3. ERILAISIA VANHEMMUUKSIA.....	14
3.1. Lapsen ja biologisten vanhempien välinen suhde.....	14
3.2. Biologinen, juridinen ja sosiaalinen vanhemmuus	16
3.3. Psykologinen vanhemmuus.....	17
4. VANHEMPIEN JA LAPSEN VÄLISEN SUHTEEN TUKEMINEN SIIJAISHUOLLON AIKANA.....	21
5. LAPSEN JA VANHEMPIEN VÄLINEN SUHDE HUOSTAANOTON AIKANA JA SEN JÄLKEEN	23
6. TUTKIMUKSEN TOTEUTTAMINEN.....	29
6.1 Tutkimuksen tavoitteet ja tutkimuskysymykset.....	29
6.2. Laadullinen tutkimus ja tutkimuksen luotettavuus	30
6.3. Tutkimusaineiston keruu.....	32
6.4. Teemahaastattelu.....	33
6.5. Sisällönanalyysi	35
6.6. Tutkimusetiikka	36
7. KENET LAPSI KATSOO VANHEMMAKSEEN - TUTKIMUSTULOKSET.....	42
7.1. Biologisen vanhemman ja lapsen välinen suhde ennen huostaanottoa.....	42
7.2. Lapsen ja biologisen vanhemman yhteydenpito sekä suhde huostaanoton aikana	46
7.3. Suhde biologisiin vanhempiin nykyisin	52
7.4. Suhde sijaisvanhempiin huostaanoton aikana.....	56

7.5. Yhteydenpito sijaisvanhempiin huostaanoton jälkeen	60
7.6. Kuka nyt on nuoren vanhempi?	61
8. YHTEENVETO JA POHDINTA	67
LÄHTEET	73
LIITE 1	82
LIITE 2	83

1. JOHDANTO

Huostaanotettujen ja kiireellisesti sijoitettujen lasten määrä on kasvanut Suomessa. Kun vuonna 2003 huostassa tai kiireellisesti sijoitettuna oli koko maan 0-17 -vuotiaista 0,8 prosenttia, vuonna 2013 vastaava luku oli 1,2 prosenttia (THL 2014a). Sijaishuollossa olleilla lapsilla onkin paljon kokemuksia siitä, millaista on asua poissa biologisten vanhempien luota. Tällaista muilla lapsilla ei ole. (Hurtig 2006, 189.)

Lapsen ja vanhemman välistä biologista sidettä pidetään itsestään selvyytensä (Ritala-Koskinen 2001, 55). Vanhemman ei kuitenkaan tarvitse olla aina biologinen vanhempi, jotta hän saisi lapsen elämässä erityisen paikan. Lapsi muodostaa psykologisen suhteen siihen aikuiseen, joka perustarpeiden lisäksi antaa lapselle hoivaa, läheisyyttä ja virikkeitä (Goldstein ym., 1973, 17–19). Esimerkiksi silloin, kun lapsi on sijoitettu sijaisperheeseen, sijaisvanhemmat voivat lunastaa psykologisen paikan lapsen elämässä. Psykologinen vanhemmuus voidaankin määritellä ”oikeaksi vanhemmuudeksi” (Ritala-Koskinen 2001, 58–59). Lastensuojelulain (2007/417, 54 §) mukaan sijaishuollossa asuvalle lapselle on turvattava jatkuva yhteydenpito hänelle tärkeisiin ihmisiin. Tästä huolimatta huostaanotto muuttaa aina lapsen ja vanhemman välistä suhdetta ja monissa tapauksissa lapsen suhde biologisiin vanhempiin saattaa katketa (esim. Valkonen 1995). Pahimmassa tapauksessa huostaanotetun lapsen kasvaessa täysi-ikäiseksi, hänellä ei ole sijaishuollosta poismuuton jälkeen elämässään yhtään läheistä ihmistä. Toisaalta sijaisperheissä kasvaneiden lasten sijaisvanhemmat ovat monissa tapauksissa tärkeässä asemassa lapsen aikuisvuosinakin.

YK:n lapsen oikeuksien sopimus edellyttää, että lapsella on oikeus ilmaista mielipiteensä ja tulla kuulluksi (YK:n yleissopimus lapsen oikeuksista). Sosiaalityössä lapselta saatu tieto on kuitenkin usein jäänyt aikuisen tiedon varjoon vaikka lapsen tuottama tieto on merkityksellistä (Hurtig 2006, 178–192). Erilaisten vähemmistöryhmien kertomukset ovat tärkeitä, sillä ne tuovat esiin sellaisia epäkohtia, joita valtavirta pitää itsestäänselvyyksinä. Lasten voidaan ajatella kuuluvan vähemmistöryhmään, koska he edustavat sellaista marginaalista ääntä, joka ei aina kuulu aikuisten näkökulmien seasta. (Helavirta 2011, 94.) Lasten ottaminen mukaan tutkimukseen on nostanut kuitenkin tutkimuseettisia pohdintoja, sillä lapset nähdään olevan yhteiskunnalliselta asemaltaan haavoittuvia ja heitä pitäisi siksi suojella. On kuitenkin tärkeää, ettei tutkimuseettisista syistä jätetä tutkimatta sellaisia arkaluontoisia aiheita, jotka ovat yhteiskunnallisesti tärkeitä (Vehkalahti ym. 2010, 16–17.) Lapsilta saatu tieto on oleellinen osa lasten auttamista, koska lasten kokemuseräistä tietoa tarvitaan suuresti

muun muassa lapsiin kohdistuvassa rikostutkinnassa sekä silloin, kun tarkastellaan lasta palveluiden käyttäjänä. Lisäksi on tärkeää tietää, mitä lapset ajattelevat perheelleen tarjottavasta avusta. Lapsia olisi pyrittävä kuulemaan yksilöinä ja oman elämänsä asiantuntijoina, sillä vain näin opitaan ymmärtämän lasten ajattelu- ja kokemistapoja. Vain lapsi voi kertoa elämästään sellaisena, kuin hän sen näkee. Lapsilta saadun tiedon kerääminen ja osallisuuden vahvistaminen on kuitenkin sosiaalityössä merkittävä eettinen ja ammatillinen haaste. Siksi on tärkeää lisätä ymmärrystä siitä, miten lapset näkevät oman elämänsä ja kuinka he arvioivat auttamistyötä. (Hurtig 2006, 178–192.)

Tässä työssä tutkin lasten ja biologisten vanhempien välisiä suhteita haastattelemalla perhehoitoon sijoitettuna olleita täysi-ikäisiä jälkihuollossa olevia nuoria. Selvitän, millaisena huostaanotetut lapset kokevat suhteensa biologisiin vanhempiinsa ennen huostaanottoa, sen aikana ja jälkeen huostaanoton. Aihe on tärkeä, koska sitä on tutkittu lapsen näkökulmasta vähän. Tutkimus on jatkoa kandidaatin tutkielmalleni, joka valmistui vuonna 2013. Siinä tutkin huostaanotettujen lasten ja vanhempien muuttuneita suhteita aikaisempien aiheesta ilmestyneiden tutkimusten kautta. Aihe liittyy omaan kiinnostukseeni lapsen ja biologisen vanhemman välisestä suhteesta huostaanoton aikana ja sen jälkeen. Jo ensimmäisenä opiskeluvuotena yliopistossa tein pienen tutkimustyön liittyen juuri tähän aiheeseen. Olen ollut aina kiinnostunut etenkin siitä, miten itse lapset kokevat tilanteen. Tässä työssä paneudun nimenomaan lapsilta ja nuorilta saatuun tietoon. Sivuutan tutkimuksessani aikuisen äänen, joka kuuluu usein tutkimuksissa esimerkiksi työntekijän tai vanhemman puheena. Mielestäni niin kauan kuin huostaanottoja tehdään ja lapsia sijoitetaan kodin ulkopuolelle, aihetta on tarkasteltava kriittisesti.

Kolmessa ensimmäisessä luvussa tarkastelen aiheittani teoreettisen taustan kautta. Luvussa kaksi kerron, millaisena lastensuojelu näyttäytyy muissa länsimaissa ja Suomessa. Lisäksi tarkastelen lastensuojelua moraalisesta näkökulmasta. Luvussa kolme esittelen erilaisia näkökulmia, mistä vanhemmuutta voidaan tarkastella. Erityisesti syvennyn psykologisen vanhemmuuden käsitteeseen. Luvussa neljä kirjoitan siitä, miten lapsen ja vanhemman välistä suhdetta pyritään tukemaan sijaishuollon aikana. Luvussa viisi esittelen tiiviin kirjallisuuskatsauksen aiemmista samasta aiheesta tehdyistä tutkimuksista. Luvussa kuusi kerron tutkimusmenetelmästäni ja tutkimukseni teosta tarkemmin ja luku seitsemän käsittää tutkimustulokset. Luku kahdeksan sisältää tutkimustulosten yhteenvedon ja pohdinnan.

2. LAPSI SIJAISHUOLLOSSA

Tässä kappaleessa käsittelen laajasti sijaishuoltoa. Lähestyn aihetta ensin kertomalla siitä, minkälaisista näkökulmista kansainvälisessä tutkimuksessa tarkastellaan lastensuojelua ja huostaanottoja. Tämän jälkeen kirjoitan tarkemmin suomalaisesta sijaishuollosta ja lopuksi pohdin huostaanottoja moraalisesta näkökulmasta.

2.1. Lastensuojelun kaksi suuntausta

Länsimaat voidaan jaotella lastensuojelullisten näkemysten perusteella kahteen ryhmään. Angloamerikkalaisissa maissa lastensuojelullisia tapahtumia tarkastellaan lasten suojelemisen näkökulmasta (child protection orientation) kun taas Manner-Euroopassa ja Pohjoismaissa lastensuojeluun suhtaudutaan perhepalvelusuuntautuneesti (family service orientation). Angloamerikassa esimerkiksi lapsen pahoinpitely nähdään tilanteena, joka vaatii lapsen suojelua häntä vahingoittavilta omaisiltaan. Tällöin työntekijöiden suhde vanhempiin voi olla ristiriitainen ja vastakkainen. Näissä maissa vanhemmat useimmiten vastustavat huostaanottoa. Palvelusuuntautuneissa maissa lastensuojelun toimenpiteitä tarvitsevat tilanteet nähdään usein perheiden sisäisinä ongelmina tai psyykkisinä tai sosiaalisina hankaluuksina, joiden selvittämiseksi ihmisten ajatellaan kaipaavan apua ja tukea. Pyrkimyksenä on luoda hyvä suhde asiakkaisiin ja iso osa huostaanotoista onkin sellaisia, joihin vanhemmat ovat vapaaehtoisesti suostuneet. (Gilbert & Parton & Skievens 2011a, 3–4.)

Neil Gilbert kumppaneineen (2011b, 246–248) tutki Yhdysvaltojen, Kanadan, Englannin, Ruotsin, Suomen, Tanskan, Norjan, Saksan, Belgian ja Alankomaiden tilastoja kodin ulkopuolisista sijoituksista. Lähes kaikissa näissä maissa sijoitettujen lasten määrä nousi 2000-luvun alkupuolella. Suomessa oli vuonna 2007 näistä maista eniten sijoitettuja lapsia tuhatta lasta kohti. Toisaalta sijoituksessa olevien lasten määrä laski Yhdysvalloissa, vaikka Yhdysvallat katsotaankin kuuluvaksi angloamerikkalaiseen lapsia suojelemaan kategoriaan. Tämän eron ymmärtämiseksi on tärkeää huomioida, että sijoitettujen lasten määrän nousu ei johdu kaikissa maissa huostaanottojen lisääntymisestä vaan siitä, että lapset viipyivät sijaishuollossa pidempään kuin ennen. Suomen korkea luku sijoitettujen lasten määrässä selittyy puolestaan sillä, että suomalaisessa järjestelmässä nuorten ongelmat kuuluvat suureksi osaksi lastensuojelulle, kun taas esimerkiksi Englannissa nuorten ongelmiin puututaan rikosoikeudellisin keinoin. Pohjoismaissa näyttääkin olevan enemmän vanhempia lapsia sijoitettuna, kun taas Yhdysvalloissa, Kanadassa ja Englannissa sijoitukset kohdistuvat usein pieniin lapsiin.

Angloamerikkalaisessa, lasten suojelemiseen perustuvassa suuntautumisessa, nojaututaan paljolti riskin käsitteeseen. Lastensuojelun sosiaalityöntekijät arvioivat työssään asiakkaisiin kohdistuvia riskejä, kuten esimerkiksi lapsen riskiä joutua kaltoinkohdeksi. Riskien arvioimiseksi työntekijöillä on käytössään erilaisia riskimittareita. (Swift & Callahan 2009.) Riskiarvioinnit kertovat työntekijälle lapsen turvallisuudesta sekä ennustavat tulevia haittoja. Tämä taas antaa viitteitä siitä, kuinka paljon ja millaisia palveluita asiakkaalle olisi myönnettävä tai olisiko lapsi otettava huostaan. Riskiarviointeja on kuitenkin kritisoitu. Esimerkiksi Yhdysvalloissa eri piirikunnilla on omanlaisiaan tapoja arvioida riskejä ja menetelmät eroavat toisistaan. (Berrick 2011, 21–22.) Tämä taas johtaa siihen, että eri osavaltioissa asuvia asiakkaita kohdellaan eriarvoisesti. Riskimittareiden takia asiakkaita myös kategorisoidaan muun muassa työn ja koulutuksen suhteen. Mittarit auttavat työntekijöitä erottelamaan ne asiakkaat, jotka tarvitsevat eniten sosiaalipalveluita. Toisaalta kategorisointi johtaa pahimmillaan siihen, että ne kertovat kuinka iso riski vanhempi on omalle lapselleen. Asiakkaat eivät puolestaan aina tiedä, että he ovat riskien arvioinnin kohteena. (Swift & Callahan, 2009.)

Yhdysvalloissa, Kanadassa ja Englannissa on yleisesti enemmän sijoitettuna pikkulapsia, sillä nämä maat ovat suuntautuneet lasten suojeluun ja sijoituksia tehdään annettujen riskitasojen perusteella. Perhepalvelusuuntautuneissa maissa lapselle ja hänen perheelleen tarjotaan puolestaan ensisijaisesti avohuollon palveluita. Vasta, jos näistä palveluista ei ole hyötyä, lapsi sijoitetaan. Yhdysvalloissa ja Englannissa suhtaudutaan suopeasti myös huostaanotettujen lasten adoptioon. Nämä maat ovat selkeästi linjanneet, että adoptio on paras vaihtoehto silloin, jos lapsen paluu biologisen vanhemman luo ei ole mahdollista. (Gilbert ym. 2011b, 248-249.) Yhdysvaltojen lain mukaan lastensuojelun on varmistettava lapsen turvallisuus, turvattava hänen hyvinvointinsa ja tuettava pysyvyyttä. Pysyvyydellä viitataan lapsen pysyvään, elinikäiseen suhteeseen turvalliseen aikuiseen. Ideaalissa tilanteessa pysyvyys tarkoittaa lapsen mahdollisuutta sekä lailliseen että tunnesävytteiseen suhteeseen ensisijaiseen huoltajaan. Huostaanoton yhteydessä lapsen biologiselle vanhemmalle annetaan mahdollisuus tehdä muutoksia tilanteeseensa vuoden sisällä siten, että riskitekijät poistuvat. Jos vanhempi ei pysty muuttamaan olosuhteita paremmiksi annetun ajan ja tukipalveluiden puitteissa, sosiaalityöntekijän tehtävänä on etsiä lapselle korvaavat pysyvät olosuhteet joko sukulaisen kotoa, adoption kautta tai lakimääreisen holhoojan luota. (Berrick 2011, 25.)

Suomalainen lastensuojelu katsotaan kuuluvaksi perhepalvelusuuntautuneeksi lastensuojelutyöksi. Tarja Pösön (2011) mukaan suomalainen lastensuojelu on kuitenkin siirtynyt perhepalvelusuuntautu-

neisuudesta kohti lapsikeskeisyyttä. Siinä painotetaan lasten ja nuorten hyvinvointia heidän elämässään yleisesti ja pyritään hallitsemaan riskejä sekä lopettamaan sosiaalinen syrjäytyminen. Siihen sisältyy myös perheet, mutta pääpaino on lapsissa itsessään. Suomessa sijoituksia pidetään väliaikaisina ratkaisuin ja tavoitteena on perheen jälleenyhdistäminen. (Mt., 112–127.) Suomessa sijaislapsen adoptointi on harvinaista, mutta kuitenkin mahdollista. Tällöin välttämätöntä on kuitenkin biologisten vanhempien suostumus adoptioon. Nykyisin puhutaan myös niin sanotusta avoimesta adoptiosta, jolloin sijaislapsi saa adoptiovanhemmistaan pysyvän perheen, mutta lapsella ja biologisilla vanhemmilla on mahdollisuus säilyttää yhteydenpito toisiinsa. (Tervonen-Arnkil, ei vuosilukua.) Luvussa kolme pohdin tarkemmin sitä, miten eri maiden suuntauksiset liittyvät psykologiseen vanhemmuuteen kuuluvaan kahteen eri koulukuntaan: tarve- ja suhdekoulukuntaan.

2.2. Sijaishuolto Suomessa

Suomalaisen lastensuojelulain mukaan lapsi voidaan ottaa huostaan, jos puutteet lapsen huolenpidossa uhkaavat vakavasti vaarantaa lapsen terveyttä tai kehitystä. Toinen huostaanoton peruste voi olla se, että lapsi vaarantaa vakavasti omaa terveyttään tai kehitystään. Huostaanotto on aina voimassa toistaiseksi. (LsL 2007/417, 40 §, 47 §.) Tässä työssä lapsella tarkoitetaan 0-17 –vuotiasta henkilöä. Lapsen sijaishuollolla tarkoitetaan huostaanotetun, kiireellisesti sijoitetun tai hallinto-oikeuden väliaikaisen määräyksen nojalla sijoitetun lapsen hoidon ja kasvatuksen järjestämistä kodin ulkopuolella. (LsL 2007/417, 49 §.) Lapsi voidaan sijoittaa kodin ulkopuolelle asumaan joko avohuollon tukitoimenpiteenä, huostaanotettuna, kiireellisesti sijoitettuna, hallinto-oikeuden väliaikaisella määräyksellä tai jälkihuoltona. Kodin ulkopuolisesta sijoituksesta on kuitenkin muistettava erottaa *lapsen sijaishuolto*, sillä lapsen sijaishuollon määritelmä ei kata kaikkia niitä tilanteita, joissa lapsi on sijoitettu asumaan kodin ulkopuolelle. Huostaanotossa lapselle tulisi hankkia hänen tarpeitaan parhaiten vastaava sijoituspaikka. Lapsen sijaishuollon muodoiksi katsotaan esimerkiksi perhehoito, ammatillinen perhekoti ja laitoshuolto. (Saastamoinen 2010, 4–7.) Todellisuudessa sijaishuoltopaikan valintaan vaikuttavat alueelliset ja kuntakohtaiset käytännöt ja toimintatavat. Lisäksi taloudelliset tekijät, palveluiden hankintakäytännöt tai tarjolla olevat sijaishuoltopaikat vaikuttavat eri kunnissa eri tavoin lapsen sijaishuoltopaikan valikointiin. Lapset ovat siis eriarvoisessa asemassa sijaishuoltopalveluiden valinnassa. (Laakso 2013, 104.)

Sosiaalihuoltolain mukaisella perhehoidolla tarkoitetaan lapsen hoidon, kasvatuksen ja muun ympärivuorokautisen hoidon järjestämistä lapsen kodin ulkopuolella yksityiskodissa. Perhehoidon tavoitteena on antaa lapselle mahdollisuus perheenomaiseen hoitoon ja läheisiin ihmissuhteisiin sekä edistää hänen perusturvallisuuttaan ja sosiaalista kehitystään. (ShL 1982/710, 25 §.) Sijaiskodilla tarkoitetaan toimeksiantosopimuksen tehneen perhehoitajan antamaa hoitoa ja kasvatusta siten, että hoitaja ja lapsi asuvat hoitajan omassa kodissa. Ammatilliset perhekodit ovat perhehoidon ja laitoshuollon välimuotoja. Ammatillisella perhekodilla tarkoitetaan aluehallintoviraston luvan saanutta perhekotia, jossa vähintään kaksi hoidosta ja kasvatuksesta vastaavaa koulutettua henkilöä asuu lasten kanssa yhteisessä kodissa. Perhekodissa voidaan hoitaa samanaikaisesti kuutta lasta, ellei kyse ole hoidon antamisesta sisaruksille. Laitoshuoltoa tarjoavia lastensuojelulaitoksia ovat puolestaan muun muassa lastenkodit, nuorisokodit, vastaanottokodit sekä koulukodit. Laitoshuoltoon sijoitetaan yleensä vaikeahoitoisia ja erityisosaamista edellyttäviä lapsia. Laitosten henkilökunnalla tulee aina olla tehtävän edellyttämä koulutus. Saastamoisen mukaan laitoshoidon on usein sopiva ratkaisu esimerkiksi murrosikäiselle nuorelle tai väliaikaisissa sijoituksissa, sillä laitoshoidon liittyy kiinteästi tiivis työskentely lapsen vanhempien kanssa ja yhteydenpito lapsen ja vanhempien välillä. (Saastamoinen 2010, 9–11.)

2.3. Sijaishuollon jännitteitä

Vaikka laki määrää melko yksityiskohtaisesti, kuinka huostaanottotilanteessa tulisi toimia, huostaanotot eivät ole silti ongelmattomia eettisten kysymysten vuoksi. Ensinnäkin markkinatalous on tullut osaksi huostaanottoa. Aila Puustinen-Korhonen ja Tarja Pösö (2010) puhuvatkin perustellusti sijaishuoltomarkkinoista, sillä yksityiset palveluntuottajat kattoivat vuonna 2010 jo 70 prosenttia sijaishuollon palveluista. Sijaishuoltopaikat erikoistuvat, moninaistuvat ja kilpailevat keskenään tuottaessaan palveluita lastensuojelulle. Siksi sijaishuoltomarkkinoiden kasvaminen onkin tärkeä keskustelunaihe suomalaisessa lastensuojelussa ja yhteiskuntapolitiikassa. (Mt., 10.) Saako lasten pahoinvoinnista hyötyä siis taloudellisesti? Moraalisia ristiriitoja aiheuttaa myös sosiaalityöntekijöiden tapainoilu työpaikan rajallisten resurssien kanssa (Laine ym. 2011). Tällöin lapsen tilanteeseen parhaaksi sopiva palvelu ja palvelun hinta saattavat joskus riidellä pahasti keskenään ja tilanteen ratkaiseminen voi kuormittaa työntekijää. Sosiaalityön eettiset periaatteet osoittautuvatkin usein riittämättömiksi monimutkaisissa tilanteissa. Eettiset periaatteet eivät anna riittäviä ohjeistuksia kiistanalaisten tilanteiden ratkaisemiseksi käytännön tilanteissa. (Forsberg 2012, 8–9.)

Toiseksi itse huostaanottotilanteen voidaan ajatella rikkovan kiintymyssuhdeteorian oppeja. Kiintymyssuhdeteoria korostaa turvallisten, läheisten ja pysyvien kiintymyssuhteiden merkitystä lapsen terveyssä kehityksessä. Kuitenkin niissä tapauksissa, kun lapsen ja vanhemman välille on ehtinyt muodostua kiintymyssuhde, huostaanotto katkaisee tämän suhteen lapsen ja vanhemman välillä. Toisaalta monilla lastensuojelun toimenpiteenä sijoitetuilla lapsilla on jo valmiiksi ennen sijoitusta kiintymyssuhdehäiriö vaikeiden kotiolojen vuoksi. Huostaanotto on rankka kokemus lapsen elämässä. Erityisen hankalaa huostaanotto on sellaiselle lapselle, jonka kokemukset ovat pääosin kielteisiä ja jolla on vaikeuksia työstää kokemiaan asioita. Jo itse sijoitustapahtuma voi siis lisätä kiintymyshäiriöitä. Toisaalta monissa tapauksissa ainoana vaihtoehtona on huostaanottoon päätyminen lapsen kehityksen turvaamiseksi. (Kalland 2011, 207–208.) Kiintymyssuhdeteorian valossa voidaan lisäksi kysyä, onko vanhemmista erottaminen haitallisempaa kuin se, että lapsi joutuu kasvamaan turvattomissa oloissa? Vaikka lapsen paras elinympäristö on kotona rakastavien vanhempien hoivassa, lastensuojelussa tulee ongelmaksi se, ettei kiintymyssuhdeteorian korostamaa pysyvyyttä ja turvallisuutta voida aina monien avohuollon tukitoimienkaan jälkeen yhdistää. Lisäksi on hyvä myös miettiä lapsen asemaa laitossijoituksessa. Perhesijoitusta pidetään lapsille parempana vaihtoehtona kuin laitossijoitusta, koska laitossijoituksessa lapselle ei voida taata pysyviä kiintymyssuhteita. Hyötyykö lapsi laitossijoituksesta kuitenkin silloin, jos sijaisperhettä ei ole saatavilla? Kummassa riski on suurempi: huostaanotossa vai siinä, että lapsi jää kotiin? Sillä, millaiseen ympäristöön lapsi sijoitetaan, on suuri merkitys hänen tulevaisuutensa kannalta. Voidaan ajatella, että paljon kaltoinkohtelua osakseen saanut lapsi pääsee turvaan rakastavien ja huolehtivaisten sijaisvanhempien luokse. Tämä ei ole kuitenkaan itsestäänselvyys. Joissain tapauksissa lapsi voi joutua kokemaan kaikki traumansa, kuten hylkäämisen ja pahoinpitelyn, uudelleen myös sijaisperheessä. (Kalland 2004, 136; 2011, 215–216.)

Toisin kuin Yhdysvalloissa (ks. Berrick 2011), suomalaisessa lastensuojelussa peruslähtökohta on se, että sijaishuoltoa pidetään väliaikaisena ratkaisuna. Lastensuojelussa pyritään siihen, että lapsi pysyisi jossain vaiheessa palaamaan kotiin vanhempiensa luokse. Siksi lapsi voikin joutua kokemaan elämänsä aikana monia sijoituksia kodin ja sijaishuollon välillä. (Pösö 2004, 203–204.) Tällaisessa sijoituskierteessä lapsen kehitys kuitenkin vaurioituu, vaikka sijaisperheet olisivatkin turvallisia. Edestakaisen pompottelun aikaansaamien haittojen lisäksi eettinen ongelma näkyy myös siinä, miksi lapsi voidaan palauttaa vanhemmille, vaikka lasta olisi ennen huostaanottoa pahoinpidelty voimakkaasti? Tämä ei ole lapsen edun mukaista. (Kalland 2004, 136–137.)

Suomen lainsäädäntö velvoittaa, että sijoituksen tarvetta on arvioitava vuosittain. Laki antaa biologisille vanhemmille tilaisuuden korjata tilanteensa ja antaa heille mahdollisuuden saada lapsensa takaisin. Tällöin laki on siis vanhemmille armollinen. Toisinaan lapsi onkin järkevintä palauttaa omaan kotiinsa. Etenkin nuori voi hyötyä siitä, että vanhemmat saavat kerätä voimavaroja tilapäisen sijoituksen aikana. Toisaalta asian tekee ongelmalliseksi se, etteivät sekä sijaisvanhemmat tai lapsi ehkä uskalla kiintyä toisiinsa eron pelossa. (Kalland 2011, 209–210.)

Huostassapidon lopettamista on harkittava hyvin huolellisesti. Kati Saastamoinen (2010) muistuttaa, että huostassa olleen lapsen palaaminen kotiin merkitsee suurta muutosta hänen elämässään. Vaikka viranomaisten olisikin tuettava perheen yhdistämistä ja lapsen kotiin palaamista, päätöksenteossa olisi kuitenkin löydettävä tasapaino lapsen ja vanhempien intressin väliltä. Lapsen intressinä voi olla sijaishuollon jatkaminen, kun taas vanhemmat voivat toivoa lastaan kotiin. Tasapainon löytäminen on tärkeää, sillä turvallisten ihmissuhteiden merkitys on huostaanotetulle lapselle suuri. Siksi lapsen etu ja edun toteutuminen on päätöksenteossa avainasemassa. Päättänessä on otettava huomioon, mitä huostassapidon päätyminen merkitsisi lapsen kannalta. Vaikka alkuperäiset huostaanottoon johtaneet syyt olisivatkin poistuneet, huostassapitoa ei saa lopettaa, jos se on vastoin lapsen etua. Lastensuojelun tarvetta arvioitaessa onkin kiinnitettävä erityistä huomiota lapsen toiveisiin ja mielipiteisiin ikää katsomatta. Jos huostaanotto on kestänyt pitkään, sijoituksen loppuminen saattaa muuttaa lapsen elämäntilannetta suuresti. Tällöin voi olla tärkeämpää antaa lapsen jatkaa elämäänsä sijaiskodissa kuin toteuttaa vanhempien toiveet jälleenyhdistämisestä. (Mt., 32–34, 66.) Olisi kuitenkin muistettava, että sijaishuoltopaikka on lapselle ennen kaikkea arjen koti, jossa eletty aika on suuri osa lapsen elämää iloineen ja suruineen. Lapsen silmin katsottuna kyse ei ole sijaisjärjestelystä tai kodin ulkopuolella asumisesta vaan kyse on lapsen elämästä ja kodista. (Puustinen-Korhonen & Pösö 2010, 11.)

3. ERILAISIA VANHEMMUUKSIA

Lapsen ja vanhemman välinen suhde on hyvin monimuotoinen ja herkkä. Kulttuurissamme pidetään normaalina sitä, että lapsi asuu ja elää biologisten vanhempiansa kanssa. Monet lapset asuvat kuitenkin muualla kuin biologisten vanhempiansa luona joko yksityisin järjestelyin tai viranomaispäätöksillä. Suomalaisista lapsista ja nuorista kodin ulkopuolelle on sijoitettu 1,4 prosenttia (Lastensuojelun käsikirja 2014a.) Sijaisperheen elämästä tekee erilaisen se, että lapsen elämässä vuorottelevat sekä biologiset että sijaisvanhemmat ja pahimmassa tapauksessa näiden eri vanhempien näkemykset lapsesta sekä hänen tarpeistaan voivat erota toisistaan voimakkaasti.

Leena Valkosen (1995, 2) mukaan perhehoidossa sekä biologinen, psykologinen ja sosiaalinen vanhemmuus kietoutuvat toisiinsa. Tämän tutkimuksen yhteydessä on keskeistä eritellä näitä ulottuvuuksia. Seuraavaksi käsitelen lyhyesti biologisen, juridisen ja sosiaalisen vanhemmuuden käsitteitä. Sen jälkeen syvennyn laajemmin psykologiseen vanhemmuuteen. Ensin kuitenkin kerron lapsen ja vanhemman välisestä suhteesta kiintymyssuhdeteorian kautta, sillä kiintymyssuhdeteoria liittyy vahvasti tutkimukseni aiheeseen.

3.1. Lapsen ja biologisten vanhempien välinen suhde

Kiintymyssuhdeteorian luoneen John Bowlbyn (1984) mukaan turvallisesti vanhempiinsa kiintynyt lapsi oppii ymmärtämään olevansa rakastamisen ja huolenpidon arvoinen. Sellaiset vanhemmat, jotka vastaavat vauvan viesteihin toin, ilmein ja elein, luovat tälle tunteen, että hän on rakastettu. Tämän ansioista lapsi oppii myöhemmin myös luottamaan muihin ihmisiin. Turvalliset ihmissuhteet palvelevat lisäksi henkiinjäämistä, sillä vuorovaikutuksessa lapsi oppii, kuinka vanhempien huomio herätetään ja saadaan lohdutusta sekä turvaa. (Mt.) Alussa vauvalle muodostuu yksi kiintymyssuhde, joka on ylitse muiden. Tämä kiintymys kohdistuu usein äitiin. Isään vauva kiintyy yleensä vasta hieman myöhemmin. (Sinkkonen 2011, 120.) Lapsi voi kuitenkin muodostaa kiintymyssuhteen myös johonkin muuhun turvalliseen henkilöön vanhempien puuttuessa. Tärkeintä on, että kiintymyksen kohde on saatavilla ja osaa huolehtia lapsen tarpeista. Tällöin kiintymyksen kohteena voi olla myös esimerkiksi adoptiovanhempi, kasvattivanhempi tai sijaisvanhempi. (Keltikangas-Järvinen 2012, 38.) Kun pieni lapsi on turvallisesti kiintynyt vanhempaansa, hän uskaltaa lähteä äidin viereltä hiljalleen tutki-

maan ympäristöään. Kiintymyssuhteen ansiosta lapsi kykenee muistamaan äidin mielessään silloinkin, kun äiti ei ole näkyvillä. Hermostuneena, väsyneenä tai sairaana lapsi haluaa puolestaan olla lähellä turvallista kiintymyksen kohdettaan. (Bowlby 1988, 28, 121–122.)

Bowlbyn (1988, 123–124) mukaan vanhemmilla on suuri vaikutus siihen, millaiseksi lapsi kehittyy. Se, miten vanhemmat kohtelevat lasta, vaikuttaa suuresti kiintymyksen laatuun. Mirjam Kalland (2003) muistuttaa, että myös pahoinpidellyt tai laiminlyödyt lapset kiintyvät vanhempiinsa. Tällöin kiintyminen on kuitenkin turvatonta ja ehkä myös patologista. Kiintymyssuhteessa traumatisoituneet lapset ovat useasti kokeneet vanhempien läheisyyden, eron tai jälleennäkemisen puutteellisella tai pelottavalla tavalla. Huonoista kasvuoloista traumatisoituneen lapsen käsitys itsestään ja muista on vaurioitunut. Tällöin lapsen käyttäytymisessä näkyvät hänen odotuksensa torjuvasta, epäluotettavasta tai ei-käytettävissä olevasta aikuisesta. (Mt., 204, 210.) Jos lapsi on epävarma siitä, onko vanhempi saatavilla ja vastaako hän pyyntöihin, lapsi saattaa pelätä koko ajan eron mahdollisuutta. Tällöin lapsesta tulee takertuva ja ahdistunut eikä hän uskalla lähteä tutkimaan itsenäisesti ympäristöään niin kuin turvallisesti kiinnittynyt lapsi. (Bowlby 1988, 123–124.) Nämä varhaiset vauriot näkyvät lapsen myöhemmässä käyttäytymisessä ja kehityksessä. Normaalioloissa lapsen pitäisi tulkita vieraat ihmiset ”vaarallisiksi” ja turvautua vanhempiinsa. Kiintymyssuhteessa vaurioitunut lapsi ei kuitenkaan aina vierasta normaalilla tavalla ja saattaa ottaa kontaktia keneen tahansa ihmiseen. Lapsi voi olla myös valmis lähtemään kenen tahansa mukaan. Lapseen saattaa olla lisäksi vaikea luoda normaalia katsekontaktia ja satutettuaan itseään hän ei siedä aikuisen lohdutusta. (Kalland 2003, 204–205.) Toisaalta lapsi voi myös pyrkiä suojaamaan rakkauttaan hylkivää vanhempaa kohtaan ihannoimalla tätä ja unohtamalla ne pelottavat kokemukset, kun vanhempi ei ole ollutkaan saatavilla (Hautamäki 2011, 32). Hylkäämisen ja väkivallan uhan alla elävä lapsi ei ole kokenut, että hänen tarpeisiinsa vastataan. Hän ei ole myöskään oppinut luottamaan aikuisiin. Tällöin lapsi on usein ylivirittyneessä tilassa, jonka myötä hänellä saattaa olla oppimis- ja keskittymisvaikeuksia. Vanhempi lapsi saattaa paradoksaalisesti pyrkiä käyttäytymään siten kuin hänet hylättäisiin uudelleen, jolloin pyrkii kontrolloimaan erotilanteita aiheuttamalla niitä itse esimerkiksi karkaamalla. Kiintymyssuhteessa vaurioitunut lapsi voi myös usein hoivata esimerkiksi alkoholismista kärsivää vanhempaansa, vaikka tilanteen pitäisi olla juuri toisin päin. Tällöin vastuu perheestä on lapsella, jolloin lapsi joutuu kasvamaan liian paljon oman itsensä varassa. (Kalland 2003, 206.)

Bowlbyn (1988, 31) mukaan lapsi ikävoi vanhempiaan erossa. Kuitenkin liian pitkä ero on lapselle menetys, sillä hän ei pysty pitämään sisäistä kuvaa hoivaavasta vanhemmastaan kovin pitkää aikaa (Kalland 2003, 215). Tällöin onkin tärkeää, millaisia korvaavia ihmissuhteita vauvalle muodostuu

(Keltikangas-Järvinen 2012, 35). Toisaalta Valkonen (1995, 102) muistuttaa, että lapsen varaukseton rakkaus vanhempiaan kohtaan ei ole särkymätöntä. Jossain menee raja. Lapsi voi pitää eroa vanhemmistaan hyvänä asiana esimerkiksi silloin, kun on joutunut kokemaan liikaa nälkää ja pelkoa. Tällöin tunneside vanhempiin katkeaa. Tällaisessa tilanteessa lapsi ei ikävöi huostaanoton koittaessa vanhempiaan ja hän kiintyy nopeasti uusiin vanhempiinsa. Silti Liisa Keltikangas-Järvinen (2012) muistuttaa, että jos lapsen ihmissuhteet vaihtuvat kahden ensimmäisen ikävuoden aikana toistuvasti, lapsi ei ehdi keräämään tarpeeksi hyviä kokemuksia hoivasta. Se ei välttämättä ole hyväksi lapsen kehitykselle. (Mt., 35.) Näin voi käydä esimerkiksi silloin, jos huostaanotettu pikkulapsi joutuu odottamaan esimerkiksi kriisiperheessä ja laitoksessa pitkään ennen kuin saa pysyvän sijaisperheen.

3.2. Biologinen, juridinen ja sosiaalinen vanhemmuus

Vanhemmuutta voidaan jaotella biologisen, juridisen ja sosiaalisen vanhemmuuden käsitteillä. Biologinen vanhempi on siittänyt tai synnyttänyt lapsensa, minkä vuoksi vanhemman ja lapsen välistä biologista sidettä pidetään itsestään selvyytensä. Aino Ritala-Koskinen (2001, 55) muistuttaa, että kulttuurissamme biologiseen lapsi-vanhempisuhteeseen kuuluu vanhempiana olon oikeudet ja velvollisuudet, eikä sitä juurikaan kyseenalaisteta. Tämä näkyy selkeästi silloin, kun lapsen ja vanhemman välillä ei ole biologista sidettä, kuten uusperheissä, adoptioissa ja myös lastensuojelullisissa sijoituksissa. Tällöin niin sanotun oikean vanhemmuuden muodostumista voidaan pitää ongelmana juuri biologisen siteen puuttumisen vuoksi. Vaikka myöhemmin kirjoitan psykologisesta vanhemmuudesta ja sen erityisestä asemasta lapsen elämässä, Riitta Laakso (2012, 41) havaitsi tutkiessaan lastensuojelulaitoksen työntekijöiden ja lasten vanhempien välistä suhdetta, että biologinen vanhemmuus on myös laitoksissa etuasemassa. Vanhempien kanssa tehtävässä työssä korostui biologinen vanhemmuus, jolloin psykologinen ja sosiaalinen vanhemmuus jäivät lastensuojelulaitoksissa biologisen ulottuvuuden varjoon. Lastenkodissa lasten vanhemmuussuhteet ovat moninaisia eikä työntekijöillä aina ole selvää, kuka on lapselle läheinen ihminen tai ketä lapsi pitää vanhempanaan.

Juridisella vanhemmuudella tarkoitetaan sitä, miten lapsen ja vanhemman väliset suhteet ja velvollisuudet määritellään laissa. Jotta nämä velvollisuudet voidaan määrittää, on tiedettävä, kuka on lapsen äiti ja isä. (Ritala-Koskinen 2001, 56.) Äidin määräytymistä pidetään yleisesti itsestään selvyytensä, sillä äiti on synnyttänyt lapsen. Nainen katsotaan lapsen äidiksi silloinkin, kun raskaus on saanut alkunsa luovutetusta munasolusta tai alkioista. Isyys on ollut hankalampaa selvittää ja se on myös juridisesti ongelmallisempi seikka. Jos lapsen äiti on naimisissa, hänen aviomiehensä katsotaan

isäksi. Jos taas äiti ei ole lapsen syntymähetkellä naimisissa, lapsi katsotaan isättömäksi. Tällöin isyys voidaan vahvistaa tunnustamalla tai kantelemalla. (Gottberg 2011, 139–143; Isyyslaki 1975/700, 15 §, 22 §.) Juridiseen vanhemmuuteen liittyy myös huoltajuus. Lapsella katsotaan olevan oikeus saada huoltoa molemmalta vanhemmaltaan riippumatta siitä, onko lapsi syntynyt avioliitossa vai ei ja asuvatko vanhemmat yhdessä tai erillään. (Gottberg 2011, 175.)

Sosiaalinen vanhempi on aikuinen, jonka perheessä ja arjessa lapsi elää. Sosiaalinen vanhempi huolehtii lapsen arjesta ja opettaa lapselle arvoja ja toimintamalleja. (Vilén ym. 2010, 11.) Myös Jouko Huttusen (2001, 62; 2012) mukaan sosiaalisessa vanhemmuudessa on keskeistä arjen jakaminen. Olennaista on siis se, että lapsi ja vanhempi jakavat saman osoitteen ja viettävät päivittäin aikaa yhdessä. Myös julkinen esiintyminen lapsen kanssa sosiaalisissa tilanteissa siten, että ulkopuoliset pitävät aikuista lapsen vanhempänä, on sosiaalista vanhemmuutta. Ritala-Koskinen (2001, 58) näkee puolestaan sosiaalisen vanhemmuuden lapsen ja vanhemman yhteisenä vuorovaikutuksena, jota he molemmat ovat muokkaamassa. Sosiaalinen ulottuvuus ei siis tarkoita sitä, että lapsi vastaanottaisi passiivisesti huolenpitoa vanhemmaltaan.

3.3. Psykologinen vanhemmuus

Sijaishuollosta puhuttaessa törmätään usein psykologisen vanhemmuuden käsitteeseen. Psykologisessa vanhemmuudessa lapsen ja vanhemman välisen psykologisen suhteen tärkeimpiä asioita ovat kiintymys ja lapsen samastuminen vanhempaan. Siksi ajatellaankin, että psykologisessa vanhemmuudessa on kyse suuremmasta asiasta kuin biologisessa ja sosiaalisessa vanhemmuudessa. Psykologisessa vanhemmuudessa kyse onkin siis siitä, kenet lapsi kokee vanhemmakseen. Lapsi tarvitsee psykologista vanhemmuutta kasvunsa ja kehityksensä turvaamiseksi. (Valkonen 1995, 2–3.) Ritala-Koskinen (2001, 58–59) toteaaakin, että psykologista vanhemmuutta voidaan määritellä ”oikeaksi vanhemmuudeksi”. Psykologisen ja sosiaalisen vanhemmuuden teemat nousevat erityisesti esille silloin, kun lapsi ei asu biologisten vanhempiensa luona vaan on esimerkiksi huostaanotettu tai adoptoitu. Psykologinen suhde uuteen aikuiseen ei synny lapselle hetkessä etenäkään silloin, jos lapsella on muualla asuva biologinen vanhempi, joka voi olla juridisesti lapsen huoltaja.

Psykologista vanhemmuutta määrittävät kaksi erilaista koulukuntaa. Tarvekoulukunnan mukaan psykologinen vanhempi huolehtii lapsen tarpeista. Jos vanhempi ei tätä tee, lapsi on huostaanotettava ja sijoitettava todennäköisemmille psykologisille vanhemmille. Suhdekoulukunta korostaa puolestaan

ensimmäisen, varhaislapsuudessa lasta hoitaneen aikuisen merkitystä lapsen identiteettikehityksen kannalta. Ensimmäinen hoitava aikuinen on lapsen psykologinen vanhempi ja säilyttää asemansa lapsen elämässä huostaanotonkin aikana. Nämä erilaiset näkemykset näkyvät myös lastensuojelun arjessa. (Valkonen 1995, 2-3.)

Tarvekoulukuntaan kuuluvat, psykologisen vanhemmuuden käsitteen luojat Joseph Goldstein, Anna Freud ja Albert J. Solnit (1973, 17–19) näkevät psykologisen vanhemmuuden vaatimusten täyttyvän silloin, kun vanhempi pystyy tyydyttämään lapsen tarpeet päivittäin. Aineellisten vaatimusten lisäksi lapsi kaipaa hoivaa, seuraa ja virikkeellistä läheisyyttä. Kun vanhempi vastaa näihin tarpeisiin säännöllisesti, lapsen ja vanhemman välinen suhde lujittuu, joka taas puolestaan edistää lapsen sosiaalista, älyllistä ja tunne-elämän kehittymistä. Hiljalleen lapselle kehittyy vanhemmastaan mielikuva, joka pysyy hänen mielessään silloinkin, kun vanhempi on poissa.

Psykologinen vanhempi ei tarkoita automaattisesti biologista vanhempaa. Psykologisen vanhemman aseman saavuttaa lapsen elämässä sellainen aikuinen, jonka suhde lapseen perustuu päivittäiseen yhdessäoloon, kumppanuuteen ja yhdessä jaettuihin kokemuksiin. Tällainen vanhempi voi olla biologisen vanhemman lisäksi esimerkiksi adoptiovanhempi tai sijaisvanhempi. Goldsteinin ja kumppaneiden mukaan psykologinen vanhemmuus on vaihdettavissa esimerkiksi adoptio- tai huostaanottotilanteissa, jos biologinen vanhempi ei pysty vastaamaan lapsen tarpeisiin riittävän hyvin. Tämän tarvekoulukunnan mukaan suhteet biologisiin vanhempiin olisikin katkaistava mahdollisimman pian, jos he eivät pysty tarjoamaan lapselle hyvää pohjaa kasvu- ja kehitykselle turvallisissa oloissa. Goldstein kumppaneineen korostaa jatkuvuutta. He uskovat, että huostaanottotilanteessa sijoitusten pitäisi olla luonteeltaan pysyviä ratkaisuja, koska väliaikaisuuden tunne voi estää sijaisvanhempia kiintymästä lapseen. Tällöin psykologinen vanhemmuus jää syntymättä. Tarvekoulukunta ei myöskään suosittele yhteydenpitoa biologisiin vanhempiin sijoituksen aikana, koska yhteydenpidon puuttuminen mahdollistaa sen, että lapsi saa muodostettua psykologisen siteen sijaisvanhempiansa ja pystyy juurtumaan sijaiskotiinsa. Tällöin lapsi ei myöskään joudu kärsimään lojaliteettiristiriidoista, jolloin hän ei joudu tuntemaan syyllisyyttä joutuessaan valitsemaan joko biologisten vanhempien tai sijaisvanhempien välillä. (Goldstein ym. 1973, 17–39.)

Ruotsalainen tutkijaryhmä Vinterhed, Börjeson, Cederström, Fredin, Hessle ja Hessle (1981, 8, 122–123) kritisoi Goldsteinin ym. (1973) näkemystä psykologisesta vanhemmuudesta. Vinterhedin ym. mukaan Goldstein kumppaneineen asettaa lapsen tarpeet suuremmalle jalustalle kuin ne ihmissuhteet,

joissa lapsi elää, vaikka juuri ihmissuhteet ovat Vinterhedin ym. mukaan psykologisessa vanhemmuudessa oleellisemmassa osassa. Suhdekoulukuntaan kuuluvat Vinterhed kumppaneineen määrittelee psykologisen vanhemman ihmisenä, jolla on ratkaiseva merkitys lapsen identiteettikehityksessä. He näkevät, että lapsi yhdistää kuvan tärkeästä aikuisesta lähiympäristöönsä ja saavuttaa vähitellen kohdepysyvyyden. Tämä tarkoittaa sitä, että lapsi pystyy säilyttämään mielessään kuvan vanhemmastaan ja erottamaan sen itsestään vaikka aikuinen olisikin fyysisesti poissa. Kun kohdepysyvyys on saavutettu, lapsen mielessä jatkuu herkkä vuoropuhelu aikuisen kanssa. Psykologisen vanhemman ei tarvitse olla biologinen vanhempi, mutta koska psykologisen vanhemmuuden lähtökohtana on varhainen vuorovaikutus, psykologinen vanhemmuus ei ole vaihdettavissa. Lapsella voi kuitenkin olla muitakin tärkeitä tai jopa tärkeämpiä samastumisen kohteita, mutta psykologista vanhempaa ei voida pyyhkiä lapsen mielestä pois. Siksi kasvuiässä olevalla lapsella pitää olla mahdollisuus säilyttää yhteydenpito psykologisiin vanhempiin positiivisen identiteettikehityksen takia.

Vedän näiden kahden koulukunnan teoreettisista pohdinnoista sen johtopäätöksen, että angloamerikkalaisissa maissa, joissa suuntaus kohdistuu selkeästi lasten suojelemiseen, suositaan tarvekoulukunnan oppeja. Kuten edellä jo mainitsin, Yhdysvalloissa perheen jälleenyhdistämistä huostaanoton aikana tuetaan tiettyyn rajaan saakka. Jos vanhempi ei ole vuoden aikana saanut muutettua huostaanoton aiheuttanutta tilannetta paremmaksi, lapselle aletaan etsiä uutta pysyvää kotia. Yhdysvalloissa laki painottaa juuri pysyviä aikuissuhteita lapsen elämässä. (Ks. Berrick 2011, 25.) Yhdysvalloissa ja Englannissa suositaankin huostaanotettujen lasten adoptointia (Gilbert ym. 2011b, 248). Puolestaan Pohjoismaissa, missä perhepalvelusuuntautuneesti keskitytään kokonaisvaltaisesti koko perheen tukemiseen, on havaittavissa suhdekoulukunnan vaikutus. Vaikka varmasti jokaisessa maassa nämä eri koulukunnat tasapainoilevat keskenään ja viranomaispäätökset ovat hyvin paljon kiinni myös yksittäisen työntekijän suuntautuneisuudesta, Suomessa lastensuojelulaki (2007/417) määrää tukemaan sijoitetun lapsen ja hänen vanhempansa välistä yhteydenpitoa. Suomessa huostaanottoa pidetään myös usein väliaikaisena ratkaisuna. Tarkoituksena ei siis ole biologisten vanhempien korvaaminen täysin uusilla vanhemmilla vaan biologisten vanhempien pitämistä mukana lapsen elämässä on tuettava. Toisaalta myöhemmin esiteltävän tutkimukseni nuoret olivat kuitenkin suurimmaksi osaksi kadottaneet yhteyden biologisiin vanhempiinsa. Neljästä nuoresta vain yksi tapasi biologista äitiään säännöllisesti.

Valkonen (1995, 69–100) havaitsi tutkiessaan perheisiin sijoitettuja nuoria, että nuorten kokemukset psykologisesta vanhemmuudesta tukevat tarvekoulukunnan näkemyksiä. Jos biologiset vanhemmat

eivät olleet vastanneet nuoren tarpeisiin lapsuudessa, nuori ei ollut muodostanut tunnesuhdetta biologisiin vanhempiinsa. Useimmat nuoret olivat vieraantuneet biologisista vanhemmistaan sijoituksen aikana ja pitivät sijaisvanhempia oikeina vanhempinaan. Toisaalta, vaikka tarvekoulukunta ei pidä tärkeänä biologisten vanhempien ja lapsen välistä yhteydenpitoa huostaanoton aikana, Valkosen tutkimat nuoret olisivat kaivanneet yhteydenpitoa enemmän. Valkosen tutkimus ei siis osoittanut toteen tarvekoulukunnan väitettä siitä, että biologiset vanhemmat muuttuisivat lapselle niin sanotusti merkityksettömiksi. Näin tapahtuu Valkosen mukaan ainoastaan silloin, kun lapselle ei ole syntynyt tunnesidettä biologisiin vanhempiinsa. Toisaalta, vaikka suhdekoulukunnan mukaan psykologinen vanhemmuus ei ole vaihdettavissa, Valkosen tutkimus antoi viitteitä siitä, että vaikka nuorella oli ollut tunneside biologisiin vanhempiinsa, huostaanoton aikana sijaisvanhemmat olivat vaihtuneet psykologisen vanhemman asemaan. Ensimmäiset ikävuodet eivät siis ole olleet nuorille merkittävässä asemassa vanhempisuhteen muodostumisen kannalta. Tärkeimpiä olivat muistot. Nuoret olivat kiintyneet niihin ihmisiin, joiden kanssa oli eletty. Tärkeäksi tekijäksi nouseekin siis se, kuka ottaa lapsesta vastuun, välittää, rakastaa, on kiinnostunut hänen asioistaan ja jonka luona lapsi tuntee itsensä hyväksytyksi. Siksi Valkosen mukaan biologisella vanhemmuudella on psykologisen suhteen syntymisen kannalta merkitystä vain sosiaalisen vanhemmuuden kautta. Psykologisessa vanhemmuudessa sosiaalinen vanhemmuus on siis välttämättömyys. Ilman näitä kahta tekijää biologinen vanhemmuus ei ole tärkeässä asemassa.

4. VANHEMPIEN JA LAPSEN VÄLISEN SUHTEEN TUKEMINEN SIJAISHUOLLON AIKANA

Huostaanotto muuttaa aina lapsen ja hänen vanhempiensa välistä suhdetta. Lastensuojelulaki (2007/417, 4 §, 32 §, 54 §) pitääkin tärkeänä periaatteena sitä, että lapsen ja hänelle tärkeiden ihmisten välistä yhteydenpitoa pitää tukea mahdollisimman paljon. Ensinnäkin laki määrää, että lastensuojelun on pyrittävä ennaltaehkäisemään lapsen ja perheen ongelmia ja puuttumaan ongelmiin tarpeeksi varhaisessa vaiheessa. Jos lapsi kuitenkin on jo sijaishuollossa, laki määrää tukemaan perheen jälleenyhdistämistä. Sijoittamisen yhteydessä laki velvoittaa miettimään lapsen sukulaisten tai muiden läheisten henkilöiden mahdollisuutta ottaa lapsi luokseen asumaan. Kolmanneksi laki edellyttää, että sijaishuollossa lapselle on turvattava tärkeät, jatkuvat ja turvalliset ihmissuhteet. Lapsella on siis oikeus tavata ja pitää yhteyttä vanhempiinsa, sisaruksiinsa ja hänelle muihin tärkeisiin henkilöihin.

Lastensuojelulain (2007/417, 54 §) mukaan sosiaaliviranomaisten ja sijaishuoltopaikan henkilökunnan on tuettava lapsen ja hänelle tärkeiden ihmisten yhteydenpitoa. Tämä tarkoittaa muun muassa sitä, että kunnan on tuettava yhteydenpitoa rahallisesti, sillä taloudelliset ongelmat eivät saa olla yhteydenpidon esteenä. Korvaukset koskevat yleensä vanhempien matkakustannuksia tai ruokarahaa. Sijaishuoltopaikka on myös järjestettävä niin, ettei se ole sijaintinsa puolesta esteenä läheisten yhteydenpidolle. Joskus lapsi on kuitenkin sijoitettava sellaiseen sijaishuoltopaikkaan, joka katkaisee hänelle vahingolliset ihmissuhteet. Tällöinkin yhteydenpito läheisiin ihmisiin on turvattava. (Lastensuojelun käsikirja 2014b.) Kysymys lapsen läheisten suhteiden pysyvyydestä on sijaishuollossa kuitenkin hyvin moniulotteinen. Monissa tapauksissa lapsen ja vanhempien yhteydenpito hankaloituu ja vähenee pitkien välimatkojen tai vanhempien huonon kunnon vuoksi. Toisinaan lapsen ja vanhempien välistä yhteydenpitoa joudutaan rajoittamaan muun muassa vanhemman väkivaltaisuuden takia tai lapsen ja vanhempien välinen suhde katkeaa jommankumman osapuolen toiveesta. Toisaalta välillä sijaishuollossa vanhempia on opastettava olemaan lapsensa kanssa ja olemaan lapseen yhteydessä. Parhaimmillaan elämä sijaishuollossa voi vahvistaa lapsen sosiaalisten suhteiden verkostoa ja hänen luottamustaan sekä vanhempiin että muihin ihmisiin. Pahimmillaan sijaishuolto voi vaurioittaa ja katkaista lapsen olemassa olevia suhteita tuomatta kuitenkaan uusia korvaavia suhteita tilalle. (Laakso 2009, 259; Puustinen-Korhonen & Pösö 2010, 15–16.)

Pösön (2004, 208–209) mukaan yhteydenpidon ristiriitoja on lähestytty tutkimuksellisesti tarve- ja suhdekoulukunnan kautta. Tarvekoulukunta korostaa sijaishuollossa uusien sosiaalisten suhteiden tärkeyttä. Koulukunnan mukaan uudet suhteet voivat korvata aikaisempia vanhemmuussuhteita ja

siksi suhdetta biologisiin vanhempiin ei ole ehdottoman tärkeää ylläpitää kaikissa tilanteissa. Suhdekoulukunta korostaa puolestaan lapsen ja biologisen vanhemman välistä suhdetta. Tämän takia sijaishuollossa syntyvät sosiaaliset, psykologiset ja kasvatukselliset vanhemmuussuhteet voivat tämän näkemyksen mukaan olla vain täydentäviä. Siksi lapsen ja biologisten vanhempien välisiä suhteita pyritään ylläpitämään sijaishuollon aikanakin. Nämä kaksi erilaista näkemystä johtavat erilaisiin käytäntöihin ja niiden vaikutukset ovat nähtävissä suomalaisessa lastensuojelussa. Pösö toteaa, että tutkimuksessa voidaan tuskin koskaan todistaa, että toinen näkökulma olisi parempi kuin toinen. Punamäki (2003, 175) muistuttaa, että ammattilaisten on tärkeää ymmärtää ne vaikutusmekanismit, jotka selittävät kiintymyssuhteen muuttumista tai pysymistä lapsuudessa. Interventioita suunniteltaessa on tunnistettava ne mallit, jotka mahdollistavat turvallisen kiintymisen säilymisen. Lisäksi on osattava kartoittaa ne ongelmat vuorovaikutuksessa, jotka johtavat turvallisen kiintymyssuhteen muuttumiseen turvattomaksi. Vaikka läheissuhteiden ylläpitämiseksi on kehitetty erilaisia työmuotoja, Puustinen-Korhonen ja Pösö (2010, 16) toteavat, että työmenetelmien ja ajattelutapojen pitäisi muuttua edelleen sellaisiksi, jossa läheissuhteet otetaan lapsen tueksi ja resurssiksi sijaishuollossa. Ihmissuhteet pitäisikin pääsääntöisesti nähdä resurssina eikä uhkana. Nyt tarvitaankin ammatillista ajattelua siinä, kuinka erilaisia suhteiden, verkostojen ja yhteydenpidon muotoja voitaisiin avata, laajentaa ja tukea.

5. LAPSEN JA VANHEMPIEN VÄLINEN SUHDE HUOSTAANOTON AIKANA JA SEN JÄLKEEN

Tässä luvussa tarkastelen aiempaa tutkimusta lapsen ja biologisen vanhemman välisestä suhteesta omien tutkimuskysymysten kautta. Lapsen ja biologisen vanhemman välistä suhdetta huostaanoton aikana ja sen jälkeen lapsen kertomana on tutkittu Suomessa hyvin vähän eikä ihme, sillä sosiaalityössä lapset ovat olleet tiedon tuottajina sivullisen asemassa ja lapselta saatu tieto on jäänyt usein aikuisen tuottaman tiedon varjoon (Hurtig 2006, 178–192). Myös Ann Schwartz (2010) toteaa, että kirjallisuudessa on hyvin vähän tietoa siitä, miten lapsi kokee eron biologisista vanhemmistaan huostaanoton yhteydessä. Monissa tutkimuksissa huostaanotetun lapsen ja biologisten vanhempien välisestä yhteydestä kertoo joko sijaisvanhemmat tai sosiaalityöntekijä. Suomalaisessa 1990-vuoden jälkeen tehdyssä tutkimuksessa vain Kati Hämäläinen (2012), Leena Valkonen (1995) ja Heli Niemi (2003) ovat tutkineet aihetta syvällisesti lapsen näkökulmasta. On myös huomattava, että muiden paitsi Hämäläisen (2012) tutkimus ovat verrattain vanhoja.

Leena Valkonen tutki vuonna 1995 sitä, ketä sijaisperheessä kasvanut nuori piti vanhempanaan ja millä perusteella. Valkosen kirja on ainoa suomalainen laaja nuoria koskeva tutkimus kyseisestä aiheesta. Myöhemmin myös Hämäläinen (2012, 37–42) on tutkinut perhehoitoon sijoitettujen lasten antamia merkityksiä perhesuhteilleen. Hänen aineistonaan oli kuitenkin nuorten sijaan pienemmät, iältään 8-12 -vuotiaat lapset. Valkonen haastatteli tutkimuksessaan 18 sijaisperheeseen sijoitettua, jälkihuollossa olevaa nuorta. Hän kertoo olleensa yllättynyt siitä, että vain harva nuori muisti huostaanottoa edeltävää aikaa selvästi ja toteaaakin yliarvioineensa lapsen muistin. Nuorten muistiin oli jäänyt vain yksittäisiä muistikuvia lapsuudesta. Etenkin pelko ja hämmentävät asiat olivat jääneet mieleen. Toisaalta Valkonen havaitsi myös, että lapsi voi kiintyä laiminlyövään vanhempaansa ja kaivata tätä, kunhan laiminlyönnit eivät vain ole liian vakavia, kuten jatkuvan nälän ja väkivallan kokemista. Esimerkiksi alkoholistivanhemman ja lapsen välinen suhde voi olla lämmin. Kuitenkin Heli Niemen (2003, 99–100) mukaan suhde vanhempaan voi olla myös vääristynyt esimerkiksi silloin, kun lapsi joutuu toimimaan huolenkantajana omista vanhemmistaan.

Suurin osa sekä Hämäläisen (2012) tutkimista lapsista että Valkosen (1995) tutkimista nuorista oli ikävöinyt vanhempiaan ja kaivannut yhteydenottoa. Myös Schwartzin (2010), Niemen (2003) ja Gunvor Anderssonin (1989) havaintojen perusteella voidaan todeta, että ainakin jonkinasteinen biologisten vanhempien ikävöinti huostassaoloaikana on yleistä. Toisaalta lapsen kaipuu ei aina välttämättä kohdistu vain biologisiin vanhempiin vaan siihen ympäristöön, josta on kotoisin. Heli Niemi (2003,

66–76) tutki elämäkerrallisen tapaustutkimuksen keinoin 22-vuotiaasta Tanjaa, joka huostaanotettiin sijaisperheeseen 5-vuotiaana. Enemmän kuin äitiään, Tanja kaipasi lapsuuden alkoholistiympäristöön. Tässä ympäristössä Tanja oli elänyt elämänsä ensimmäiset vuodet ja siksi se tuntui tutulta ja turvalliselta. Lapsen voi siis olla vaikeaa tottua uuteen sijaishotiin, jossa eletään sääntöjen ja normien mukaan. Tästä voi seurata leijuva ja koditon olo, niin kuin Tanjankin tapauksessa, joka ei moneen vuoteen oikeastaan tiennyt, kumpi on hänen oikea kotinsa. Toisaalta lapsen mielessä voi olla ikävän lisäksi myös huoli vanhemmista.

Valkosen (1995, 39–41) tutkimuksessa vain muutama nuori ei ollut ikävöinyt vanhempiaan huostas-
saoloaikana. Näille lapsille oli yhteistä vanhempien runsaat poissaolot ennen huostaanottoa sekä van-
hempien väkivaltaisuus. Valkonen pohtiikin, että lapsen ja biologisen vanhemman välisen kiintymys-
suhteen syntyminen vaikeutuu, kun lapsen tärkeimmät tarpeet jätetään huomioimatta. Pahasti kaltoin-
kohdelluille lapsille huostaanotto on helpotus.

Yhteydenpito huostaanoton aikana

Valkosen (1995) mukaan huostaanotto katkaisee yhteyksiä lapsen ja biologisen vanhemman välillä. Samansuuntaisia tuloksia nousee myös muusta kirjallisuudesta. Paula Marjomaa ja Milja Laakso (2010, 53–55) toteavat, että perhehoidossa elävistä lapsista 91 prosenttia tapaa biologista äitiään ai-
nakin joskus. Aluksi määrä saattaa tuntua suurelta, mutta kun tarkastellaan kuukausittaisia tapaami-
sia, huomataan, että esimerkiksi nuorista vain kolmannes tapaa biologista äitiään kuukausittain tai
useammin. Isää tavataan huomattavasti harvemmin.

Valkosen (1995, 44) tutkimuksessa suurin osa vanhemmista lopetti yhteydenpidon lapseensa huos-
taanoton tapahtumisen jälkeen. Muutaman lastenkodissa olleen lapsen yhteydenpito biologisiin van-
hempiin loppui perheeseen sijoituksen jälkeen. Pösö (2004) tutki koulukodissa asuvia nuoria vuonna
2001. Sitä ennen hän oli tehnyt tutkimusta samaisessa koulukodissa kymmenen vuotta aiemmin. Pösö
huomasi, että kymmenen vuotta sitten koulukodissa vieraili vanhempia enemmän kuin vuonna 2001.
Nyt vanhemmat eivät ilmaantuneet edes palavereihin. (Mt., 78.) Yhteydenpidon lopettamisen syynä
voidaan pitää vanhempien voimavarojen puutetta. Leena Valkosen (1995, 45) mukaan monet nuoret
olivat pohtineet sitä, mikseivät vanhemmat pidä yhteyttä. He arvelivat syynä olevan sen, että asia on
kipeä ja häpeällinen. Valkonen muistuttaa, että huostaanotto merkitsee vanhemmille usein kriisiä ja
suruprosessia, jonka takia yhteyden pitämiselle ei jää voimia.

Vaikka lapsi tapaisikin biologista vanhempaansa säännöllisesti, yhteydenpito voi joissain tapauksissa olla väkinäistä. Niemen (2003, 93) tutkimuksessa Tanja ei ollut lapsena kiinnostunut minkäänlaisesta yhteydenpidosta biologisen äitinsä kanssa, vaikka sijaisvanhemmat kannustivatkin siihen. Tanja ei ymmärtänyt vierailujen tarkoitusta ja tunsu itsensä ulkopuoliseksi. Hän koki, ettei yhteydenpidolle ollut tarvetta, sillä eihän hän edes kunnolla tuntenut äitiään. Toisaalta hän kantoi koko ajan huolta äidistään. Myös Valkonen (1995, 44) sekä Marjomaa ja Laakso (2010, 55) havaitsivat, että joissain tilanteissa tapaamisia biologisten vanhempien kanssa pidettiin hämmentävinä ja vaikeina. Tällaisia tunteita koettiin esimerkiksi silloin, jos vanhempi oli tapaamisen aikana juovuksissa tai yritti houkutella lasta palaamaan luokseen. Nuoret kuitenkin suurimmaksi osaksi toivoivat lisää yhteydenpitoa ja ihmettelivät, mikseivät vanhemmat pidä yhteyttä.

Lapsiinsa yhteyttä pitävät vanhemmat ovat siis tutkimusten perusteella harvassa. Esimerkiksi Valkosen (1995, 44) haastattelemista 18 nuoresta vain neljän lapsen äiti ja yhden lapsen isä piti säännöllisesti yhteyttä huostaanoton jälkeen. Myös Heli Niemen (2003, 93) tutkimassa Tanja oli säännöllisesti äitiinsä yhteydessä, mutta yhteydenpitäjänä oli useimmiten Tanja, sijaisvanhempiansa suostuttelemana. Toisaalta Marjomaa ja Laakson (2010, 55) tekemässä tutkimuksessa vain kolmannes lapsista sanoi tapaavansa vanhempiaan liian harvoin. Lisäksi Hämäläinen (2012) ei tutkimuksessaan maininnut mitään lapsen ja biologisen vanhemman välisestä puuttuvasta yhteydenpidosta. Voiko Marjomaa ja Laakson saama alhaisempi luku ja Hämäläisen tutkimus kertoa siitä, että heidän työnsä ovat suhteellisen tuoreita? Onko siis sosiaalityössä alettu viimeaikoina panostaa enemmän lapsen ja biologisen vanhemman suhteen säilymiseen, jolloin tutkimuksenkin lapset ja nuoret kokivat tapaavansa vanhempiaan riittävän usein? Uusi lastensuojelulaki (2007/417) ainakin velvoittaa siihen.

Valkonen (1995) huomasi, että yhteydenpitäjävanhempia yhdisti kaksi seikkaa: lapset oli sijoitettu sukulaisperheeseen ja vanhempien alkoholinkäyttö oli edes jollakin tavalla hallinnassa. Pienempi alkoholinkäyttö on ennuste lapsen ja vanhemman välisen yhteydenpidon jatkumiselle. Toisaalta tällaisissa tapauksissa yhteydenpito saattaa johtua myös siitä, että vähemmän alkoholia käyttäneiden vanhempien ja lapsen välille on ehtinyt muodostua kiinteämpi suhde kuin alkoholisoituneiden perheissä. (Mt., 47.) Myös lapsen sijoitus tuttuun sukulaisperheeseen helpottaa mitä luultavimmin yhteydenpitoa lapseen. Hämäläisen (2012, 105–106) mukaan sukulaissijoitus ei ole lapselle niin suuri elämänmuutos kuin vieraaseen perheeseen sijoitus ja useimmiten sukulaissijaisperhe sijaitsee aiemman kodin läheisyydessä. Schwartz (2010, 38, 44) kuitenkin toteaa, että sukulaissijoituksessakin olevilla nuorilla voi olla toiveena nähdä äitiään vieläkin enemmän, vaikka yhteydenpito olisikin tiivistä.

Schwartz tutki afroamerikkalaisia nuoria, joista osa oli sijoitettu sukulaisperheeseen ja osa ns. ”vieraaseen” sijaisperheeseen. Hän havaitsi, että sukulaissijoituksessa olleet nuoret eivät kokeneet suurta muutosta sosiaalisessa kontekstissaan sijoituksen yhteydessä. He tapasivat edelleen biologista äitiään melko usein ja heidän asuinpiirinsäkin pysyi melko samana. Muuhun kuin sukulaisperheeseen sijoitetut nuoret kokivat puolestaan huostaanoton yhteydessä kokonaisvaltaisen menetyksen, joka sai heidät tuntemaan itsensä mitäänsanomattomaksi ja yksinäiseksi. He kokivat raskaaksi etenkin sen, ettei heillä ollut enää mahdollisuutta viettää aikaa sisarustensa kanssa, sillä sisarukset olivat heille voimavara. Sukulaissijoitus siis vähensi nuoren kokeman menetyksen määrää.

Biologisten vanhempien yhteydenpidolla on selvästi myönteinen merkitys lapsiin. Esimerkiksi Andersson (1989, 94–108) havainnoi 1980-luvulla ruotsalaisessa lastenkodissa iältään 0-4-vuotiaita lapsia. Hän toteaa pienten lasten säilyttäneen lämpimän suhteen äitiinsä useita kuukausia kestäneen laitoshoidon aikana vain siitä syystä, että äidit vierailivat laitoksessa tiheästi. Tällöin lapset joutuivat kokemaan äidistä eroamisen sijaan vain osittaisen eron. Tiheään vierailevan äidin lapsi ei siis ehtinyt muodostaa missään vaiheessa kiintymyssuhdetta hoitohenkilökuntaan, koska äiti oli säännöllisemmin läsnä. Myös Valkonen (1995, 52) havaitsi, että ensimmäiset viikot ja kuukaudet huostaanoton jälkeen ovat merkittäviä lapsen ja vanhemman suhteen kannalta tulevaisuudessa. Jos yhteydenpito katkeaa, sitä on vaikeaa aloittaa uudelleen. Monet nuoret eivät pitäneet enää huostaanoton päätyttyä yhteydenpitoa tärkeänä, koska yhteydet olivat katkenneet ja vanhemmista oli tullut heille vieraita.

Lapsen ja vanhempien välinen suhde huostaanoton loputtua

Näiden tutkimusten perusteella huostaanotetuille lapsille ja nuorille on tavallista erkaantuminen biologisista vanhemmistaan ja vierauden tunne heitä kohtaan. Tämä johtuu siitä, että suurin osa on ollut vanhempiinsa yhteydessä vain satunnaisesti tai ei ollenkaan. Jos yhteydenpitoa kuitenkin edelleen on, suhde on muuttunut usein enemmän ystävyudeksi tai kaveruudeksi kuin vanhemmuudeksi. (Esim. Valkonen 1995; Niemi 2003; Jahnukainen 2004.) Koulukotinuoria tutkineen Markku Jahnukaisen (2004, 45–46) mukaan juuri erkaantumisen takia esimerkiksi koulukotinuoret joutuvat kohtaamaan aikuistumisen ja yhteiskunnan vaatimukset yksin. Laitoksessa asuneet nuoret nimittäin siirtyvät sijoituksen jälkeen omaan asuntoon asumaan huomattavasti nuorempana kuin muut samanikäiset nuoret. Valkosen mukaan nuoret kuitenkin katsoivat kaikesta huolimatta vanhempien olevan osa heidän identiteettiään (1995, 86).

Valkosen (1995, 53–55) tutkimuksessa vain kolmannes nuorista tapasi huostaanoton loputtua biologisia vanhempiaan säännöllisesti ja koki suhteen myönteisenä. Useimpia ei kuitenkaan kiinnostanut tiivis yhteydenpito eikä osa olisi halunnut tavata vanhempiaan lainkaan. Monia nuoria häiritsi se, että vastuu yhteydenpidosta olikin siirtynyt heille ja vanhemmat odottivat heidän yhteydenottoaan, vaikka nuoret olivat itse odottaneet sitä lapsena vanhemmiltaan turhaan. Niemen (2003, 95–96) tutkimuksessa Tanja halusi alkaa tavata äitiään omassa tahdissaan 17 vuotta täytettyään. Valkonen ja Niemi tulevat samaan tulokseen, että yhteydenpidon laantuessa aina ei ole kyse vanhemmista vaan lapsi voi omalla käytöksellään vaikuttaa siihen, miten yhteydenpito sujuu. Tällöin yhteydenpidon mielekkyys ei ole vain aikuisen tahdosta kiinni.

Suhde sijaisvanhempiin huostaanoton loputtua

Suurin osa Valkosen (1995, 68) haastattelemista nuorista oli syvästi kiintynyt sijaisvanhempiansa ja piti heitä omina vanhempinaan. Myös Tanja, jolle Niemi (2003, 83) antoi teoksessaan äänen, oli vahvasti kiintynyt sijaisperheeseensä. Vain muutamat nuoret eivät kokeneet sijaisvanhempia vanhemmiksi ja suhde oli etäinen. Nuorten käsitysten mukaan myös sijaisvanhemmat pitivät itseään nuorten vanhempina. Jo kotoa pois muuttaneet nuoret pitivät edelleen tiiviisti yhteyttä ja olivat hyvillään siitä, että sijaisvanhemmat olivat heistä kiinnostuneita, välittivät ja antoivat tukea. Monet arvostivat sijaisvanhempiaan etenkin kasvattajina. Heidät nähtiin myös ikään kuin pelastajina. Niille nuorille, joilla oli jo oma lapsi, sijaisvanhemmat olivat isovanhemman asemassa. Kipeäksi kysymykseksi nousi kuitenkin se, kohdeltiinko sijaislapsia samalla tavoin kuin perheen omia lapsia. (Valkonen 1995, 70–75.)

Ketkä nuori katsoo vanhemmiksi?

Sijaisperheeseen sijoitetut lapset kiintyvät melko usein sijaisvanhempiansa. Valkosen (1995, 82) tutkimuksessa yli puolet vastaajista piti sijaisvanhempiaan omina ja usein myös ainoina vanhempinaan. Myös Niemen (2003, 84–139) tutkimuksessa sijaisvanhempien olemassaolo oli Tanjalle merkityksellisempää kuin biologisen äidin. Valkosen ja Niemen tutkimusten perusteella voidaan siis todeta, että sijaisvanhemmat tosiaan vievät helposti psykologisen vanhemman paikan huostaanoton aikana. Sijaisvanhempien nostaminen oikeiden vanhempien asemaan johtuu siitä, että nämä ovat hoitaneet vanhemmille kuuluvia velvollisuuksia, antaneet malleja elämään ja yksinkertaisesti tuntuvat vanhemmilta. Näissä tutkimuksissa korostuu myös sosiaalinen vanhemmuus: sijaisvanhemmat kuuluivat luontaisesti nuorten elämään, koska heidän kanssaan oli kasvettu ja eletty. Kuitenkin Hämäläinen

(2012, 129) havaitsi, että osa lapsista piti etenkin biologista äitiään ”oikeana” äitinä, vaikka sijaisvanhemmatkin olivat heille läheisiä. Biologisessa suhteessa oli jotakin tuttua, kun taas sijaisvanhempien luona oli turvallista. Hämäläinen luonnehtiikin lasten sijaisperhesuhteita ”turvallisiksi arkisuhteiksi”. On kuitenkin muistettava, että Hämäläisen tutkimat lapset olivat vielä suhteellisen nuoria, jolloin kiinteämpää suhdetta sijaisvanhempiin ei välttämättä ollut ehtinyt vielä kehittyä. Koska useimmille lapsille on kuitenkin muodostunut kiintymyssuhde biologisiin vanhempiin ennen huostaanottoa, Valkonen (1995, 85–99) pohtii, missä vaiheessa perhehoitoa biologiset vanhemmat menettävät vanhemman asemansa. Toisaalta sijaisvanhemmat eivät välttämättä lunasta psykologisen vanhemman asemaa, jos huostaanoton syynä on biologisen vanhemman kuolema. Valkosen mukaan vanhemman kuolema ei katkaise psykologista sidettä. Tämä saattaa osittain johtua siitä, että kuolemaa ei pidetä hylkäämisenä eikä se kyseenalaista rakkautta lapseen.

Harvoissa tapauksissa psykologinen side biologisiin vanhempiin saattaa säilyä koko huostaanoton ajan. Valkonen (1995, 84) havaitsi, että sijoitus isovanhemmille ei välttämättä muuta vanhempien roolia kyseenalaiseksi ja vanhemmilla on pienempi kynnyksesi vierailla lapsensa luona säännöllisesti.

Vaikka suhdekoulukunnan mukaan psykologinen vanhemmuus ei ole vaihdettavissa, Valkosen (1995, 97–99) ja Niemen (2003, 111, 139) tutkimukset osoittavat toisin. Niemen ja Valkosen tutkimuksissa osalla lapsista oli ollut kiintymyssuhde biologisiin vanhempiinsa ennen huostaanottoa. Kuitenkin useimmat nuoret olivat vuosien kuluessa vieraantuneet vanhemmistaan ja pitivät sijaisvanhempia ainoina vanhempinaan. Ensimmäiset ikävuodet eivät siis ole olleet nuorille merkittävässä asemassa vanhempisuhteen muodostumisen kannalta. Tärkeimpiä olivat muistot. Nuoret olivat kiintyneet niihin ihmisiin, joiden kanssa oli eletty. Tärkeäksi tekijäksi nouseekin siis se, kuka ottaa lapsesta vastuun, välittää, rakastaa, on kiinnostunut hänen asioistaan ja jonka luona lapsi tuntee itsensä hyväksytyksi. Siksi Valkosen mukaan biologisella vanhemmuudella on psykologisen suhteen syntymisen kannalta merkitystä vain sosiaalisen vanhemmuuden kautta. Psykologisessa vanhemmuudessa sosiaalinen vanhemmuus on siis välttämättömyys. Ilman näitä kahta tekijää biologinen vanhemmuus ei ole tärkeässä asemassa.

6. TUTKIMUKSEN TOTEUTTAMINEN

Seuraavaksi kerron tutkimukseni tavoitteista sekä niistä tavoista, joilla tutkimukseni tein. Lopussa keskityn laajasti tutkimuksen etiikkaan. Tutkimusetiikka on tärkeä osa työtäni, sillä haastattelin lastensuojelun asiakkuudessa olevia nuoria.

6.1 Tutkimuksen tavoitteet ja tutkimuskysymykset

Minua on kiinnostanut jo pitkään se, miten huostaanotto vaikuttaa lapsen ja biologisen vanhemman välisiin suhteisiin. Halusin selvittää asiaa lasten näkökulmasta. Lasten näkökulmaa on toivottu huomioitavan enemmän lastensuojelussa niin tutkimuksessa kuin käytännön työssäkin (Forsberg, Ritala-Koskinen & Törrönen 2006). Pösö (2012, 85) muistuttaa, että lapsia on kyllä tutkittu pitkään, mutta vasta noin 1990-luvulta lähtien on ymmärretty, että lapsilta saatava tieto on erityistä ja siitä syystä heidän tutkimisensa on tärkeää. Johanna Hurtig (2006, 167) kirjoittaa, että silloin, kun tarkoituksena on auttaa perhettä, tärkeää on tavoittaa myös lapsen näkemys asioista, sillä lapsi tietää jotakin sellaista, mitä muut eivät voi tietää. Juuri näihin syihin ja erityisesti lapsen erilaiseen kokemusmaailmaan liittyen, halusin tutkia sitä, miten huostaanotetut lapset kokevat suhteensa biologisiin vanhempiinsa ennen huostaanottoa, sen aikana ja huostaanoton jälkeen. Halusin tutkia sellaisia lastensuojelun jälkihuollossa olevia 18-21-vuotiaita nuoria, jotka ovat olleet sijoitettuna sijaisperheeseen. Jälkihuollossa lapselle tai nuorelle tarjotaan lastensuojelun tukea huostaanoton päättymisen tai yli puoli vuotta kestäneen avohuollon sijoituksen jälkeen. Jälkihuolto voidaan päättää nuoren täyttäessä 21 vuotta tai viiden vuoden kuluttua siitä, kun lapsi on ollut viimeksi lastensuojelun asiakkaana. (Lastensuojelun käsikirja 2014c.) Minua kiinnosti erityisesti lapsen ja biologisen vanhemman välinen suhde siinä tilanteessa, kun lapsi muuttaa toiseen perheeseen. Kenet lapsi kokee vanhemmakseen silloin, kun huostaanotosta on jo kulunut aikaa? Tutkimuskysymykseni ovat:

- Millaisena huostaanotetut lapset kokevat suhteensa biologisiin vanhempiinsa ennen huostaanottoa, sen aikana ja huostaanoton jälkeen?
- Millaista yhteydenpito vanhemman ja lapsen välillä oli huostaanoton aikana ja sen jälkeen?
- Millaisia tunteita lapsi liitti biologiseen vanhempansa?
- Ketä lapsi pitää vanhempanaan nyt?

Käsittelen tutkimuskysymyksiä omissa luvuissaan. Kolmannelle tutkimuskysymykselle ei kuitenkaan ole omaa väliotsikkoa, sillä aihetta käsitellään pitkin tutkimuksen.

6.2. Laadullinen tutkimus ja tutkimuksen luotettavuus

Tässä työssä tutkin lapsen ja biologisen vanhemman välisiä suhteita laadullisen tutkimuksen keinoin. Laadullisessa tutkimuksessa oleellista on se, että siinä korostetaan tutkimukseen osallistuvien ihmisten näkökulmaa. Keskeisessä asemassa ovat tutkittavien kokemukset, joita minäkin olen tutkimuksessani etsinyt. Laadullisessa tutkimuksessa tutkija niin sanotusti käy vuoropuhelua havaintojensa kanssa. Tästä syystä laadullisessa tutkimuksessa keskitytään yksittäisten tapausten tarkasteluun, jolloin tutkijan ja tutkimuskohteen välinen etäisyys on pieni. (Puusa & Juuti 2011, 47–48.) Anu Puusa (2011, 73) tuo kuitenkin esiin, että laadullisessa tutkimuksessa ”tutkijan tehtävänä on tulkita toisten tekemiä tulkintoja”. Tämä tarkoittaa sitä, että analyysistä saadut tulokset esimerkiksi haastateltavien kokemuksista, ovat kuitenkin vain tutkijan omaa kirjoitusta näistä kokemuksista, vaikka tutkija olisi-kin onnistunut tuomaan haastateltavien tuntemukset esiin sellaisena, kuin tutkittavat ovat kokemuksensa ajatelleet. Koska tutkimus itsessään on juuri tästä syystä sosiaalinen konstruktio, se ei voi autenttisesti kuvata haastateltavien tulkintoja asiasta.

Laadullisessa eli kvalitatiivisessa tutkimuksessa aineiston lähtökohtana ei ole sen määrä vaan laatu. Tästä syystä laadullisessa tutkimuksen otannassa on usein vain pieni määrä tapauksia, sillä niitä pyritään analysoimaan hyvin perusteellisesti. Laadullisella aineistolla tarkoitetaan yleensä aineistoa, joka on tekstiä. Teksti voi olla peräisin haastatteluista, niin kuin tässä tutkimuksessa, tai se voi olla peräisin muun muassa havainnoinnista, kirjeistä, yleisönosastokirjoituksista tai päiväkirjoista. Laadullisessa tutkimuksessa tutkija pyrkii tarkastelemaan tutkimuskohdetta yhteiskunnallisista yhteyksistä käsin ja antamaan siitä hyvin tarkan kuvan. Tutkijan on kyettävä luomaan tutkimukseensa vahva teoreettinen perusta, joka ohjaa aineiston hankintaa. Laadullisella tutkimuksella on yhtymäkohtia hermeneutiikkaan, fenomenologiaan ja analyttiseen kielifilosofiaan. Laadullinen tutkimus on saanut vaikutteita monesta suunnasta ja tällöin se muodostaa eklektisen tutkimussuuntauksen. (Eskola & Suoranta 2005, 15–18, 25.) Laadullista tutkimusta voidaan kutsua ymmärtäväksi tutkimukseksi (Tuomi & Sarajarvi 2009, 28). Toisaalta laadullisen tutkimuksen tavoitteena voi olla myös ymmärtämisen syventäminen, ilmiön kuvaus, uuden tiedon hankinta tai kyseenalaistaminen (Puusa & Juuti 2011, 48). Ajattelen oman tutkimukseni käsittävän useita edellä mainittuja laadullisen tutkimuksen tavoitteita. Ensinnäkin tutkimukseni on uuden tiedon hankintaa, koska aihetta ei ole paljoa tutkittu.

Lisäksi tutkimukseni on ymmärryksen syventämistä sekä ilmiön kuvaamista lapsen ja vanhemman välisen suhteen muutoksesta.

Laadullisesta eli kvalitatiivisesta tutkimuksesta kertovassa kirjallisuudessa puhutaan paljon siitä, että laadullista tutkimusta verrataan usein määrälliseen eli kvantitatiiviseen tutkimukseen, vaikka ne eivät välttämättä ole toistensa vastakohtia (ks. esim. Eskola & Suoranta 2005, 13; Tuomi & Sarajärvi 2009, 65; Puusa & Juuti 2011, 47). Anu Puusa ja Pauli Juuti (2011, 47) pohtivat, että määrällisen ja laadullisen tutkimuksen oleellisin ero on siinä, että määrällisessä tutkimuksessa kohde on teoriasta ja tutkijasta riippumaton. Pertti Alasuutari (2011, 31–39) puolestaan toteaa, että määrällistä, eli niin sanottua lomaketutkimusta ja laadullista tutkimusta voidaan pitää toistensa jatkumona, ei vastakohtina. Kun määrällisessä tutkimuksessa tarkastellaan lukuja ja niiden tilastollisia yhteyksiä, laadullisessa tutkimuksessa aineistoa tarkastellaan usein kokonaisuutena. Laadullisessa tutkimuksessa ei siis keskitytä tilastollisiin todennäköisyyksiin. Jari Eskola ja Juha Suoranta (2005, 13) pitävät joka tapauksessa määrällisten ja laadullisten menetelmien vastakkainasettelua turhana, koska tärkeintä on tehdä tutkimusta aiheeseen sopivilla menetelmillä. Tässä tutkimuksessa tilastollinen analyysi ei olisi ollut edes mahdollinen pienen aineiston takia (ks. Alasuutari 2011, 39). Lisäksi päädyin laadulliseen tutkimuksen siksi, koska halusin keskittyä syvällisesti nuorten kertomuksiin ja lisätä ymmärrystäni lisäkysymyksillä. Näin en olisi voinut toimia lomakehaastattelun yhteydessä.

Laadullisen tutkimuksen luotettavuuden arvioimisessa suurimpana luotettavuuden kriteerinä toimii tutkija itse. Laadullisessa tutkimuksessa tutkija on tutkimuksensa keskeinen tutkimusväline. Tällöin luotettavuuden arviointi koskee koko tutkimusprosessia. Tästä syystä laadulliset tutkimukset ovat yleensä paljon henkilökohtaisempia kuin määrälliset tutkimukset, koska tutkijan on selostettava tekemiään valintoja koko tutkimuksensa ajan. (Eskola & Suoranta 2005, 210.) Iris Aaltio ja Anu Puusa (2011, 156) toteavat, että tutkijan asema tutkimusprosessissa on usein interaktiivinen suhteessa tutkimuskohteeseen. Tällöin laadullisessa tutkimuksessa käytetään ideaa siirrettävyydestä, jolloin mietitään sitä, voivatko tutkimustulokset olla mahdollisia jossakin toisessa tutkimusympäristössä. Lisäksi pohditaan, olisiko aiheutta mahdollista tutkia uudelleen ja voitaisiinko uudessakin tutkimuksessa päästä samankaltaisiin tuloksiin. Samoin kuin Eskola ja Suoranta (2005, 210) myös Aaltio ja Puusa (2011, 156, 158) selittävät, että tutkijan on tehtävä oma toimintansa näkyväksi tulosten analysointi- ja tulkintavaiheissa. Tutkijan on myös selitettävä, miksi hänen tekemänsä tulkinta on tärkeä ja oleellinen. Havaintojen teoreettisuus kietoo tutkimuksen sen alueella käytävään keskusteluun.

Omassa tutkimuksessani olen pyrkinyt arvioimaan tutkimukseni luotettavuutta ja tekemiäni ratkaisuja koko tämän luvun kuusi ajan sekä tutkimustuloksia esitellessäni. Tutkimusta tehdessäni olen tiedostanut ongelman siitä, että laadullisessa tutkimuksessa tutkija on subjektiivinen henkilö. Olen pyrkinyt tunnistamaan oman ajatusmaailmani ja omat mielipiteeni ja jättämään ne tutkimuksen ulkopuolelle niin paljon kuin mahdollista. Seuraavaksi keskityn laajemmin tutkimuseettisiin dilemmoihin ja siihen, miten itse koetin nämä ongelmat ratkaista.

6.3. Tutkimusaineiston keruu

Päätin selvittää huostaanotettujen lasten kokemuksia tutkimalla täysi-ikäisiä, jälkihuollossa olevia 18-21-vuotiaita nuoria siitä syystä, että he ehkä kykenevät jäsentämään kokemaansa paremmin kuin lapset. Lisäksi täysi-ikäisten henkilöiden haastatteleminen ei sisällä niin paljon eettisiä dilemmoja kuin alaikäisten haastatteleminen (Kuula 2011, 233). Aloitin aineiston keräämisen anomalla tutkimuslupaa erään länsisuomalaisen kunnan sosiaalivirastosta. Tutkimusluvassa sitouduin siihen, etten paljasta tässä työssä kunnan nimeä tutkittavien anonymiteettisuojaan säilymisen takia. Saatuaani tutkimusluvan lokakuussa 2014, olin yhteydessä kunnan lastensuojelun sijaishuollosta vastaavaan johtavaan sosiaalityöntekijään.

Alkuperäisenä ajatuksena oli se, että nuorten asioista vastaavat sosiaalityöntekijät soittaisivat ensin nuorille ja kysyisivät lupaa saada luovuttaa heidän tietonsa minulle. Tällöin minun ja tutkimuskohteiden välissä olisi ollut kuitenkin institutionaalisia portinvartijoita (ks. Vehkalahti, Rutanen, Lagström & Pösö 2010, 17). Toisaalta oli tietenkin itsestään selvyyttä, että lastensuojelun oli oltava tutkittavien hankinnassa mukana, koska nuoret olivat lastensuojelun asiakkuudessa ja etsin juuri tällaisia ihmisiä tutkimukseeni. Sosiaalityöntekijöiden ajan säästämiseksi ja portinvartijoiden poistumisen vuoksi, sain johtavalta sosiaalityöntekijältä listan siinä kunnassa huostaanotetuista perhehoidossa olleista nuorista, jotka olivat nyt jälkihuollossa. Listassa oli 25 nimeä. Pyysin nuorten sosiaalityöntekijöiltä ja sosiaaliohjaajilta niiden nuorten puhelinnumerot, jotka asuivat tietyn maakunnan rajojen sisäpuolella. Osa nuorista nimittäin asui kaukana muissa maakunnissa, eikä minulla ollut aikataulullisista syistä johtuen mahdollisuutta lähteä tapaamaan heitä. Sain työntekijöiltä kymmenen nuoren puhelinnumerot. Lisäksi sain itse selvitettyä numerotiedustelun kautta kolmen nuoren puhelinnumerot. Lähetin siis näille kolmelletoista nuorelle ensin kirjeen (LIITE 1) kotiin, jossa pyysin heitä osallistu-

maan tutkimukseen. Kerroin kirjeessä lyhyesti tutkimuksen tavoitteesta ja haastattelun luotettavuudesta. Kerroin myös, että soitan nuorelle muutaman päivän kuluttua puhelimitse, ja tiedustelen silloin hänen halukkuuttaan osallistua.

Parin päivän päästä kirjeen lähettämisestä, soitin kaikille nuorille. Neljä nuorta, kolme tyttöä ja yksi poika, lupautuivat haastateltaviksi. Kerroin heille vielä lyhyesti puhelimitse tutkimuksesta ja selvensin, että haastatteluun voi sittenkin kulua hieman enemmän kuin tunti, vaikka olinkin niin kutsukirjeeseen kirjoittanut. Sovimme jokaisen nuoren kanssa, että haastattelut tehtäisiin heidän omissa asunnoissaan. Haastattelut tehtiin vuoden 2014 marraskuun ensimmäisellä ja toisella viikolla.

6.4. Teemahaastattelu

Halusin tutkia nuorten mielipiteitä ehdottomasti haastattelemalla heitä, sillä haastattelu antaa tutkijalle paljon syvällisempää informaatiota kuin esimerkiksi lomakekysely. Haastattelu on joustava ja se antaa tutkijalle mahdollisuuden esittää lisäkysymyksiä sekä selvittää tarkoitamaansa (Tuomi & Sarajärvi 2009, 73). Lisäksi myös haastateltavalla on mahdollisuus tarkentaa kysymyksiä (Hirsjärvi & Hurme 2001, 66), mitä pidän tärkeänä seikkana.

Teemahaastattelu on puolistrukturoitu haastattelu, jossa haastattelun aiheet on jaettu teemoihin. Tämä siis tarkoittaa sitä, että yksityiskohtaisten kysymysten sijaan keskustelu liikkuu tiettyjen aiheeseen liittyvien teemojen varassa. Teemahaastattelu tuo tutkittavan äänen kuuluviin, koska haastattelu ei liiku pelkästään tutkijan näkökulmien varassa. Teemahaastattelun avulla voidaan tutkia kaikkia yksilön kokemuksia, ajatuksia ja tunteita. (Hirsjärvi & Hurme 2001, 47–48.) Teemojen avulla tutkittava ilmiö puretaan osa-alueiksi. Näiden osien avulla tutkija pyrkii ymmärtämään tutkittavaa ilmiötä. Jokaisessa haastattelussa käydään kaikki teemat läpi, mutta kysymyksien laajuus, järjestys sekä kysymysmuodot voivat vaihdella paljonkin haastateltavasta riippuen. (Puusa 2011, 82.)

Puusa (2011, 77–78) muistuttaa, että haastattelu menetelmänä ei ole täysin ongelmaton. Ensinnäkin haastattelun avulla on mahdollista saada selville vain haastateltavan kokemia käsityksiä eikä ilmiötä yleisesti. Toiseksi haastateltava voi jännittää haastattelutilannetta tai sitä, että haastattelu nauhoitetaan. Kolmanneksi tutkittava voi antaa tiettyjen aiheiden kohdalla niin sanotusti sosiaalisesti hyväksyttyjä vastauksia eikä sitä, mitä hän todellisuudessa ajattelee. Lisäksi, koska haastattelu on sosiaalinen tapahtuma, siihen voi liittyä monia virhelähteitä, jotka voivat riippua haastattelun osapuolista tai

haastattelutilanteesta. Ensinnäkin haastattelun aikana voi syntyä tulkintavirheitä muun muassa siitä, ettei haastateltava ymmärrä kysymystä. Omassa tutkimuksessani kysymys ”miten määrittelisit vanhempiesi aseman elämässäsi” osoittautui jokaiselle nuorelle vaikeaksi kysymykseksi ja kaikki pyysivät minua tarkentamaan kysymystä. Tämä saattoi johtua siitä, että kysyin kysymyksen vasta haastattelun lopussa, jolloin nuoret olivat jo periaatteessa vastanneet aiheeseen aiemmin. Toiseksi tulkintavirheet voivat johtua siitä, ettei tutkija osaa tulkita oikein haastateltavan viestejä. (Puusa 2011, 78.) Tutkimuksessani oli etenkin yksi selkeä aihealue, jossa en ymmärtänyt haastateltavan sanomaa lisäksi kysymyksistä ja asian toistamisesta huolimatta. Jätin siksi tämän kohdan pois analyysistä virhetulkintojen välttämiseksi.

Ennen nuorten haastattelemista, laadin itselleni perusteellisen haastattelurungon (LIITE 2). Jotta teemahaastattelu voi onnistua, tutkijalla on oltava riittävästi tietoa tutkittavasta ilmiöstä. Teemojen suunnittelu on teemahaastattelun tärkeimpiä osa-alueita eikä hyvää teemarunkoa voida tehdä, ellei tutkija ole perehtynyt tarkasti aiempaan aiheesta kirjoitettuun kirjallisuuteen. Tästä syystä menetelmää voidaan pitää vaativana, koska tutkijan on kyettävä puhumaan niin sanotusti samaa kieltä kuin haastateltava. Yksittäinen teema voi sisältää monia erilaisia näkökulmia ja se on siksi laajempi kuin yksi kysymys. (Puusa 2011, 82.) Koska olin tehnyt kandidaatin tutkielmani samasta aiheesta, olin paneutunut huolellisesti aiheesta saatavilla olevaan kirjallisuuteen. Päädyin kuitenkin laatimaan teemakysymykset hyvin paljon Valkosen (1995) haastattelurunkoa mukailleen, sillä Valkosen haastattelurungossa kiteytyi mielestäni hyvin paljon kaikki ne oleelliset asiat, joita itsekin halusin työssäni selvittää.

Haastattelin siis neljää nuorta. Kaikki haastattelut tehtiin heidän kotonaan, koska nuoret halusivat niin. Nauhoitetut haastattelut olivat pituudeltaan 36 ja 92 minuutin väliltä. Haastattelurunkoni sisälsi kahdeksan erilaista teemaa, jotka olin purkanut tarkempiin alakysymyksiin. Tein alakysymyksistä suhteellisen tarkkoja siitä syystä, että ne toimivat minulla hyvänä tukena haastattelutilanteissa. Valmiiden kysymysten lisäksi kysyin haastateltavilta runsaasti tarkentavia kysymyksiä sekä muitakin oleellisia aiheeseen liittyviä kysymyksiä. Pyrin pitämään teema-alueet sekä haastattelutilanteen yleisesti ottaen väljänä, jotta haastateltavan ja hänen vanhempansa väliset suhteet paljastuisivat mahdollisimman hyvin (ks. Hirsjärvi & Hurme 2001, 67). En testannut haastattelurungon toimivuutta kenelläkään, sillä lähipiiriini ei kuulunut yhtään sellaista nuorta henkilöä, jolle olisin voinut kysymykset esittää. Tästä huolimatta haastattelut onnistuivat hyvin. Haastattelurunko osoittautui siinäkin mielessä toimivaksi, että keskustelut pysyivät erittäin hyvin aihealueen sisällä eivätkä lähteneet rönsyilemään. Haastatteluista litteroidessani jouduin poistamaan yllättävän vähän epäolennaisuuksia tekstistä. Tee-

mahaastattelussa tutkijan rooli voi olla haastattelusta riippuen erilainen. Etenkin kahdessa haastattelussa roolini oli olla enemmänkin aktiivinen kuuntelija, sillä kyseiset nuoret olivat selvästikin pohtineet tarkkaan suhdettaan vanhempiinsa ennen haastattelua ja he alkoivat analysoida kokemuksiaan toimeliaasti heti haastattelun alusta lähtien. Yhdessä haastattelussa roolini oli olla suorien kysymysten esittäjä, sillä nuori oli haastattelutilanteessa selkeästi pidättynyt. (ks. Puusa 2011, 82.)

6.5. Sisällönanalyysi

Käytin tässä tutkimuksessa analyysimuotona sisällönanalyysia, jonka tavoitteena on etsiä tekstin merkityksiä. Sisällönanalyysissa tarkoituksena on luoda tutkittavasta ilmiöstä selkeä kuvaus siten, että aineisto järjestetään tiiviiseen muotoon kadottamatta sen sisältämää keskeistä informaatiota. (Tuomi & Sarajärvi 2009, 108.) Tällöin päämääränä on päätyä onnistuneisiin tulkintoihin (Puusa 2011, 117). Analyysimuotona sisällönanalyysissa voidaan käyttää aineistolähtöistä, teoriaohjaavaa tai teorialähtöistä analyysia. Käytin teoriaohjaavaa analyysia eli abduktiivista päättelyä, jolloin analyysia ei ole kytketty suoraan teoriaan, mutta teoria on kuitenkin apuna analyysin etenemisessä. Analyysista siis ilmenee aiemman tiedon vaikutus, mutta analyysi ei testaa aiempaa teoriaa. Enemmänkin analyysin voidaan nähdä aukovan uusia ajatussuuntia. (Tuomi & Sarajärvi 2009, 96–97.)

Haastattelujen jälkeen litteroin aineiston tietokoneelle. Litteroin ainoastaan puheen, enkä merkinnyt tekstiin esimerkiksi naurahduksia, muminaa tai pitkiä taukoja. Haastatteluista kertyi litteroitua haastatteluaineistoa kaikkiaan 46 sivua. Aloitin analyysin aineiston pelkistämällä. Pilkoin tietokoneohjelman avulla litteroidun aineiston osiin tiettyjen teemojen alle, mikä oli helppoa, koska olin käyttänyt haastatteluja tehdessäni teemarunkoa. Kuten edellä olen jo maininnut, keskeiset teemani olivat lapsen ja biologisen vanhemman välinen suhde ja yhteydenpito ennen huostaanottoa, sen aikana ja jälkeen huostaanoton. Lisäksi selvitin nuorten suhdetta sijaisvanhempiin huostaanoton aikana ja sen jälkeen ja kysyin heiltä myös suoraan, keitä he pitivät nyt oikeina vanhempinaan. Pääteemojen sisällä oleviin alateemoihin oli myös kätevää liittää haastateltavien puhetta, sillä olin esittänyt heille kaikille samantyyppiset kysymykset. Lisäksi aineistosta nousi vielä muutamia alateemoja, joiden alle sijoitin kaikki niihin sopivat tekstit. Samaan aikaan karsin tekstistä kaikki epäolennaisuudet pois. Luokittelun jälkeen tulostin kaikki tekstit paperille ja loin kaikille alkuperäisilmaisuille pelkistetyimmät, lyhemmät ilmaukset alateemoittain vihkoon ja aloin värikyniä ja erilaisia kuvioita apuna käyttäen etsiä aineistosta eroihin ja yhtäläisyyksiin viittaavia käsitteitä. Yhdistin käsitteet omiin ryhmiinsä, jolloin sain

luotua niille omia alaluokkia. Abstrahoinnin aikana liitin empiirisen aineiston teoreettisiin käsitteisiin. Tein ison osan analyysistä käyttämällä vihkoa ja kyniä, sillä koin tämän tavan itselleni mielekkäämmäksi kuin tietokoneen käyttämisen analyysityökaluna. (Ks. Eskola & Suoranta 2005, 152; Tuomi & Sarajärvi 2009, 92–94, 109–113, 117.)

Liitin tutkimustuloksiin mukaan otteita haastateltavien puheesta, joiden määrän pyrin pitämään mallillisena. Käytin aineisto-otteita aineistoa kuvaavina esimerkkeinä ja tekemieni tulkintojeni perusteluina. (Ks. Eskola & Suoranta 2005, 174–175.) Olen muuttanut nuorten nimet ja muokannut tekstiotteita helppolukuisemmiksi. Myös joitain yksityiskohtia tekstissä on muutettu tunnistamisen estämiseksi.

6.6. Tutkimusetiikka

Ihmisten yksityisyyden kunnioittaminen on tutkimuksen tekemisessä yksi tärkeimmistä eettisistä normeista (Kuula 2006, 124). Tässä tutkimuksessa tasapainoillaan vaativan tutkimuseettisen kentän rajapinnoilla, sillä tutkimuksen aiheena ovat ihmisten henkilökohtaiset ja arat elämäkokemukset. Haastavammaksi tutkimuksen tekee vielä se, että tutkimusta tehdään lasten kanssa. Vaikka haastattelinkin jo täysi-ikäisiä, aikuisiksi määriteltäviä 18-21-vuotiaita nuoria, tarkastelen tässä myös lasten tutkimista koskevaa etiikkaa. Ajattelen, että vaikka haastateltavat olivat jo niin sanotusti aikuisia, he olivat kuitenkin vielä lastensuojelun jälkihuollon asiakkuudessa ja olivat myös vasta hetki sitten ylittäneet lapsuuden ja aikuisuuden välisen rajan. Lisäksi nuoret avautuivat henkilökohtaisista kokemuksistaan sekä lähipiiristään eli sijais- ja biologisista vanhemmistaan, jolloin tutkimuseettisten seikkojen kanssa on oltava tarkkana.

Vaikka lasten ääntä ei ole tutkimuksissa saatu useinkaan kuuluviin, nykyisin on alettu kiinnittää enemmän huomiota lasten kuulluksi tulemiseen ja osallisuuteen (Vehkalahti ym. 2010, 15–16). Myös YK painottaa lasten kuulluksi tuleamisen tärkeyttä (YK:n yleissopimus lapsen oikeuksista). Lapsia on alettu tutkimusmielessä lähestyä nykyisin suoraan sen sijaan, että lupaa kysyttäisiin aina ensin aikuisilta. Lapsia on alettu pitää luotettavina tiedon antajina. (Strandell 2010, 93.) Toisaalta lasten ja nuorten äänen esiintuominen ei johdu vain näkökulman muutoksesta vaan siihen liittyy myös tutkijan asemaan liittyvä eettinen kannanotto. Kun tutkija puhuu lapsen tai nuoren puolesta, hän astuu tutkitavan puolelle ja suojelee tämän oikeuksia. Tällöin tutkija välttää lapsen tai nuoren leimaamista tai

uhriuttamista. Lisäksi arkaluontoisten aiheiden parissa työskentelevä tutkija pyrkii välttämään lapsen tai nuoren epämiellyttävien kokemusten toistamista. (Vehkalahti 2010, 149–151.)

Lasten ottaminen yhä avoimemmin tutkimukseen mukaan on tuonut esiin myös uusia tutkimuseettisiä pohdintoja. (Strandell 2010, 93.) Lasten nähdään yhä olevan yhteiskunnalliselta asemaltaan haavoittuvia ja heitä halutaan myös suojella tutkimuksissa. Lasten osallistumisoikeus ja heidän suojelemisensa ovat kuitenkin selkeästi ristiriidassa keskenään. Kun puhutaan tutkittavan suojelemisesta, on hyvä pohtia, mitä lopulta halutaan suojella. On hyvin tärkeää, ettei tutkimuseettisistä syistä jätetä tutkimatta sellaisia arkaluontoisia aiheita, jotka ovat kuitenkin yhteiskunnallisesti tärkeitä. Tuottaako nuoren tutkiminen vähemmän haittaa kuin aiheen tutkimatta jättäminen? (Vehkalahti ym. 2010, 16–17.) Tuija Eronen (2012a, 113) on tutkinut lastenkodissa eri aikakausina asuneita naisia ja toteaa lastensuojeluun liittyvien henkilökohtaisten aiheiden olevan tulevaisuudessakin arkoja. Siksi ei voida odottaa, että lastensuojelun kovimman intervention kokeneet uskaltavat kertoa tarinansa naistenlehdissä vaan lastensuojelussa koetut kokemukset on houkuteltava kerrottaviksi.

Noora Ellonen ja Tarja Pösö (2010, 205) kysyivät lasten näkemyksiä tutkimuksesta, jossa oli tutkittu heidän väkivaltakokemuksiaan. He havaitsivat mielenkiintoisen seikan lasten kokemuksista. Vaikka osa uhritutkimukseen osallistuneista lapsista koki kyselyyn vastaamisen sen verran ahdistavaksi, että heitä pitäisi tällaisilta kyselyiltä suojella, kuitenkin ne lapset, joilla oli eniten kokemuksia vakavasta väkivallasta, kokivat kyselyyn vastaamisen jopa terapeuttisena tai vapauttavana kokemuksena. Lisäksi vastaajat pitivät tärkeänä sitä, että heiltä itseltään kysyttiin heidän omista väkivaltakokemuksistaan.

Minä näen omassa tutkimuksessani yhtymäkohtia Ellosen ja Pösön (mt.) havaintoon. Haastateltavistani nuorista kaikki muut paitsi yksi olivat hyvin avoimia taustastaan sekä minulle että muille ihmisille. Yksi nuorista katsoi jopa velvollisuudekseen kertoa kokemuksistaan tutkijalle, koska ihmisillä on vain vähän tietoa sijoitettujen lasten kokemuksista. Näistä nuorista myös näkyi ulospäin se, kuinka heidän mielestään oli hienoa, että joku oli kiinnostunut heidän kokemuksistaan ja elämästään. Ainoastaan yksi nuori oli haastattelun aikana vähäsanainen ja varautunut. Mietin, oliko aihe hänelle vielä liian vaikea ja arka. Hän kertoi, ettei ole puhunut paljoakaan taustastaan muille paitsi terapeutille. Ajattelen, että haastatteluun osallistuminen saattoi kuitenkin olla nuorelle rohkaiseva kokemus, koska hän oli varautuneisuudestaan huolimatta itse halukas osallistumaan tutkimukseen ja avaamaan taustojaan edes hieman vieraalle ihmiselle. Kuten Ellonen ja Pösö (mt.) toteavat, tutkittava voi kokea kyselyyn osallistumisen myös ”tukena tai resurssina”.

Toisaalta lasten näkökulman korostamista tutkimuksessa on myös kritisoitu. Kritiikin mukaan lapset nähdään yhtenä samankaltaisena ryhmänä, jonka ”näkökulma” eroaa täysin muiden ikäryhmien näkökulmista. Lapsen antamaan tietoon vaikuttaa myös se, ymmärtääkö tutkija lapsen näkökulmaa. (Pösö 2012, 87.)

Yksi eettinen tärkeä aihe lasten ja nuorten tutkimuksessa on se, että tutkijan ja tutkittavan välille muodostuu luottamuksellinen suhde. Tutkimukseen osallistuminen ei saisi hankaloittaa nuoren elämää eivätkä tutkimustulokset saa vahingoittaa nuorta. (Vehkalahti ym. 2010, 16.) Yksi luotettavuuden tärkeistä kriteereistä onkin tutkittavien anonymisointi. Arja Kuula (2006, 133) kirjoittaa, että vaikka tutkija häivyttäisi tekstistä tutkittavien nimet ja tapahtumapaikat, tutkittavan lähipiiri voi silti arvata, mitkä aineisto-otteet ovat heidän läheistensä puhetta. Arvaaminen on helppoa etenkin silloin, jos haastateltava on maininnut läheisilleen osallistuvansa tutkimukseen. Ei ole tavatonta, että tutkittavat pohtivat tutkimukseen osallistumista perheenjäsentensä ja ystäviensä kanssa ja hakevat heiltä tukea (Eronen 2012b, 128). Olen tutkimusta tehdessäni noudattanut tiukasti hyvää tieteellistä käytäntöä (Tutkimuseettinen neuvottelukunta) sekä niitä eettisiä periaatteita, joita tällaisten aiheiden tutkimisessa suositellaan (Tutkimuseettisen neuvottelukunnan eettiset periaatteet, 2009) ja siksi tutkimustuloksia kirjoittaessani mietin nuorten anonymiteettisuoja paljon. Suurin osa haastateltavista suhtautui minuun hyvin luottavaisesti ja suhteemme haastattelun aikana tuntui hyvinkin tuttavalliselta ja tasavertaiselta. Olinhan itsekkin opiskelija niin kuin hekin. Nuoret halusivat tietää minulta tutkimuksen teosta ja siitä, olinko saanut hankittua yhtään haastateltavia. Lisäksi juttelimme sosiaalityön opinnoista ja sosiaalityöstä ammattina. Puhuimme myös sisustuksesta ja eläimistä. Kun kysyin, miksi he halusivat osallistua tutkimukseen, monilla yhtenä syynä oli halu auttaa tutkijaa, koska he arvasivat, että tuskin saan kovinkaan montaa haastateltavaa.

Kuula (2006, 137) muistuttaa, että tutkittavat haluavat yleensä antaa ikään kuin lahjan tutkijalle osallistumalla tutkimukseen. Ainoa vastalahja, jonka tutkija voi antaa, on tehdä tutkimuksensa ihmisarvoa kunnioittavasti. Juuri tästä on omassakin työssäni kyse. Nuoret suhtautuivat minuun luottamuksella ja käyttivät aikaansa analysoidakseen minulle, vieraille ihmiselle, menneisyyttään. Minä puolestani halusin kirjoittaa tutkimustulokset siten, että nuoret olisivat mahdollisimman vähän tunnistettavissa. Se oli haasteellista. Alun perin kirjoitin tutkimustulokset niin, että kirjasin tarkasti tekstiin muutetuilla nimillä, kuka sanoi mitäkin. Näin teksti oli mielekästä luettavaa ja siitä oli helppo seurata kunkin nuoren elämäntapahtumia. Pitkällisen pohdinnan jälkeen tulin lopulta siihen tulokseen, että nuoret olivat liikaa tunnistettavissa. Mietin, jätänkö nuorille keksityt nimet kokonaan pois tutkimuksesta ja

merkitsen puhujat pelkillä koodeilla, kuten esimerkiksi H1. Tällöin inhimillinen ote tekstistä olisi mielestäni kadonnut ja nuorten sitaatit olisi voinut joka tapauksessa yhdistää toisiinsa. Lasten seksuaalista hyväksikäyttöä tutkinut Merja Laitinen (2004, 92) muutti haastateltavien nimet jokaisessa tutkimuksensa luvussa, jottei yhden haastateltavan kokonaiskertomusta voisi jäljittää. Minä en voinut tehdä niin, koska haastateltavieni joukossa oli yksi mies ja hänen kokonaiskertomuksensa olisi voinut jäljittää joka tapauksessa, vaihtuipa nimi kuinka useasti tahansa. Lopulta päädyin säilyttämään nuorten nimet ainoastaan suorissa aineisto-otteissa, muusta tekstistä häivytin nimet kokonaan. Lisäksi muutin aineisto-otteissa joitakin sellaisia yksityiskohtia nuorten elämästä, millä ei ollut merkitystä tutkimuksellisesti. Pyrin myös siihen, että vaikka nuori olisikin jostakin aineisto-otteesta tunnistettavissa, tunnistettavuus ei kuitenkaan loukkaisi häntä tai hänen omaisiaan. Toisaalta Kuula (2006, 133) kuitenkin muistuttaa, että ratkaisevimmassa osassa tunnistamisen suhteen on haastateltava itse, sillä hän on halunnut osallistua tutkimukseen, joka on julkinen. Vaikka puhuinkin aiemmin siitä, että pidän tutkimuseettisesti ajatellen haastattelemani nuoria joissain määrin lapsen asemassa, tässä tapauksessa ajattelen kuitenkin, että he ovat täysivaltaisia aikuisia ja ovat itse tehneet valinnan osallistua tutkimukseen. Silti nuorten aikuistenkin tutkimuksessa on eettisten seikkojen suhteen oltava hyvin varovainen.

Koska tutkimukseni käsittelee nuorten suhdetta biologisiin vanhempiin myös heidän lapsuudessaan, ajattelen, että työni on myös menneisyystutkimusta. Menneisyyttä käsitellessään tutkija joutuu tasapainoilemaan menneisyyden ja nykyhetken välissä, joiden arvomaailmat ovat kuitenkin saattaneet olla erilaiset. (Vehkalahti 2010, 151.) Vaikka ”menneisyys” tutkimuksessani tarkoittaa 1990-luvun puoliväliä ja loppupuolta eikä tämän ajan ja nykyhetken arvomaailma ole ehkä niin suuresti muuttunut, uskon kuitenkin, että lastensuojelun arvomaailmassa on tapahtunut muutosta. Käsittelen tutkimuksessani lapsen ja biologisen vanhemman vieraantumista toisistaan huostaanoton aikana ja luulen yhteydenpidon katkenneen juuri siitä syystä, ettei lapsen ja biologisen vanhemman välisen suhteen pysyvyyttä pyritty tukemaan 1990-luvulla vielä niin paljoa kuin nyt. Siksi menneisyyden tutkimuskohdetta pitäisikin arvioida aina oman aikansa historiallisessa viitekehyksessä (mt., 2010, 153).

Vehkalahti (2010, 154) kehottaa pohtimaan, voiko menneisyyden tutkiminen loukata jotakin osapuolta etenkin silloin, jos tutkimuskohde on esimerkiksi kuollut. Myös minä pohdin tätä asiaa, sillä osalta haastateltavista nuorista biologinen vanhempi oli kuollut ja käsittelen näitä vanhempia ja heidän ongelmiaan tässä tutkimuksessa. Toisaalta Vehkalahti (mt., 154) muistuttaa, että tällaisiin asioi-

hin tarttuminen voisi vesittää tutkimuksen, sillä asioiden silottelu ei johtaisi totuudenmukaiseen kuvaan asioiden oikeasta laidasta. Loukkaamisen ongelma voi olla suurempi, jos kohde on edelleen elossa, niin kuin iso osa tutkimieni nuorten vanhemmista.

Pösö (2008, 104–105) toteaa, että kiistanalaisia perhesuhteita tutkittaessa tutkija joutuu jatkuvasti pohtimaan, mitä ihmisten elämäntarinoista pitäisi paljastaa ja mitä jättää salaisuudeksi. Kuten jo aiemmin mainitsin, tutkimuseettiseen klassiseen normistoon sisältyy sääntö, ettei tutkimus saa vahingoittaa tutkittavia. Pösö kuitenkin miettii, miten tähän pitäisi suhtautua silloin, kun tutkittavan tilanne voi vahingoittua tutkimuksessa kerrottujen vihjeiden tai mielikuvien kautta. Kiistanalaisista perheistä puhuttaessa kysymys on pitkälti arvottavista seikoista eli siitä, mikä on hyväksyttävää ja toivottavaa. Tällöin keskeiseen asemaan tutkimustuloksissa nousevat erilaiset vihjeet ja mielikuvat. Normiperustaiseen tutkimusetiikkaan eivät sisälly vihjeet eivätkä mielikuvat. Suhdeperusteisen etiikan mukaan tutkijan on otettava huomioon se, että tutkimustulokset eri muodoissaan voivat vaikeuttaa tutkittavan tilannetta. Tällöin erittäin kiistanalaisissa tilanteissa joitakin tuloksia voidaan periaatteessa jättää julkaisematta. Vehkalahti (2010, 155–159) kuitenkin muistuttaa, että tutkimuseettisissä ongelmissa tärkeintä on tilannesidonnaisuus. Arkaluontoisten aiheiden käsittelyyn ei ole yhtä oikeaa sääntöä vaan oleellista on, että valinnat ovat tieteellisen laadukkuuden kannalta järkeviä ja että tutkija on tietoinen valintansa eettisistä ulottuvuuksista ja kykenee perustelemaan valintansa lukijalle. Vehkalahti puhuu paljastamisen etiikasta, josta menneisyyden tutkimisessa on kyse. Menneisyyden tutkimisen eettiset ongelmat piilevät lopulta siinä, mistä tutkija saa kirjoittaa ja voiko kaikkiin menneisyyden tapahtumiin kajota. Kuitenkin, vaikka lapsuuden ja nuoruuden kenttä on monimuotoinen ja haasteellinen, Vehkalahti kysyy, eikö olisi paljon vaarallisempaa jättää tuo kenttä täysin tutkimatta? Eikö tutkijan velvollisuutena ole tuoda epäkohdat ja jopa ”hyväksytyt totuudet” esiin? Toisaalta jotkin ”sensaatio-aiheet” eivät ole tutkimuksellisesti arvokkaita, mutta toisinaan aihe saattaa olla yhteiskunnallisesti niin tärkeä, että se on tuotava julkisuuteen silläkin uhalla, että joku loukkaantuisi.

Lastensuojelu on tutkimuksellisessakin mielessä tunteisiin vetoava aihe. Kaisa Vehkalahti (2010, 147–148) selittää, että ihmisten elämäkokemuksien tutkimisessa korostuu usein empaattinen lähestymistapa. Tällöin tutkija ei pyri kieltämään omia, välillä epämurkaviakaan tunteita, vaan ottaa ne tutkimuksessa huomioon. Eläytymisen tunteet, kuten ilo ja suru, voivat olla osa tutkimusprosessia. Toisaalta, vaikka tutkija ei voi vapautua omista tunteistaan, empaattinen lähestymistapa ei takaa sitä, että tutkija ymmärtäisi kohdettaan ollenkaan sen paremmin. Tunteensa tunnistava tutkija voi kuitenkin saada eettisesti paremman suhteen tutkimuskohteisiinsa. Lisäksi tunteiden tunnistaminen voi auttaa myös kirjoittamisprosessissa. Itse haastattelutilanteissa tai analyysivaiheessa en kokenut ainakaan

suuresti negatiivisia tunteita, kuten surua tai sääliä, syventyessäni nuorten elämäkokemuksiin. Tämä johtui ehkä siitä, että olen kuitenkin työskennellyt lastensuojelussa, eivätkä nuorten kokemukset tulleet minulle mitenkään yllätyksenä. Toisaalta nuoret eivät myöskään kertoneet minulle tunteistaan tai kokemuksistaan erityisen surulliseen tai riipaisevaan sävyyn. Enemmänkin huomasin tuntevani jokaisen nuoren kohdalla iloa ja onnea siitä, että lapsuuden kokemuksista huolimatta heidän asiansa olivat nyt oikeasti hyvin. Kaikilla oli siisti ja puhdas koti eikä kukaan ollut jättänyt koulutustaan kesken. Heillä oli myös välittäviä ihmisiä ympärillään. Empatian tunteet vaikuttivat eniten kirjoittamisprosessiini. Jo analyysivaiheen aikana ikään kuin kuulin nuorten puheen lukiessani haastatteluaineistoa ja he olivat vahvasti läsnä koko prosessin ajan. Olisin halunnut tuoda jokaisen nuoren tarinan tekstissä näkyviin ja minun oli välillä vaikeaa kirjoittaa heistä ikään kuin yhtenä massana tai häivyttää yksittäisen haastateltavan nimi ja puhua hänestä vain ”nuorena”.

7. KENET LAPSI KATSOO VANHEMMAKSEEN - TUTKIMUSTULOKSET

Tässä luvussa kerron tutkimukseni tuloksista. Aloitan ensin biologisen vanhemman ja lapsen välisestä suhteesta ennen huostaanottoa. Seuraavaksi etenen lapsen ja biologisen vanhemman väliseen suhteeseen ja yhteydenpitoon huostaanoton aikana sekä huostaanoton jälkeen. Tämän jälkeen siirryn tarkastelemaan lapsen ja sijaisvanhemman välistä suhdetta sekä huostaanoton aikana että nykyhetkellä. Lopuksi kerron siitä, ketä nuori pitää tällä hetkellä vanhempanaan ja kuka on saanut nuoren elämässä psykologisen vanhemman paikan. Tekstin lomassa vertaan tuloksiani aiempiin tutkimuksiin. Näillä aiemmilla tutkimuksilla tarkoitan luvussa viisi esittämäni kirjallisuuskatsausta aiheesta tehdyistä tutkimuksista.

7.1. Biologisen vanhemman ja lapsen välinen suhde ennen huostaanottoa

Tutkimukseni koski neljää lastensuojelun jälkihuollossa olevaa nuorta, Jania, Maikkia, Matilda ja Oliviaa, jotka olivat iältään 19-21 –vuotiaita. Kaikki olivat olleet siis sijoitettuna sijaisperheeseen ja asuivat nyt omillaan. Aivan aluksi haluan kuvata jokaisen nuoren taustaa samalla kun pohdin sitä, miksi sain nuorilta niin vähän tietoa heidän taustoistaan.

Jani (21-vuotias) huostaanotettiin neljä- tai viisivuotiaana. Hänellä ei ole kovin hyviä muistoja lapsuudestaan ennen huostaanottoa. Vanhemmat eivät huolehtineet Janista päihdeongelmien vuoksi. Jani kertoi olleensa paljon hoidossa paikallisten uskovaisten ja muiden hyväntahtoisten ihmisten luona. Myös päiväkodissa Jani oli aina pidempään kuin muut lapset, koska ei saanut kotona hoivaa. Janilla oli muistoja isän harrastuksista. Sitä, saiko hän vanhemmiltaan rakkautta osakseen, hän ei muista.

Maikki (20-vuotias) huostaanotettiin alle yksivuotiaana äidin masennuksen takia. Maikin isä kuoli hieman ennen huostaanottoa. Hän ei tiedä tarkalleen, miksi isä kuoli. Hän ei myöskään kovin hyvin tiedä, millaiseen perheeseen syntyi. Äiti kuoli Maikin ollessa 15-vuotias. Kuolema oli Maikin äidin äidille niin rankka asia, ettei hän ole kyennyt juurikaan puhumaan Maikille siitä, millainen perhe oli, kun Maikki syntyi.

Matilda (19-vuotias) otettiin huostaan kuusi- tai seitsemänvuotiaana vanhempien päihdeongelmien takia. Matilda oli haastattelun ajan melko vaitonainen ja lyhytsanainen. Hän ei ollut taustansa suhteen

yhtä avoin kuin muut haastatteluun osallistuneet nuoret. Matildan sanoin: ”*No mä kyl synnyin sellaseen ihan tavalliseen perheeseen, mut sit myöhemmin alkoi kaikkii juttui tapahtuu.*” Voi olla, että hän muisti paljonkin lapsuudestaan, mutta ei vain halunnut puhua muistoistaan vieraalle tutkijalle.

Seitsemän- tai kahdeksanvuotiaana huostaanotettu, nykyisin 20-vuotias Olivia muisti taas paljonkin asioita lapsuudestaan ennen huostaanottoa. Hän syntyi hyvään, monilapsiseen perheeseen. Oliviaalla oli hyvä suhde molempiin vanhempiinsa, etenkin isä oli hänelle hyvin tärkeä. Monet muistot liittyivätkin juuri isään.

”Ihan hyvään perheeseen synnyin aikoinaan. Et siel on ollu kyl ongelmii ja kaiken näköst ennen kuin mä synnyin, mut sitä ennen oli ollu muutaman vuoden tosi rauhallista ja oli ollu asiat hyvin. Mä oon ollu ain semmone isin tyttö. Kyl mä muistan et mua on ainaki rakastettu ja silitetty unee. Kaikki on ollu tosi kivasti, vietetty perheen kans joulua ja sellasta. Semmost tavallist, semmost normaalii. Me käytii meen isän kans tosi paljon leikkipuistoissa. Semmost yhteist pientä kivaa. Semmosii onnellisii pienii asioit muistaa sielt täältä. Mun mielest meil oli ihan hyvä ja onnellinen perhe ennen sit ku kaikki alkoi menee huonosti. Ku ne alkoi menee huonosti, ni ne alkoi menee tosi huonosti.” (Olivia)

Olivia sijoitettiin hänen isosiskonsa kanssa ensimmäisen kerran, kun Olivia oli neljävuotias. Väliaikaisia sijoituksia lastenkotiin tehtiin yhteensä kaksi, kunnes kolmas sijoitus oli pysyvä. Tällöinkin Olivia meni siskonsa kanssa lastenkotiin.

”Mä muistan, et se on ollu jotai joulun aikaa, ku meidät on huostaanotettu. Meidät äkkihuostaanotettiin, siis tultii sillai vaan hakemaan, et nyt mennää. Mä menin sit vähän sen jälkeen hakemaan tavaroita kotoo pois. Ja mä muistan, et meen äiti oli ihan ympärikännis siel kahden miehen kans. Ne huuteli sielt jotai niinku keittiöst. Ei tullu sanoo edes moi eikä mitää. Muistan, et silloin lastenkodin yks ohjaaja piteli mun korvii ja sanoi, et otat vaan mitä tarvitset ja sit mennään. Ja sit me mentii siel sillee, et mä vaan noukin tavaroit mitä mä halusin mukaan ja sit mentii. Äitil tais mennä aika lujaa. Mul se on vähä hämärän peitos mitä silloin on tapahtunu.” (Olivia)

Samoin kuin Valkonen (1995, 37), myös minä yllätyin siitä, kuinka vähän nuoret todella muistivat ajasta ennen huostaanottoa. Nuoret muistivat pieniä paloja sieltä täältä. Yksi nuorista oli sijoitettu vuoden ikäisenä, joten muistamattomuus on täysin normaalia, sillä muisti alkaa kehittyä vasta yli kaksivuotiailla (Poijula 2007, 70). Muiden kuitenkin oletin muistavan lapsuudestaan hieman enemmän. Kalland (2004, 135) toteaa, että muistamattomuus voi johtua lapsen laiminlyömisestä. Lapsella ei ole ollut ennen sijoitusta vierellään aikuista, joka olisi muistellut hänen kanssaan asioita. Lapselle on myös voitu vääristellä todellisuutta. Toisaalta Valkonen (1995, 37) havaitsi tutkimuksessaan, että

parhaiten nuorten mieleen oli jäänyt pelottavat muistot lapsuudesta. Soili Poijula (2007, 70–71) selittää, että alle neljävuotiaana mieleen jääneet muistot koskevat usein järkyttäviä ja pelottavia kokemuksia eivätkä nämä muistot haalistu mielestä ajan kuluessa. Haastattelemani nuoret eivät kuitenkaan tällaisista erittäin ikävistä yksityiskohdista juuri puhuneet. Muistojen vähäisyys voi johtua myös siitä, että haastateltava haluaa suojella itseään (Eronen 2012a, 114). Muistojen puutteesta johtuen en kykene tässä tutkimuksessa analysoimaan lasten suhdetta biologisiin vanhempiinsa ennen huostaanottoa.

Useimmiten nuorilla ei ollut tarkkaa tietoa niistä syistä, mitkä lopulta johtivat huostaanottoon. Sen lisäksi, ettei kolme nuorista muistanut ajasta ennen huostaanottoa eikä huostaanottotilanteesta paljoakaan, on mielenkiintoista, että ainoastaan yksi nuori tiesi, miksi hänet lopulta huostaanotettiin. Muut kertoivat, kuinka tilanne oli jäänyt heille hämärän peittoon.

”Mä en vieläkään oikeestaan tiedä, et miks meidät oikeesti on huostaanotettu, et mikä oli se varsinainen syy. Mähän saisin lukee ne kaikki asiakirjat ja niinku mitä on ikinäkään lastensuojelussa meistä papereita, mut en mä nyt viel oo ainakaa uskaltanu niit lukee.”(Olivia)

Menneisyyden tapahtumat ovat voineet olla niin rankkoja, etteivät nuoret ehkä haluakaan tietää niistä tarkemmin, kuten Olivia, joka ei ole uskaltanut vielä lukea huostaanottoasiakirjoja. Myös mahdollisten uusien asioiden selviäminen lapsuudesta voi satuttaa liikaa. Toisaalta nuoret eivät ehkä tienneet huostaanoton syistä, koska biologiset vanhemmat tai sijaisvanhemmat eivät olleet kertoneet nuorille huostaanoton taustoista. Eronen (2012b, 142) kirjoittaa, että lastensuojelun intervention kokeneet perheet eivät välttämättä halua muistella tällaisia tapahtumia perheenjäsentensä kesken. Myös Poijula (2007, 73) toteaa, että lapselle tärkeimmät aikuiset eivät usein kykene ottamaan asiaa puheeksi, koska aihe on heille niin rankka. Lasta voidaan myös haluta suojella. Lapset kuitenkin tarvitsisivat traumaattisten tilanteiden selvittelyssä aikuisen apua. Pikkulapset eivät itse aloita keskustelua traumatilanteesta vaan aikuisen aloittama keskustelu on tärkeä. Tällainen keskustelu voi auttaa lasta selkiinnyttämään traumakokemuksen yksityiskohtia ja korjaamaan väärinkäsityksiä.

Tässä tutkimuksessa lapsen ja biologisen vanhemman välisen suhteen tasoa ei voida tarkastella edes ikävöinnin kautta, sillä nuoret eivät muistaneet juuri ikävöineensä vanhempiaan huostaanoton jälkeen. Aiemmissa tutkimuksissa ainakin jonkinasteinen ikävöinti vanhempia kohtaan on ollut yleistä. Ainoastaan yksi nuori muisti, kuinka hän ikävöi vanhempiaan heti huostaanoton jälkeen, kun hänet sijoitettiin lastenkotiin.

”Joo, siis ikävöin tosi paljon. Kyl mä muistan, et mut on pistetty pihalle seisomaan paperipussi kädessä, silitelty selkää tieks, et hengitä vaan ihan rauhas. Kun on tullu semmosii ahdistuskohtauksii oikeen, et ku on ollu niin paljon kaikkee, mikä syöksyy päälle. Kun meidät yhtäkkiä heitettiin tonne kauas pois vanhemmista. Oli siin nyt kilometrejä välissä. Ja uus koulu ja uudet kaikki, kaikki oli uutta, kaikki rutiinit, kaikki ihmiset oli niinku uutta ja erilaista ja sit kaikki tuli vaa niinku päin naamaa, ei sillee pikkuhiljaa. Oli se vähän ku se tuli, ni tuli ryminäällä kaikki, ni se sit ahdisti ja sit tuli hirvee ikävä vanhempia. Et missä ne on ja miks mä oon täällä, et semmonen hirveen hämmentyny.” (Olivia)

Nuorta ahdisti suuri elämänmuutos ja ikävä vanhempia kohtaan nousi pintaan muutosten keskellä. Järkyttävien kokemusten yhteydessä lapsi kokee hämmennystä, kysymyksiä, ymmärtämättömyyttä ja tyhjyyttä ja tarvitsee siksi keskustelua aikuisen kanssa (Ruishalme & Saaristo 2007, 55). Kuitenkaan nuori ei ikävöinyt vanhempiaan samalla tavalla kuin turvallisessa perheessä elävä lapsi eikä ikävä edes kohdistunut pelkästään vanhempiin vaan aiempaan tuttuun elämään (ks. Niemi 2003, 66). Ikävöinti aiempaa elämää kohtaan näkyy myös siinä, että myöhemmin teini-iässä kyseinen nuori tunsii vihaa äitiään kohtaan ja hän ikävöi sitä ”vanhaa” äitiä, millainen tämä oli joskus aiemmin ollut. Uutta ja tuntematonta on pelottavaa kohdata. Nuori koki rajua ikävää ja hän tunsii suurta ahdistusta lisäksi siitä, että yhtäkkiä kaikki olikin uutta ja huostaanotto oli nyt pysyvä. Ikävä kuitenkin laantui hiljalleen osittain sen takia, koska nuori ymmärsi, ettei kotona ole hyvä asua.

Kaksi alle kouluikässä huostaanotettua nuorta eivät muistaneet, että olisivat koskaan millään tasolla ikävöineet biologisia vanhempiaan. Toinen näistä nuorista oli sijoitushetkellä hyvin pieni ja on aina ollut tyytyväinen sijaisvanhempiaansa, jotka myöhemmin adoptoivat hänet. Nämä nuoret eivät luultavasti muista ikävänsä myöskään siksi, koska olivat huostaanottohetkellä niin pieniä. Yksi nuorista, joka oli kouluikäisenä sijoitettu isovanhempiaensa luo, muisti ikävöineensä äitiään ehkä hieman. Kuitenkin hän muisti paremminkin sen, miten ikävöi mummoaan silloin, kun asui vielä äitinsä kanssa. Toinen seitsenvuotiaana sijoitettu nuori muisti suuren ikävän vanhempiaan kohtaan, mutta isovanhemmilleen sijoitettu nuori ei niinkään. Ehkä isovanhemmilleen sijoitetulla nuorella oli syntynyt psykologinen side äidin sijaan isoäitinsä kanssa jo ennen kuin huostaanotto tapahtui. Toisaalta huostaanotto voi olla hyvin traumatisoiva tilanne. Hämäläinen (2012, 39) pohtii omassa tutkimuksessaan Anna-Maija Castrénin (2009, 32) esimerkkiä avioeron vertaamisesta puolison kuolemaan, joka pohjautuu puolestaan Norbert Elias (1978) sidoksellisuuden käsitteeseen. Hämäläinen ajattelee, että myös sijoituksen yhteydessä voidaan äärimmillään ajatella, että biologiset vanhemmat ikään kuin ”kuolevat” lapselta ja lapsi ”kuolee vanhemmiltaan”. Huostaanoton osapuolten (lapsen ja vanhemman) on muodostettava uusia sidoksia ja luotava uusi tasapaino elämässään. Tämä on ajattelun ääripää, mutta joka tapauksessa haastateltujen nuorten tilanteissa vanhempi ja lapsi useimmiten kuitenkin

tavallaan osittain poistuivat toistensa elämästä. Ehkä juuri tästä syystä huostaanottotilanne ja sen jälkeiset ajat ovat pyyhkiytyneet pois nuorten mielestä. Kuitenkaan tämä työ ei siis anna tarkkaa vastausta suhteen syvyydestä ennen huostaanottoa.

7.2. Lapsen ja biologisen vanhemman yhteydenpito sekä suhde huostaanoton aikana

Samoin kuin aiemmissa tutkimuksissa, tämän tutkimuksen mukaan lapsen ja biologisen vanhemman välinen suhde katkeaa tai vähenee huostaanoton aikana. Yhteyttä pidetään lähinnä puhelimitse ja tapaamiset ovat harvassa. Yhteydenpidon vähäisyyttä voidaan selittää sillä, että nuoret oli sijoitettu perheeseen eikä lastenkotiin. Riitta Laakson (1998) tutkimuksessa huostaanotettujen lasten vanhemmat kokivat yhteydenpidon lapsiinsa vaikeammaksi sijaisperheessä kuin laitoksessa. Vanhemmat myös uskovat lastenkodin olevan lapselle paras sijoituspaikka, sillä pelkona on, että sijaisvanhemmat vievät heiltä vanhemman paikan. Myös Riitta Granfelt (1998, 120) huomasi saman yhteydenpito-ongelman omassa tutkimuksessaan. Äiti voi tuntea olonsa ylimääräiseksi ja ulkopuoliseksi mennessään tapaamaan lastaan toisten kotiin.

Kaksi nuorta oli huostaanoton aikana yhteydessä pelkästään äitiinsä ja kaksi molempiin vanhempiinsa. Kahdelle nuorelle yhteydenpito vanhempiin oli hyvin satunnaista, yhdelle nuorelle äiti soitti kuukausittain. Huomionarvoista on, että vaikka Valkosen (1995, 44) ja Pösön (2004, 78) tutkimuksissa vanhemmat lopettivat yhteydenpidon lapseensa, tässä tutkimuksessa yhteydenpito oli yleensä vanhempilähtöistä. Vanhemmat halusivat pitää yhteyttä ainakin jollakin tasolla. Nuoret eivät siis olleet aloitteentekijöitä. Kahden nuoren tapauksessa yhteydenpito väheni ajan kuluessa, vanhemmat eivät enää soittelleet niin usein. Näistä nuorista toisen isä oli kuollut ja äiti niin masentunut, ettei enää kyennyt huolehtimaan lapsestaan. Äiti soitteli säännöllisesti kuukausittain, mutta ei koskaan halunnut nähdä lastaan.

*”Mut en mä sit tiedä, kaduttiks (huostaanotto) häntä sit loppuu kohden, koska hän halus mul hirveesti soittaa, mut ei hän halunnu koskaa nähdä. Et hän soitteli vaa. Et se oli varmaa hänel niin hankalaa, et jos hän olis nähny, ni siit olis saattanu tul sit ehkä....”
(Maikki)*

Lapsensa näkeminen olisi voinut ehkä olla jo muutenkin masentuneelle äidille liian raskasta, koska esimerkiksi ikävä tai syyllisyys olisi saattanut nousta uudelleen pintaan. Jouko Huttunen (2001, 112) selittää, että yhteydenpito lapsen ja vanhemman välillä voi harventua, koska lapsen tapaaminen on tapaajavanhemmalle henkisesti raskasta. Vanhemman on raskasta tottua sellaiseen elämänrytmiin,

missä ”odotus, jälleennäkemisen ilo, haikea ero ja erossaolon kaipaus vuorottelevat keskenään”. Etenkin silloin, jos lapsi on vanhemmalleen erityisen tärkeä ja tapaamisiin liittyy suuria tunteita, tapaamiset voivat koitua vanhemmalle liian rankoiksi.

Kun nuori oli teini-iässä, hänen äitinsä käytti rankasti päihteitä ja kuoli. Yhteydenpito oli tällöin enää kovin vähäistä äidin voinnin vuoksi. Ennen kuolemaansa äiti joutui sairaalaan ja olisi vihdoinkin halunnut nähdä lapsensa.

”Mut sit mun sijaisvanhemmat kysyi multa, et haluutko mennä, et ei oo välttisi kauhee kiva nähdä tollasis merkeissä, et haluutko pitää vaan tän mielikuvan, mikä sul on noist keskusteluista. Ja sit mä olin jo sen ikäinen, et mä tajusin sanoo, et en, en mä haluu mennä. Ja se ei koskaa jälkeensä kaduttanu mua millään tavalla, koska mieluummin mä pidän sen mielikuvan ja mul on näytetty hänestä kuvii, ni mieluummin mä pidän ne niinku sillai....” (Maikki)

Nuori kävi kamppailua sen kanssa nähdäkö äitinsä vai ei. Lopulta nuori kuitenkin halusi vaalia hyvää muistoa äidistään eikä mennyt tapaamaan häntä. Nuori ei ollut nähnyt äitiään ensimmäisen ikävuotensa jälkeen ja äidin näkeminen hyvin huonokuntoisena nyt kaikkien näiden vuosien kuluttua olisi voinut romuttaa hyvät muistot. Tällöin nuorta suojasivat defenssimekanismit, joiden avulla hän pyrki pitämään kipeät tunteet pois tietoisuudestaan (ks. Pervin 2003, 239).

On kuitenkin huomioitava, että välillä yhteydenpito voi muuttua tiiviimmäksi vasta myöhemmin. Yksi nuorista alkoi tavata äitiään vasta teini-ikäisenä ja tällöin tapaamiset muuttuivat säännöllisiksi. Jostakin syystä äiti kuitenkin lopetti yhteydenpidon eikä nuori itsekään ottanut äitiinsä kontaktia.

Vaikka tutkimus osoittaa pääosin sen, että yhteydenpito laantuu huostaanoton yhteydessä, poikkeuksen tähän kaikkeen tekee kuitenkin yhden nuoren tilanne, joka tapasi huostassaoloaikana biologisia vanhempiaan säännöllisesti viikoittain ja on edelleen läheinen biologisen äitinsä kanssa. Nuori tapasi ja soitteli molempien vanhempiensa kanssa säännöllisesti ja kävi heidän luonaan viikonloppulomilla. Nuoren tilanne oli muihin nuoriin nähden erityinen siitä syystä, että hän asui ensimmäiset vuodet huostaanoton jälkeen lastenkodissa. Tapaamiset vanhempien kanssa ovat saattaneet olla tiiviitä juuri tästä syystä. Lastensuojelulain (2007/417, 50 §) mukaan lapsi on sijoitettava ensisijassa perhehoitoon. Jos lapsen sijaishuoltoa ei voida perheessä järjestää, lapsi sijoitetaan laitoshuoltoon eli lastenkotiin. Saastamoisen (2010) mukaan laitoshuoltoon sijoitetaan yleensä vaikeahoitoisia ja erityisosaamista edellyttäviä lapsia. Laitoshuoltoa pidetään sopivana ratkaisuna usein myös murrosikäisille nuorille ja

väliaikaisissa sijoituksissa. (Mt., 9–11.) Perhehoitoa pidetään usein yksimielisesti parhaimpana sijoituspaikkana pienille lapsille. Todellisuudessa tarjolla olevat sijoituspaikat kuitenkin määrittävät lapsen sijoituspaikan valintaa enemmän kuin lapsen tarpeet. Usein perhehoitajia ei riitä tarpeeksi. (Puustinen-Korhonen & Pösö 2010, 10–11). Niissä tilanteissa, kun lapsi on sijoitettu lastenkotiin, yhteydenpito omaan lapseen voi olla vanhemmalle helpompaa (Laakso 1998). Laitosmaisessa ympäristössä vanhempi voi olla oma itsenä, koska kukaan ei ole vieressä katsomassa (Granfelt 1998, 120). Toisaalta lastenkodissa saatetaan myös aktiivisemmin kannustaa vanhempia yhteydenpitoon ja houkutella vanhemmuuteen, jotta lapsella olisi mahdollisuus rakentaa mielikuva biologisista vanhemmistaan (Laakso 2012, 38–39).

Vaikka perhesijoituksen uskotaan heikentävän lapsen ja biologisen vanhemman välistä yhteydenpitoa, sijoitus perheeseen voi myös merkitä lapsen ja biologisen vanhemman välisen yhteydenpidon helpottumista verrattuna laitossijoitukseen. Laitoksia on kritisoitu siitä, että ne ovat etäällä kodinomaisesta ympäristöstä eivätkä tavalliset arjen toiminnot ole niissä aina mahdollisia (Pösö 2004, 207). Yhteydenpidosta voikin tulla vapaampaa, kun lastenkodin rajoittavat tekijät poistuvat, kuten 13-vuotiaana lastenkodista perheeseen sijoitettu nuori kertoo. Hän on haastateltavista ainoa nuori, joka kävi säännöllisesti ja usein äitinsä luona viikonloppulomilla perhesijoituksen aikana.

”Ehkä se oli vähän vapaampaa se yhteydenpito. Mul oli oma puhelin, mistä mä sain soittaa miten tykkään. Siel lastenkodissa oli sillee, et he ei maksanu mun puhelinta eikä maksanut mun puhelinelaskuu. Mul oli sit prepaid-liittymä. Mul ei ollu rahaa ladata siihen puheaikaa, ni en mä tehnyt puhelimella periaattees mitään. Mut sit kun mä muutin sijaisperheeseen, ni mä sain puhelimen ja he maksoi mun puhelinelaskut, ni mä sain soitettuu äidil sit kun mä tykkäsin. Me viestiteltii ja se soitteli mulle omaan puhelimeen. Se oli vähä semmost ykstyisempää. Se ei ollu nii valvottuu ja se oli helpompaa.” (Olivia)

Jossakin lastenkodeissa saatetaan velvoittaa lasta itse säästämään viikkorahastaan puhelinkulut tai vaihtoehtoisesti vanhemman edellytetään maksavan ne. Kuitenkaan lastensuojelun asiakkaana olevilla vanhemmilla ei useinkaan ole varaa maksaa lastensa puhelinkustannuksia, jolloin lastenkodissa asuvan lapsen on kulutettava kohtuuttoman paljon omaa rahaa yhteydenpitoon vanhempiensa ja muiden hänen yhteisönsä kuuluvien kanssa verrattuna niin sanottuihin tavallisiin lapsiin. Aikuiset siis pystyvät estämään tai mahdollistamaan lapsen yhteydenpidon biologisiin vanhempiinsa. Yhteydenpidon tukeminen tai sen estäminen voi olla kiinni vain pienestä summasta rahaa, niin kuin tässäkin tilanteessa puheajan lataamisesta kortille. Kun nuori pääsi sijaisperheeseen, hänen puhelinelaskunsa maksettiin, jolloin äidille soittaminen oli helppoa.

Yhteydenpito oli useimmiten kuulumisten vaihtamista ja luonteeltaan pinnallista. Toisaalta osa nuorista oli yhteydenpitohetkellä niin pieniä lapsia, etteivät ainakaan puhelinkeskustelut olisi kovin syvällisiä voineet ollakaan. Yhdelle nuorelle oli syntynyt isänsä kanssa lämmin suhde ja heidän yhteydenpitonsa koostui omista, yhteisistä jutuista ja hassuttelusta. Puhelutilanteita varjosti nuorten kohdalla kuitenkin se, että vanhemmat soittelivat usein päihteiden vaikutuksen alaisena.

Lilli: Soittelitteko te?

Jani: Ei voi sanoo, et ollaa soiteltu, mut joskus mun biologinen isä on soittanu jotaki. Puhunu enemmän tai vähemmän järkeviä.

Lilli: Nii, onks hän ollu silloin sit humalassa, kun on soitellu?

Jani: Mä en oikee tiedä, missä hän on ollu, mut välillä on tullu aika outoo juttuu. Mut siis ei oo kovin montaa soittoa tullu mun elämän aikana.

Humalassa soittelu teki yhteydenpidosta epämiellyttävää. Vanhempi saattoi myös ottaa yhteydenpidon aikana enemmänkin kaverin kuin vanhemman roolin itselleen. Yhden haastateltavan äiti esimerkiksi valitti lapselleen omasta heikosta tilanteestaan ja pyysi lähettämään äitienpäivälahjojen sijaan rahaa. Vanhemman käytös puheluiden ja tapaamisten aikana saattoi johtaa myös siihen, että lapsen oli hankalaa kiintyä sijaishuoltopaikkaansa.

”Mut kyl mä muistan, et hän hirveesti sitä toittotti, et me muutetaan vielä kotiin ja et kaikki on nyt hyvin ja meidät otettii väkisin ja hän hoitaa asiat niin, et me päästään takaisin kotii ja... Joo, et se hirveesti uskotteli sitä, et hän parantaa nyt kaikki. Se oli semmost mustamaalaamista, et hän mustamaalas sossuu ja lastensuojeluu ja pönkitti ittees vähän sillee korkeemmalle. Totta kai pieni lapsi nyt uskoo, mitä äiti sanoo, kun se on nii tärke hahmo elämässä. Kaikki mitä se sanoo, ni se on vähä laki. Mut mitä vanhemmaks tulee, ni sitä paremmin sen ymmärtää ja näin.” (Olivia)

Vanhempi uskotteli lapselle, että tämä pääsee vielä kotiin. Vanhempi lupasi hoitaa asiansa kuntoon, mustamaalasi lapselle lastensuojelua ja ikään kuin nosti itsensä paremmalle jalustalle lapsen silmissä. Suvi Raitakari ja Kirsi Juhila (2011) selittävät tilannetta moraalisella järjestyksen murenemisellä. Tilanteissa, joissa vanhemmat eivät pysty itsenäisesti huolehtimaan lapsestaan, vanhemmuuden moraalinen järjestys rikkoutuu. Vanhemmat alkavat selitellä toimintaansa ja varautuvat mahdollisiin syytöksiin. Moraalisen järjestyksen rikkoutuessa myöskään ikään sopivan käytöksen säännöt eivät ehkä pidä ja vanhemman rooli voi muuttua. (Mt., 194-195.) Toisaalta äiti saattoi myös viestiä lapselleen välittämistään puhelun aikana. ”*Sen mä muistan ainakin, et äiti oli sillee tavallaan herkkänä, et ”voi mun pieni Jani”*”. (Jani)

Osalla nuorista oli ristiriitaisia muistoja vanhempien tapaamishalukkuudesta ja he olivat joutuneet usein pettymään. Nämä pettymyksen tunteet kohdistuivat äitiin. Äiti oli kertonut halustaan tavata,

muttei ollutkaan saapunut paikalle. Äiti oli myös luvannut parantaa tapansa, mutta niin ei käynyt. Myöhemmin nämä nuoret ymmärsivät äidin puheiden olevan vain tyhjiä lupauksia.

Huomionarvoista on, että toisin kuin aiemmissa tutkimuksissa, suurin osa haastateltavista ei ollut toivonut enempää yhteydenpitoa biologisten vanhempiensa kanssa, vaikka olivat muutenkin vanhempiensa kanssa harvakseltaan tekemisissä. Yksi nuorista kertoi, että oli ihan kiva kuulla, mitä vanhemmille kuuluu, muttei silti kokenut kaipaavansa enempää yhteydenpitoa. Toinen haastateltavista sanoi, ettei koe jääneensä mistään paitsi, vaikka kuulikin biologisista vanhemmistaan vain harvoin.

Lilli: Lähtikö se yhteydenpito aina sun sijaisvanhemmista vai halusitko sä joskus itse soittaa sun äidille?

Maikki: Kun mä olin nuorempi, ni enhän mä nyt semmost, kun mul oli jo yksi äiti (sijaisäiti). Eikä tullu ees koskaan mieleen.

Lilli: Mikset sä kaivannut yhteydenpitoa enempää?

Matilda: Ei kai sitä, kun ei sitä sillai oo ollu, ni ei sitä oo sillai osannut kaivata. Ja kumminki kun on mul nyt sit ollut mummu ja sillai. (Sijoitettu isovanhempien luo.)

Kiinnostuksen puute biologisia vanhempia kohtaan johtui siitä, että heillä kaikilla oli lämmin suhde sijaisvanhempiinsa ja he kokivat sijaisvanhemmat niin sanotusti ”oikeiksi” vanhemmikseen, mistä kerron myöhemmässä alaluvussa.

Toisaalta perhesijoitusta ennen oleva lastenkotisijoitus voi mahdollistaa sen, ettei yhteydenpito pääse katkeamaan ja lapsi haluaa olla tiiviisti yhteydessä biologisiin vanhempiinsa. Silti on myös mahdollista, että lapsi voi tuntea tarvetta olla yhteydessä vanhempaansa, jos vanhempi ei ole antanut lapsen kiinnittyä sijaishuoltopaikkaan. Ennen sijaisperhettä lastenkotiin sijoitettu nuori olisi toivonut saavansa pitää biologisiin vanhempiinsa enemmän yhteyttä. Nuori soitteli vanhemmilleen, sillä hänestä oli tärkeää saada jakaa vanhempiensa kansa hänen elämäänsä liittyviä tärkeitä asioita, kuten koenumerot tai uuden harrastuksen aloittaminen. Sijaisperheessä asuessaan hän oli valmis valehtelemaan sijaisvanhemmilleen huonosti menneestä viikonloppulomasta humalassa olleen biologisen äidin luona, jotta pääsisi äidin luo jatkossakin. Nuoren mielestä yhteyden pitäminen biologiseen vanhempaan on erittäin tärkeää. Jos yhteydenpitoa olisi rajoitettu, äiti olisi voinut muuttua hänelle vieraaksi.

Sijaisvanhemmat pääasiassa kannustivat lapsia yhteydenpitoon biologisten vanhempiensa kanssa. Yhden nuoren sijaisäiti muisti aina lähettää biologisille vanhemmille ja näiden sukulaisille kortit merkkipäivinä ja huolehti siitä, että lapsi soittaa äidilleen. Toinen nuori kuvaili, että yhteydenpitoon kannustaminen on periaatteessa sijaisvanhempien tehtäväkin.

*”Mut kyl ne on mua siis kieltäny. Mä muistan niitä kertoja, kun mua on kielletty mene-
mästä äidin luo viikonlopuks. Sanottu, et nyt et mene, et siel ei oo asiat hyvin. Ja sanottu,
että et oo missään yhteydessä äitiin nyt hetkee. Mut pääsääntöisesti nehän vei mut sinne
ja halus kutsuu äidin kaikille synttäreille ja tällaisille.” (Olivia)*

Toisaalta sijaisvanhemman tehtävänä on toimia vastuullisen vanhemman tavoin ja olla yhteydenpi-
don rajoittajanakin, jos biologinen vanhempi ei ole hyväksi lapselleen.

Suurin osa neljästä nuoresta erkaantui biologisista vanhemmistaan asuessaan poissa heidän luotaan.
Vaikkei suhde lapsen ja biologisen vanhemman välillä ehkä huostaanoton alkuaikoina muuttunut-
kaan, erkaantumista tapahtui hiljalleen, koska toisen kanssa ei ollut enää niin paljon tekemisissä kuin
ennen. Yksi nuori etääntyi biologisesta äidistään huostaanoton aikana, mutta suhde heidän välillään
muuttui hyvin läheiseksi myöhemmin nuoren vielä asuessa sijaisperheessä, koska äiti pääsi kokonaan
irti päihteistä. Suhteesta tuli näin ollen helpompi.

Nuoret kokivat monenlaisia tunteita huostaanottoon ja biologisiin vanhempiin liittyen ollessaan vielä
alaikäisiä: *Surua ja hämmennystä* koettiin, koska lapsella ei ollut huostaanottohetkellä käsitystä siitä,
että perheellä oli asiat niin huonosti, että kotoa oli lähdettävä pois. Tietämättömyys siitä, mitä huos-
taanoton hetkellä tapahtuu ja miksi, aiheutti *pelkoa*. *Pettymyksen ja hylkäämisen* tunteet johtuivat
siitä, että lapsi mietti, miksi vanhempi oli antanut huostaanoton tapahtua. *Vihaa* tunnettiin sosiaalivi-
ranomaisia ja myös vanhempaa kohtaan, koska vanhempi oli aiheuttanut huostaanoton.

*”Se niin mua kiukutti, kun katto tavallisia muita, vaikka kavereita ja niiden perheitä. Ku
niil oli asiat niin hyvin, isä ja äiti yhdes ja onnellisia perheitä ja ne elää semmost taval-
list elämää. Ja sitä jotenki halus itellekkin semmost tuttua ja turvallista. Mut ku se ei ollu
mahdollista ja sit oli kaiken näköst muut, ni se teki vähä vihaiseks ja sit mä syytin siit
tietenki meen äitii, et se on hänen syy, et tää kaikki on tapahtunut.” (Olivia)*

Nuori koki ristiriitaisia tunteita. Samaan aikaan kun hän tunsu vihaa äitiään kohtaan siitä, että tavalli-
nen perhe-elämä ei ollut mahdollista ja *kateutta* kavereitaan kohtaan siitä, että nämä saivat asua ta-
vanomaisessa ja onnellisessa ydinperheessä, hän asui kuitenkin sijaisperheessä, minkä tunsu kodik-
seen. Nuorella oli silti kaipuu siihen vanhaan ja hyvään, normaaliin omaan perheeseen, missä hän oli
lapsuutensa alun asunut.

Lisäksi nuorten puheista tuli esille *arvostuksen väheneminen* biologista vanhempaa kohtaan sekä *vä-
littämisen väheneminen*. Toisaalta kaikki huostaanottoon liittyvät tuntemukset eivät olleet negatiivi-
sia. Esimerkiksi yksi nuorista oli *iloinen* saadessaan muuttaa isovanhempiensa luokse. Muutto toi

elämään vaihtelua ja jännitystä. Myöskään toinen haastateltava ei kokenut koskaan negatiivisia tunteita biologiseen vanhempisuhteeseen tai huostaanottoon liittyen, koska hän kertoi asioiden olleen aina sijaisperheessä niin hyvin. Enemminkin hän koki *leimautuneensa* viranomaisten silmissä taustansa takia. Esimerkiksi koulussa hän joutui käymään säännöllisesti kuraattorin luona, koska nuorella oletettiin olevan ongelmia huostaanoton takia.

Haastatteluhetkellä jokainen nuori piti huostaanottoa hyvänä asiana. He kokivat päässeensä parempaan paikkaan muuttaessaan sijaisvanhempiansa luokse. Nuoret ajattelivat, että kotoa pois muuttaminen oli antanut heille paremmat lähtökohdat jatkaa elämäänsä. Tähän sisältyi muun muassa hoivaa, rakkautta, mahdollisuuksia elämään sekä parempi taloudellinen tilanne. Jokaisen nuoren mukaan heidän tilanteensa olisi nykyisin paljon huonommalla tolalla, jos huostaanottoa ei olisi tapahtunut.

Nuorten mukaan heidän biologiset vanhempansa suhtautuivat huostaanottoon joko suostuvasti tai vastustaen. Ne vanhemmat jotka olivat suostuvaisia, olivat nuorten mukaan ymmärtäneet sen, etteivät voi huolehtia lapsistaan. Yhden nuoren vanhempi vastusti huostaanottoa ja oli tilanteesta pitkään katkera. Nykyään vanhemman ymmärrys on kuitenkin lisääntynyt ja hän on pahoillaan siitä, mitä on lapsilleen aiheuttanut. Yksi nuorista ei tiennyt, miten hänen biologiset vanhempansa olivat huostaanottoon suhtautuneet.

7.3. Suhde biologisiin vanhempiin nykyisin

Haastattelutilanteessa nuorten suhde biologisiin vanhempiin vaihteli. Kaksi nuorta oli vieraantunut huostaanoton jälkeen biologisista vanhemmistaan, yksi tapasi säännöllisesti äitiään ja yhden nuoren molemmat vanhemmat olivat kuolleet. Yksi vanhemmistaan vieraantuneista nuorista ei ollut enää vuosiin biologisten vanhempiansa kanssa tekemisissä eikä edes tarkalleen tiennyt, missä nämä asuivat nykyisin. Nuori kertoi, että vanhemmat odottavat hänen yhteydenottoaan, mutta hän itse ei ollut siitä kiinnostunut. Nuori pelkäsi, että vanhemmat voisivat aiheuttaa hänelle myöhemmin ongelmia, jos päästäisi heidät elämäänsä. Hän ei halunnut vanhemmistaan itselleen vaivaa. Asia, miksi nuori on harkinnut tapaavansa vanhempansa, oli se, että hän saisi tietää biologisesta suvustaan ja juuristaan. Hän oli haastatelluista nuorista ainoa henkilö, jolla ei ollut mitään yhteyttä biologiseen sukuunsa.

”Täs mä oon viime aikoina jutellu mun veljen kans, että käytäis kattomassa (biologisia vanhempia), morjestamassa, kyselemässä kaikkee. Ku toki onhan se sinänsä mielenkiintoista nähdä, mut se mikä mua enemmän kiinnostais, on tietää enemmän biologisesta

suvusta. Täs on just sekin, vaik mä oon saanut kohtuullisen hyvän uuden perheen, mut ei mul oo oikeen mitään tietoo, mistä mun suku tulee tai mikä mä edes olen. Juuret on niin pimeen peitossa, ne kuitenkin kiinnostaisi aina jonkin verran.”

Myös Hämäläinen (2012, 128) havaitsi tutkimuksessaan, että joitakin lapsia häiritsi se, etteivät he olleet täysin selvillä juuristaan. Sukulaissuhteet ovat kuitenkin lapsille tärkeitä identiteetin lähteitä, sillä niiden kautta lapsi saa perspektiiviä itseensä ja vanhempiinsa (Pryor 2004, 56). Hämäläisen (2012, 129) mukaan sellaiset perhehoitoon sijoitetut lapset, jotka ovat kadottaneet juurensa, ovat kadottaneet olennaisen osan itsestään.

Kaikki nuoret kertoivat, että biologiset vanhemmat toivoisivat yhteydenpitoa enemmän ja arvostaisivat sitä. Nuoret itse eivät kuitenkaan kaivanneet yhteydenpitoa yhtään enempää. Yksi nuorista sanoi tapaavansa äitiään viikoittain ja soittlevansa vieläkin useammin. Yhteydenpito oli tiivistä enemmänkin äidin toiveesta. Äiti oli huomattavasti useammin yhteydenpitäjänä lapseensa verrattuna, joka olisi "välillä halunnut olla rauhassa". Toisen nuoren yhteydenpito äitiin oli katkennut pari vuotta sitten. Isänsä kanssa hän ei ollut lapsena ollenkaan tekemisissä, mutta nyt yhteydenpitoa oli tullut jonkin verran. Pääasiassa nuori vaihtoi isänsä kanssa silloin tällöin kuulumisia internetissä.

Lilli: Mitä sä luulet yhteydenpidon merkitsevän sun isälles?

Matilda: Kyl mä uskon, et se ainaki tykkää ja sen mielest on hyvä, et ollaa yhteyksis. Et mä luulen, et sekin haluis enemmän olla, mut ei sekään sit oikee tiedä, mitä se mulle puhuis.

Lilli: Kuinka paljon sä pidät nyt äitiin yhteyttä?

Matilda: En oikeestaan lainkaan. Tai siis en oo muutamaa vuoteen pitäny. Ainoo mitä oon nyt pitäny, on se, kun se laitto mulle jotai viestii, et jos nähtäis. Mut en mä sit usko, et me kyl nähdään.

Lilli: Mitä sä luulet, et se yhteydenpito merkitsee sun äidilles?

Matilda: No musta ainakin tuntuu, et se haluis olla enemmän tekemisissä ja yhteyksissä, mut jos ei se vaa ite jotenki pysty tai jos sitä hävettää tai sillai, ni ei se sitte viitti ottaa yhteyttä. Mut mä luulen kyl, et se haluis ottaa enemmän yhteyttä.

Nuori kertoi olevansa tyytyväinen yhteydenpidon määrään vaikka sanoikin mielellään kuulevansa isän kuulumisia. Hän oli mieluummin yhteydessä isäänsä kuin äitiinsä, sillä isä osasi pysyä tarpeeksi etäällä eikä ehdotellut heti tapaamisia toisin kuin äiti, johon nuori ei enää luottanut. Hänestä kuitenkin tuntui, ettei isällä ollut hänelle aina sanottavaa. Vieraantuessa lapsen ja vanhemman voi olla vaikeaa keksiä puheenaiheita. Nuori uskoj, että äitikin haluaisi olla hänen kanssaan enemmän yhteydessä, mutta voimavarojen puute tai häpeä estää sen.

Huostaanotto muuttaa lapsen ja biologisen vanhemman välistä suhdetta monella tavoin. Osalla suhde oli katkennut kokonaan, kun taas osa näki suhteen nykyisin hyvänä, mutta muuttuneena. Monen nuoren kohdalla aika oli tehnyt tehtävänsä. Asioita oli ollut aikaa miettiä ja aikuistuessaa asiat näki eri valossa. Yksi nuorista sanoi, että aika on auttanut häntä käsittelemään lapsuuden kokemuksia ja hän on kyennyt antamaan anteeksi äidilleen. Yksi haastateltavista puolestaan kertoi välittävänsä ja arvostavansa biologisia vanhempiaan koko ajan vähemmän, vaikka hän uskoi vanhempiansa välittävän hänestä. Hän ei kokenut enää kunnioittavansa vanhempiaan, koska nämä eivät olleet kyenneet huolehtimaan hänestä vanhemman tavoin. Vanhempien välinpitämättömyys on aiheuttanut nuorella myös katkeruutta.

”Ainoo asia mikä mulla on välillä herättänyt katkeruutta nyt viimeaikoina, et oon alkanut miettiä sitä, et ku he ilmeisesti on käyttänyt kaiken maailman aineita jopa silloin, kun mä oon asunu siellä. Siitä mä en oo varma, onko silloin käytetty paljon, ku mua on odotettu. Mut jos on, ni mä oon siitä erittäin katkera. Kyl mä oon hiukan katkera siitäkin, et siellä piti käyttää kaikkii päihteitä ja tupakkaa. Siellä poltettiin sisällä eikä ikinä ovet auki. Ja miettiä kuinka helvetti se on pienelle vauvalle. Mul on rasitusastma mitä mä en tiedä olisko mulla välttämättä, jos ei olis ollu näin. Et niinku siis mä itte koen, et jos mä saisin lapsen, mä koittaisin tehdä kaikkeni sen terveyden eteen. Ja sit jos hei ei oo ajatellu näin, ni mä koen mieletöntä katkeruutta. Mä en ymmärrä miten he voi olla edes mun vanhempia, jos se asia näin on.” (Jani)

Vanhemmuuteen liittyy vahvoja moraalisia odotuksia. Kun vanhempi ei käyttäydykään näiden moraalisten odotusten mukaan, se voi aiheuttaa muissa ihmisissä negatiivisia tunteita. (Juhila, Jokinen & Suoninen 2012, 69–71.) Vanhempien toimilla on vaikutuksia pitkälle lapsen elämään. Vielä aikuisenakin lapsi joutuu miettimään esimerkiksi sitä, mitkä sairaudet ja viat hänessä itsessään ovat vanhempien aiheuttamia.

Nuorten puheista nousi suhteen jatkuvuuden tai katkeamisen kannalta yksi yhdistävä tekijä, *ymmärrys*. Joko nuorilta löytyi ymmärrystä biologisia vanhempiaan kohtaan tai ymmärrystä ei löytynyt. He, jotka eivät vanhempiaan ymmärtäneet, eivät kokeneet, että heillä olisi minkäänlaista suhdetta vanhempiansa kanssa. Nämä nuoret eivät myöskään olleet juurikaan olleet yhteydessä vanhempiansa kanssa. Puolestaan ne nuoret, jotka jollakin tasolla ymmärsivät vanhempiaan, kokivat suhteensa heihin hyväksi. Kaksi nuorta kertoivat, että heillä on hyvä suhde biologisiin vanhempiinsa ja kokivat empatiaa heitä kohtaan. Toinen nuorista näki, että äidillä oli syy mielenterveysongelmiinsa ja sitä kautta päihteidenkäyttöön, eikä voinut siksi kuvitella esimerkiksi vihaavansa äitiään. Hänen äitinsä oli kuollut, mutta nuorella oli silti hyvä suhde äitiinsä henkisellä tasolla. Toinen nuorista kertoi,

kuinka äiti saa hänet käytöksellään hermostuneeksi ja kuinka äidin ajattelumaailma on hänen mielestään typerä ja lapsellinen. Hän kuitenkin ymmärsi, ettei äiti käyttäydy enää pitkällisen päihteidenkäytön jälkeen normaalisti.

Kaksi nuorta koki siis suhteensa hyväksi biologisten vanhempiensa kanssa. Vaikka lapsen ja vanhemman välinen suhde olisikin hyvä, se ei kuitenkaan tarkoita sitä, että vanhempi olisi lunastanut vanhemman paikan lapsensa elämässä. Suhde voi olla kaverillinen, niin kuin se on yhdellä nuorella ja hänen äidillään. Suhteeseen kuuluu hassuttelua, naureskelua ja vitsailua, mutta tosipaikan tullen nuori ei ajattele saavansa tukea ja turvaa äidiltään.

”Se on semmone, et se saa mut hirveen hermostuneeks se ihminen, vaik mä hänest välitänkin ja hän on mun äiti. Se ei oo semmone, ku lääkkeit ja alkoholi nyt tekee ihmisel mitä tekee, ni se ei oo enää semmonen normaali. Kun mä toivoisin, et hän olis normaali. Siitä mä oon välil tosi vihainen, niinku et miksei se voi olla normaali. Kun hänen aivonsa ei toimi sillai kuin pitäis, ja mä toivoisin et toimis.” (Olivia)

Vanhempi-lapsisuhteesta on tullut tämän nuoren kohdalla käännteinen. Nuori koki, että hänestä on tullut äidin hoitaja, vahtija ja holhooja. Ennen huostaanottoa äiti näyttäytyi normaalina äitinä, joka huolehti lapsistaan. Nyt äiti oli kuitenkin eri ihminen päihteiden käytön myötä, vaikka nuori haluaisi äidin olevan vieläkin samanlainen kuin silloin kauan sitten. Silti nuori koki, että äidistä oli tullut hänelle tärkeämpi kuin ennen. Vaikka ymmärrystä vanhempaa kohtaa löytyisikin, täysi-ikäinen nuori aikuinen voi silti vieläkin *toivoa* saavansa vanhempansa takaisin sellaisena, kuin tämä on joskus ollut.

Tutkimuksessa nousi esiin myös velvollisuudentunne biologista vanhempaa kohtaan. Vaikka oma vanhempi oli teoillaan aiheuttanut huostaanoton, nuori saattoi kokea velvollisuudekseen auttaa ja huolehtia vanhemmastaan, koska kukaan muukaan ei sitä tekisi. Koska nuorelta löytyi vanhempaa kohtaan ymmärrystä, myös velvollisuuden tunnetta saatetaan kokea helpommin. Huostaanotetut lapset ovat usein lojaaleja biologisille vanhemmilleen (Sinkkonen 2001, 178–179). Tämä lojaalius voi siis tutkimuksen mukaan siirtyä lapsella myös aikuisikään saakka, jolloin vanhemman rinnalla kulkeminen koetaan velvollisuudeksi.

Vanhemman kuolema ei katkaise henkistä sidettä biologisen vanhemman ja lapsen välillä. Yhden nuoren molemmat vanhemmat ovat kuolleet ja vaikka ainakin äiti käytti eläessään runsaasti päihteitä, nuori koki, että heidän välinsä jäivät hyviksi. Myös isän kanssa nuorella on mielessään hyvä suhde, vaikka hän ei ollut ikinä isänsä kanssa tekemisissä. Nuori ajatteli, että hänellä on aina jotakin yhteistä

vanhempiansa kanssa verisukulaisuuden takia. Myös nuoren sijaisvanhempien teoilla ja sanomisilla on selkeästi ollut iso merkitys siihen, että hän kokee välinsä biologisiin vanhempiinsa hyväksi.

”Mähän oon siel käyny näkemäs niit (biologisten vanhempien puoleisia) sukulaisii ja kaikkee, et mä en varmaan ite olis koskaan ottanu yhteyttä, mut sijaisvanhemmat on aina halunnu, et me ollaa yhteydessä. Ne on aina halunnu, et mulla on se vaihtoehto. Et se on aina ollu semmost, et periaattees mun (sijais)vanhemmat on halunnu, et mul on ollut se vaihtoehto, et mä oon voinu olla äitini kans. Et he ei oo koskaa kieltäny multa, et et saa. Kun jotkuhan on saattanu ihan niinku salata ja kieltää ne kaikki. Ni ei mul oo koskaan ollu semmost. (Maikki)

Sijaisvanhemmat olivat aina pitäneet tarkasti huolta siitä, että nuoren biologinen äiti ja biologisten vanhempien sukulaiset saivat tietää nuoren kuulumisista. Sijaisvanhemmat voivat siis helposti puheillaan ja aktiivisuudellaan vaikuttaa lapsen ja biologisten vanhempien suhteen laatuun.

Myös toinen nuorista koki, että hänen suhteensa kuolleeseen isään jäi lämpimäksi.

Mielenkiintoinen havainto on se, että vaikka etenkin kaksi nuorta koki suhteensa isäänsä paremmaksi kuin äitiinsä, keskustelu ajautui silti useimmiten äiti-lapsisuhteeseen. Kuunnellessani haastattelulähteitä huomasin, että vaikka nuori oli kertonut olevansa läheinen isänsä kanssa, minä kyselin huomaamattani nuorelta paljon tämän äidistä ja isäsuhte jäi varjoon. Toisaalta myös nämä nuoret toivat keskustelussaan silti esiin paljon enemmän äitisuhteestaan kuin isästään. Jotkut kokivat saaneensa rakkautta enemmän isältään, mutta asiaa ei tuotu niin vahvasti esille. Erosen (2012a, 119) mukaan lastensuojelussa rakkauden vaatimus liitetään useimmiten äitiin. Toisaalta Maarit Alasuutari (2004, 17) on havainnut, että esimerkiksi kehityspsykologisissa tutkimuksissa tarkastellaan tosiasiaa äitiä ja äitilapsi-suhdetta, vaikka tutkimuksissa puhutaankin usein vanhemmista. Tällöin äiti katsotaan usein lapsen kehityksestä ja hyvinvoinnista vastaavaksi vanhemmaksi ja äiti saa vanhempana suuremman roolin kuin isä.

7.4. Suhde sijaisvanhempiin huostaanoton aikana

Kaksi tutkimukseen osallistuneista nuorista oli sijoitettu perheeseen, missä ei ollut muita lapsia. Yksi oli sijoitettu isovanhemmille ja yksi entiseen tukiperheeseensä, jossa vanhemmilla oli myös yksi biologinen lapsi. Kaikille nuorille oli muodostunut hyvä suhde sijaisvanhempiansa kanssa ja kaikki pitivät sijaisvanhempia omina vanhempinaan ainakin jollakin tasolla. Kun keskustelin nuorten kanssa siitä, mikä sijaisperheessä oli hyvää, puheessa painottui usein tavallisuus ja normaalius.

”Se oli tavallinen, turvallinen koti. Mun molemmat vanhemmat kävi töissä, oli reiluja, pääosin erittäin kilttejä mua kohtaan ja koska mä olen ainoa lapsi ja muutenkin, mulle aina sanottiin, et mua rakastetaan siellä ja et mä olen heille tosi tärkeä ja että he tekis mitä vaan mun eteen. Mä oon saanu siellä hyvin paljon rakkautta siellä uudessa perheessä. Se on ainakin hyvää. Ja kyl se on aina siltä tuntunu, et siellä välitetään musta.”
(Jani)

Normaali, tavallinen ja tasapainoinen perhe-elämä oli nuorten mielestä sijaisvanhempien tarjoamassa kodissa tärkeää. Lisäksi tietenkin rakkaus ja hyväksyntä olivat oleellisia seikkoja. Nuoret myös lähes poikkeuksetta mainitsivat sen, että sijaisvanhemmat olivat työssäkäyviä ihmisiä, toisin kuin taas heidän biologiset vanhempansa eivät olleet työelämässä. Suomalaisessa yhteiskunnassa työssäkäynti nähdään arvostettuna sosiaalisena normina. Ehkä nuoret pyrkivät tuomaan sijaisperheen paremmuuden esiin kertomalla sijaisvanhempien käyvän töissä.

Yksi nuorista mainitsi tärkeäksi seikaksi sen, että sijaisperheessä sai käyttäytyä tavallisten ihmisten tavoin. Toisaalta myös avoimuus omista taustoista koettiin merkittäväksi. Yksi nuorista painotti erittäin tärkeänä asiana sitä, että hänelle on pienestä pitäen selitetty, etteivät hänen sijaisvanhempansa ole hänen biologisia vanhempiaan ja että hänet on adoptoitu.

”Mulle on niin pitkää, ku mä oon ymmärtäny asioista, ni mulle on aina selitetty tää, et mä oon adoptoitu ja me ei olla sun oikeet vanhemmat ja me ollaan käyty tää keskustelu, kun mä oon ollu tosi nuori. Mul ei oo se koskaa tullu se yllätyksenä. Mul ei oo koskaa tullu semmone, et nää ei oo mun oikeet vanhemmat. Et mä oon ain pitäny niit mun oikeina vanhempina. Et mul ei oo koskaa tullu semmost kriisiä, mul on ollu ain tosi helppo puhua näist asioista, koska mul on kerrottu nää aina pienestä pitäen. Et se ei oo ollu hankalaa koskaa.” (Maikki)

Sijaisvanhemmat olivat aina pyrkineet vastaamaan parhaansa mukaan nuoren kysymyksiin hänen taustoistaan ja kannustaneet yhteydenpitoon biologisen suvun kanssa. Tästä syystä nuoren oli itsekin ollut helppoa kertoa avoimesti taustoistaan muille.

On mielenkiintoista, että monet nuoret mainitsivat sijaisperheessään hyväksi asiaksi myös sen, että sijaisvanhemmat olivat mahdollistaneet heille erilaisten asioiden saamisen.

”Isä on ainakin lellinyt sen takia, koska mä olin tosi odotettu. Et pienestä asti me ollaan matkusteltu tosi paljon ja sit just, et mä oon ollu aina vähä semmone, et mä en oo koskaa ehkä pyytänyt. Et mä oon enemmänki ollu sellanen, et mä oon saanut vaik mä en oo pyytänyt.” (Maikki)

”Mä muistan, et me remontoitiin mulle oma huone sinne ja se oli tosi kivaa. Mä sain kaikki uudet huonekalut, mä sain päättää itte kaiken. Mä sain semmosen sängyn kun mä halusin ja semmosen kirjoituspöydän. Mä sain valita seinän värin ja kaikkee. Se oli

ihan maailman parasta. Mul ostettiin uusia vaatteita. Ne kotiutti mua vähän sillä, et mä saan mitä mä haluan. En mä nyt sano, et mä haluan ton ja ton ja ton, ei se ny sillee tapahtunu. Mut se oli nii uutta, et saa niin yksityistä ja henkilökohtaista huomioo. Se oli ihan mahtava juttu.” (Olivia)

”On ollu taloudellisestikin asiat hyvin, et on saanu kaikkee, et ei oo ollu pulaa mistään.” (Matilda)

Biologisten vanhempien luona oli ehkä ollut pulaa erilaisista hyödykkeistä, jolloin oleellisten asioiden saaminen koettiin tärkeäksi. Toisaalta sijaisvanhemmat pyrkivät ehkä tarjoamaan näin lapselle yksilöllistä huomiota. Yksi nuorista puolestaan kertoi, että hän oli kovasti odotettu lapsi ja kun hän pitkällisen prosessin jälkeen päätyi sijaisvanhemmilleen, sijaisisä on aina hemmotellut häntä.

Kuten jo edellä mainitsin, kaikki nuoret kertoivat pitävänsä sijaisvanhempiaan omina vanhempinaan. Se, kuinka syväksi lapsi-vanhempisuhde oli muodostunut, vaihteli, mutta silti jokaisen sijaisvanhemmat olivat saaneet vanhemman roolin nuorten elämässä. Kaksi nuorista sijoitettiin pieninä lapsina perheisiin, joissa ei ollut muita lapsia. Sijaisvanhemmat ottivat lapset heti kuin omiksi lapsikseen ja siksi nämä nuoret alkoivat pitää sijaisvanhempiaan hyvin pian omina vanhempinaan. Yksi nuori muutti isovanhemmilleen noin seitsemänvuotiaana ja piti isovanhempiaan kuin vanhempinaan. Hän oli viettänyt usein pitkiä aikoja isovanhemmillaan jo ennen virallista sijoitusta ja luultavasti ainakin mummu oli tästä syystä saanut psykologisen vanhemman paikan hänen elämässään jo ennen huostaanottoa.

Myös 12-vuotiaana tukiperheeseensä sijoitettu nuori piti sijaisvanhempia vanhempinaan, mutta eri tavalla kuin muut. Alun perin lastenkotiin sijoitettuna hän sai 11-vuotiaana päättää, haluaisiko hän jatkaa lastenkodissa asumista vai tahtoisiko hän muuttaa perheeseen, joka oli ollut hänen tukiperheensä jo kuusi vuotta. Valinnassa punnitsi paljon edellä mainittu tavallisuus. Hän halusi elää tavallisessa perheessä ja muutti siksi tukiperheensä luo. Hänelle oli aivan uutta se, että toisin kuin lastenkodissa, perheessä sai yksilöllistä huomiota ja kehuja. Lastenkodissa oli paljon lapsia ja aikuiset vaihtuivat usein, joten lastenkodissa tällaista huomiota ei saanut. Pösö (2004, 208) toteaa, että lastenkotien toimintaan sisältyy monia jännitteitä, kuten esimerkiksi se, voivatko palkkatyössä olevat työntekijät muodostaa lapseen sellaisen suhteen, joka takaa lapselle tarvittavan kiintymyksen. Lisäksi lapsi joutuu elämään lastenkodissa laajassa sosiaalisessa yhteisössä, mihin lukeutuvat työntekijät sekä useat lapset.

”Se oli mulle se perhe mitä mulla ei periaatteessa koskaan oikeesti ollut. Se oli ihan huikeen hienoo. Mut silti siitä puuttuu se joku. Se joku semmonen niinku, et mä en oo heidän oikeesti oma lapsi. Siis no varmaan se ku mä olin kuitenkin jo se 12, ni sitä edeltävänä aikana mul ei oo ollut semmost ehjää normaali perhettä. Siit puuttuu sit joku kasvukausi tai joku tämmönen. Mutta kyllä mä pidin heitä niinku, se oli mun perhe. Se oli mun kummallinen perhe. Semmonen kummallinen, et kun ne ei oo mul mitään sukuu eikä mua adoptoitukaa.” (Olivia)

”Ei siit oo kovin kauaa aikaa, kun mun sijaisäiti sano, et me oltais nii hirveesti sua tykätty sillon halii ja semmost, mut mä en ollu kuulemma päästänyt niit hirveen lähelle. Et mä olin ollu vähä semmone, et ei, älä tuu liki. Jos tuli halaamaa, ni mä olin vaa iha paikallani sillee, et mitä sä teet, mitä sä teet. Mut he on olleet tosi ymmärtäviä ja antanu tilaa ja omaa aikaa ja kaikkee semmost.” (Olivia)

Nuori painotti pitävänsä kovasti sijaisvanhemmistaan ja muistutti, että ajan kuluessa hän uskalsi näyttää sijaisperheessä tunteensa, ilonsa, surunsa ja vihansa. Nuori sai sijaisperheestään perheen, mitä hänellä ei ollut koskaan ollut, mutta silti jotakin tuntui puuttuvan. Nuoren ja sijaisvanhempien välinen suhde ei ollut ”täydellinen” ainakaan kolmesta syystä. Ensinnäkin nuori jaotteli vanhemmuuden siten, että biologiset vanhemmat ovat hänen omat vanhempansa ja sijaisvanhemmat hoitavat biologisten vanhempien roolia. Tässä tapauksessa biologisen tai adoptiosuhteen puuttuminen jätti suhteen sijaisvanhempiin jotenkin vajaaksi. Myös Valkonen (1995, 94–95) havaitsi tutkimuksessaan saman asian. Toiseksi, nuori ei ollut enää pikkulapsi muuttaessaan sijaisperheen luo vaan lähempänä teini-ikää, jolloin kiinteän lapsi-vanhempi-suhteen luominen voi olla haasteellisempaa. Hän ei myöskään helposti päästänyt sijaisvanhempiaan lähelleen ja arvostikin sitä, että sijaisvanhemmat osasivat antaa hänelle tilaa ja rauhaa. Psykologisen suhteen luominen ei siis ole yksistään vanhempien tehtävä vaan myös lapsella on vaikutusta suhteen syntyyn. Kolmanneksi nuori ymmärsi, että sijaisvanhemmilla oli myös oma biologinen lapsi, jolloin nuori ei kokenut ehkä edes pääsevänsä sijaisvanhemmilleen täysin ”oikean” lapsen asemaan.

Siinä, millä nimellä nuori kutsui sijaisvanhempiaan, oli eroja. Ainoastaan yksi nuori kutsui sijaisvanhempiaan äidiksi ja isäksi. Hän oli myös haastatelluista nuorista nuorimpana sijoitettu lapsi. Vaikka toinenkin nuori piti sijaisvanhempiaan täysin omina vanhempinaan, hän kutsui silti heitä etunimillä, sillä oli tottunut siihen. Myös kolmas nuori kutsui sijaisvanhempiaan etunimillä, sillä hän oli tuntenut aiemmin tukiperheen vanhempina olleet sijaisvanhempansa kuusi vuotta ennen huostaanottoa ja oli tottunut kustumaan heitä nimillä. Isovanhempiansa luokse sijoitettu nuori kutsui sijaisvanhempiaan mummiiksi ja vaariksi.

7.5. Yhteydenpito sijaisvanhempiin huostaanoton jälkeen

Tässä lyhyessä alaluvussa käsittelen ainoastaan nuorten yhteydenpitoa sijaisvanhempiin huostaanoton jälkeen. Perekseen nuorten ja sijaisvanhempien väliseen suhteeseen tarkemmin seuraavassa eli viimeisessä luvussa, jossa pohdin muutenkin syvällisemmin nuorten näkemyksiä vanhemmuudesta.

Kaikki neljä haastattelemaani nuorta olivat edelleenkin yhteydessä sijaisvanhempiinsa eikä kenenkään suhde heihin ollut päättynyt. Kaksi nuorista oli sijaisvanhempiinsa yhteydessä päivittäin. Yksi nuori tapasi sijaisvanhempiaan muutaman viikon välein, sillä he eivät asuneet samassa kaupungissa. Nuori kuitenkin kävi pesemässä pyykkinsä sijaisvanhempiensa luona, missä oli hänelle aina ruokaa tarjolla. Neljäs nuori tapasi sijaisvanhempiaan harvemmin, muutama kuukauden välein, mutta soitelu ja tekstiviestittely heidän välillään oli viikoittaista. Nuorten ja sijaisvanhempien yhteydenpito oli kuulumisten vaihtamista ja asioiden hoitamista. Kun nuorelle tuli jotakin kysyttävä, hän soitti sijaisvanhemmilleen.

Yhteydenpidon säilymisellä sijaisvanhempiin oli nuorille monia merkityksiä.

*Lilli: Mitä se yhteydenpito merkitsee sulle, kun oot mummun ja vaarin kans yhteydes?
Matilda: En mä tiedä. En mä oo oikee ajatellu sitä, ku se on yleensä sellast, et mä soitan ja kysyn jotain tiettyy asiaa tai sit ne soittaa ja kysyy jotain asiaa. Ja muutenki me ollaan nii paljo tekemisissä, ni ei ajattele nii paljo sitä mitenkään ihmeellisesti.
Lilli: Varmaa tärkeetä se on, et jos ei sitä olis ni...
Matilda: Nii.*

Joillekin nuorille yhteydenpito sijaisvanhempien kanssa oli eräänlainen itsestäänselvyys eikä yhteydenpidon arvoa osattu eritellä, koska sitä pidettiin niin normaalina ja asiaan kuuluvana.

”Onha se nyt tosi tärkeet, et mä saan olla heidän kans tekemisis ja ne haluaa olla mun kans tekemisis, koska ei heidän oo mikää semmonen pakko kai. Ei kai niil oo enää velvollisuutta enää?” (Olivia)

Jotkut nuoret puolestaan miettivät yhteydenpidon merkitystä sijaisvanhempiinsa velvollisuuden kautta. Koska sijaisvanhemmillä ei ollut enää velvollisuutta pitää yhteyttä sijaislapsen huostaanoton päätyttyä, yhteydenpidon säilymistä pidettiin hienona asiana.

”No kyllähän se tuo sellast turvaa. Siis se on helvetin hyvä tunne, kun sä tiedät, et on joku joka välittää susta ja ja on sillai tuki ja turva, et en mä oo yksin täs maailmas.” (Jani)

Yhteydenpidon säilymisen sijaisvanhempiin ajateltiin myös tuovan turvaa omaan elämään. Ilman sijaisvanhempiaan jokainen nuori olisi jäänyt melko yksin, sillä biologisilta vanhemmilta ei saisi tukea hädän hetkellä tai neuvoja asioiden hoitamisessa. (Vrt. Laakso 2009, 231.)

7.6. Kuka nyt on nuoren vanhempi?

Jokainen nuori katsoi perheensä koostuvan sijaisvanhemmistaan. Ainoastaan yksi laski perheeseensä kuuluviksi sijaisvanhempien lisäksi myös biologisen äitinsä sekä biologiset sisaruksensa. Kaikki myös kertoivat pitävänsä sijaisvanhempiaan oikeina vanhempinaan. Sijaisvanhemmat saivat oikean vanhemman aseman, sillä heidän kanssaan nuoret olivat viettäneet suurimman osan elämästään. Sijaisvanhempien kanssa oli tehty sellaisia asioita, mitä vanhempien kanssa normaalisti tehdään ja he olivat myös toimineet lapsille esimerkkinä. Lisäksi nuorten puheissa nousi usein esiin se, että sijaisvanhemmat olivat oikeita vanhempia, koska heiltä sai apua ja tukea arjessa. Heihin luotettiin. Tällaista arjen tukea ei biologisilta vanhemmilta oletettu saatavan. Oleellista on myös se, että sijaisvanhemmat olivat kohdelleet nuoria kuin omaa lastaan.

”En mä osaa esineellistää heitä sillä tavalla, et he ei olis mun vanhemmat, et he olis vaan mun sijaisvanhemmat. Mul ei oo semmost rajaa. Et koska he on aina ollu mun elämys. Et niin kauan kun he on siinä, ni se on luonnollista.” (Maikki)

Esimerkiksi yhdelle nuorelle sijaisvanhemmat, nykyiset adoptiovanhemmat, olivat luonnollinen ja itsestään selvä asia. Hän puhui sijaisvanhemmuutta pohtiessaan rajasta, jota hän ei osannut vetää vanhemmuuden ja sijaisvanhemmuuden välille. Tällä nuorella oli erityinen suhde sijaisvanhempiinsa myös siksi, että nämä olivat adoptoineet nuoren tämän ollessa teini-ikäinen. Adoptiovanhemmuus ja sijaisvanhemmuus eroavat selkeästi toisistaan juridisesti. Tämä ero ei kuitenkaan näyttäytynyt arkisessa elämässä.

Kuten tutkimuksen muissakin vaiheissa, myös tässä alun perin lastenkotiin sijoitetun nuoren tarina tekee poikkeuksen. Hänkin puhui omasta valinnasta ja rajan vetämisestä vanhempien välillä. Nuori valitsi sijaisvanhemmat vanhemmikseen, mutta veti selkeän rajan sijaisvanhempien ja biologisten vanhempien välille.

Lilli: Aloiksä pitää sijaisvanhempia jossain vaiheessa vanhempinasi?

Olivia: Siis aloin. Mä oon sitä usein sanonu, et ei ne mulle niinku oo oikeet vanhemmat, ne on niinku sijaisvanhemmat. Ne hoitaa vanhempien roolii, mut en mä silti pidä heitä sataprosenttisesti mun vanhempina. On ne silti mul enemmän ollu vanhemmat kuin mun

oikeet vanhemmat oikeestaan koskaan. Mul on silti oma isä ja oma äiti ja ne on mun oikeet omat vanhemmat vaiks joku muu onki hoitanu heidän tehtävänsä.

”Mut kyl mun pitää melkein sanoo, et ne sijaisvanhemmat on niin kuin oikeet vanhemmat. Jos mull tulee hätä, mä soitan ennemmin mun sijaisäidille kuin mun oikeelle äidille. Koska mä tiedän, et sielt tulee se oikee apu mikä vanhemmalta tulee. Ja semmonen tiekkö. Se on siis enemmän, se on semmonen perhe. Se on semmonen normaali perhe, mihin voi tieks nojautuu jos tarvii apua. Kyl he on mul enemmän perhe, vanhemmat kuin oikeet vanhemmat on.” (Olivia)

Biologiset vanhemmat olivat nuoren oikeita vanhempia ja sijaisvanhemmat ovat hoitaneet sitä vanhemmuuden roolia, jota biologiset vanhemmat eivät kyenneet hoitamaan. Nuori kuitenkin valitsi sijaisvanhemmat vanhemmikseen samoista syistä kuten muutkin, nämä ovat apuna ja tukena arjessa. Sijaisvanhemmat eivät siis luultavasti ole lunastaneet psykologisen vanhemman paikkaa tämän nuoren elämässä. Uskon tämän johtuvan siitä, että nuori asui ensin nelisen vuotta lastenkodissa ennen sijoitusta sijaisperheeseen. Hän oli jo 11-vuotias muuttaessaan sijaisperheeseen, jolloin psykologiselle suhteelle ei ollut enää aikaa ja mahdollisuutta syntyä.

Sijaisvanhemmilla oli suuri merkitys jokaiselle tutkimuksen nuorelle.

Jani: Eli siis mä oon helvetin kiitollinen kaikesta siitä mitä mulle ollaan tehty. Et mä oon saanut huomattavasti paremman elämän ja mua on aika hyvin aina kohdeltu. Ja siis se tuntuu, et ei niinku ikinä voi maksaa takaisin ja olla kyllin kiitollinen siitä, mitä mulle on tehny sellaset ihmiset, mitkä ei oo tavallaan mulle mitään velkaa millään tavalla. Ne on vaan halunnu auttaa hyvää hyvyttensä. Se on aika hienoo.

Lilli: Niin ja se mis tilanteessa sä nyt olet. Et mis tilanteessa silloin olisit ollu, jos olisit asunu siinä perhees koko elämän.

Jani: Niin mä olisin voinu joutuu vaik mihin lastenkontti tai mihin vaa, vankilaa.

Lilli: Nii ja sit sul on kuitenkin peruskoulu suoritettu ja...

Jani: Ammattikoulukin on suoritettu, armeijakin on suoritettu. Mä epäilen, et mul ei kovin kovaa menis, jos mä olisin jääny sinne. Ja mä oon saanu oikeesti hyvin paljon tukee siitä uudesta perheestä koulunki kanssa, vaik itel ei ois motivaatiota, ni he on halunnu aina, et sanonu, et koita ny tehdä parhaas. Ja siis mua on todellakin kohdeltu niinku omaa lasta joka tavalla. Mä oon heille niinku heidän lapsi. Et se on kyllä upeaa.

Yksi merkittävimmistä tekijöistä oli nuorten *kiitollisuus* sijaisvanhempia kohtaan. Sijaisvanhemmat nähtiin ikään kuin pelastajan asemassa ja kaikki nuoret uskoivat, että ilman huostaanottoa ja sijaisvanhempia heidän elämänsä olisi tällä hetkellä varmasti paljon huonommalla tolalla kuin nyt. Kaikki nuoret arvostivat etenkin sitä, että sijaisvanhemmat olivat kannustaneet heitä koulujen käymiseen. Puolet nuorista opiskeli tällä hetkellä lukiossa ja puolella oli toisen asteen tutkinto jo suoritettuna. Nuoret uskoivat, että ilman sijaisvanhempiaan heillä olisi jäänyt koulut suorittamatta.

Sijaisvanhemmat olivat myös vaikuttaneet jokaisen nuoren elämään eniten. Sijaisvanhemmat olivat kasvattaneet lapsista itsensä oloisia ja antaneet käyttäytymismalleja. Yksi nuorista arvosti sijaisisäänsä suuresti ja kertoi, että sijaisisi oli opettanut hänet kääntämään huostaanoton heikkoudesta voitoksi. Toinen nuori taas kertoi, että sijaisäiti on älykäs ihminen ja hän kuunteli mielellään tämän neuvoja. Biologisen äidin ajatuksia ja näkemyksiä asioista nuori piti taas lapsellisena.

Nuoret uskoivat, että myös he merkitsivät sijaisvanhemmilleen paljon ja että sijaisvanhemmat pitävät itseään nuorten vanhempina. Kaksi nuorta painotti vahvasti sitä, että he ovat olleet sijaisvanhemmilleen täysin oman lapsen asemassa ja siksi heillä on suuri merkitys sijaisvanhempiansa elämään. Sijaisvanhemmat olivat näillä nuorilla siis psykologisen vanhemman asemassa. Toinen näistä nuorista pohti omaa tärkeyttään sijaisvanhemmilleen sen kautta, että jos huostaanotto olisi joskus purettu ja hänet olisi palautettu takaisin biologiselle äidilleen, sijaisvanhemmat eivät olisi psyykkisesti kestäneet sitä. Huostaanoton päättyminen olisi siis tuntunut sijaisvanhemmista samalta kuin heidän oma lapsensa olisi otettu heiltä pois.

Kaikkiaan kolme nuorta näkivät, että olivat sijaisvanhemmilleen oman lapsen asemassa.

”Et mä oon heil varmaa vähä niinku oma lapsi. En mä oo oma lapsi, heil on se oikeesti oma lapsi. Mut kyl mä luulen, et mä, mä oon silti ollu viis ku me ollaa ekan kerran nähty. Ne on nähny kun mä kasvan ja ne on ollu siinä mukana. Ni on siin ny kuitenkin 15 vuotta mun naaman katselua. Kyl se nyt varmaan jotain merkkää, ku ne on mut kasvatanut ja ne on nähny kaiken ni.”(Olivia)

Neljäs nuorista ajatteli omaa merkitystään sijaisvanhemmilleen sitä kautta, että merkitystä on pakko olla, koska sijaisvanhemmat ovat nähneet hänen kasvunsa ja kehityksensä monen vuoden ajalta. Kuitenkin nuori tiedosti, ettei ole oikeasti sijaisvanhempiansa oma lapsi, koska heillä on myös biologinen lapsi.

Niin sanotun oikean vanhemmuuden määrittely oli nuorten puheissa hienovaraista rajanvetoa ja pohdintaa. Vaikka nuoret eivät pitäneet biologisia vanhempiaan oikeina vanhempinaan, biologisilla vanhemmilla oli silti suurimmalle osalle merkitystä. Ainoastaan yksi nuori piti biologisia vanhempiaan merkityksettöminä ja ajatteli heidän olevan kuin kaukaisia sukulaisia, joita ei tunne, mutta joiden kuulumisia tietää. Muut nuoret pitivät biologisia vanhempiaan merkittävinä siksi, että heistä lapsi oli lähtöisin. Lapsella ja vanhemmalla oli aina jotakin yhteistä perimän takia. Yksi nuorista oli iloinen, että yhteys biologiseen vanhempaan oli säilynyt. Nyt oli mahdollisuus saada sitä aikaa takaisin, mikä

oli lapsuudessa menetetty. Kaksi nuorista ajatteli, että heillä on kahden vanhemman sijasta neljä vanhempaa.

”No kyl ne sillai merkitsee, et ne ei oo mul hankala aihe, mut ne on mul tietyllä tavalla tärkeä aihe. Et mä en haluais koskaan sanoo, et mä oon vaan sijaisvanhempieni lapsi, et mä oon myös heidän (biologisten vanhempien) lapsi. Et jos mä puhun tästä jonkun kans, ni mä haluun myös selittää heidät.” (Maikki)

On mielenkiintoista, että esimerkiksi nuori, joka oli adoptoitu ja piti sijaisvanhempiaan oikeina vanhempinaan, ajatteli, että biologiset vanhemmat ovat hänelle tärkeitä ja että hänellä on neljä vanhempaa. Yksi selittävä syy tälle on ainakin se, että huostaanotto ja biologisen äidin ongelmat eivät olleet koskaan sijaisperheessä tabu, vaan niistä oli aina keskusteltu ja sijaisvanhemmat olivat suhteutuneet biologisiin vanhempiin arvostavasti. Koska lapsi imee paljon vaikutteita häntä kasvattavilta aikuisilta, sijaisvanhempien olisi erittäin tärkeää tiedostaa oma puhetapansa ja ajatuksensa lapsen biologisista vanhemmista.

Vaikka suurin osa nuorista olikin vieraantunut biologisista vanhemmistaan, eivätkä biologiset vanhemmat olleet kaikille nuorille edes tärkeitä, jokainen nuori silti uskoi, että he itse olivat olleet aina tärkeitä biologisille vanhemmilleen. Nuoret uskoivat, että biologiset vanhemmat ajattelevat heitä ja toivoivat heille kaikkea hyvää. Vaikka todellisuus saattoi olla toinen, nuoret näyttivät haluavan uskoa vanhemmistaan hyvää. Yksi nuori tiesi varmuudella, että biologinen äiti on hänestä hyvin ylpeä. Osa nuorista kuitenkin ajatteli, etteivät biologiset vanhemmat kuitenkaan ehkä osaa pitää itseään lapsensa vanhempina. Yksi nuorista tiesi, että hänellä itsellään on suuri merkitys biologisen äitinsä elämässä.

”Kyl se on tosi pahoillaan kaikest, mitä on tapahtunu, häntä kaduttaa ne asiat. Sit mä aina sanon sille, et ne on menneitä, et nyt sä voit päättää itse vaan tulevasta. Nyt pidät vaan kiinni tosta, nyt menee asiat iha hyvi.” (Olivia)

Lilli: Mitä sä merkkaut sun äidilles?

Olivia: Aika paljon. Sil on nii vähän ihmisii sen lähellä. Ja mä oon ollu siin ku hänel on ollu vaikeeta ja mä oon pysyny siinä aina ja osoittanu lojaalisuutta.

Äiti oli lapselleen kiitollinen säilyneestä yhteydenpidosta ja hän oli pahoillaan menneisyyden tapahtumista. Aiemmin mainitsemani lojaalius ja ymmärrys tulivat myös tässä esille. Lojaalius vanhempia kohtaan voi näkyä vielä aikuisiässä. Kun nuoret kokivat tässä tutkimuksessa sijaisvanhempansa pelastajan roolissa, yksi nuorista näki itsensä saman tyyppisessä auttajan ja pelastajan roolissa biologiselle äidilleen. Lisäksi hän toimi äidilleen kannustajana ja lohduttajana.

Tämän tutkimuksen mukaan sijaisvanhemmat saivat lasten elämässä psykologisen vanhemman paikan. Kolmella nuorella sijaisvanhemmat olivat psykologisen vanhemman asemassa ja yhden nuoren kohdalla en saanut asiasta selkeyttä. Nuorten ajatukset nykyisistä vanhemmistaan vastaavat siis tarvekoulukunnan näkemyksiä siitä, että psykologisen vanhemman paikan voi saavuttaa lapsen elämässä biologisen vanhemman sijaan joku muu tärkeä aikuinen (Goldstein ym. 1973, 17–19). Jos näille nuorille oli muodostunut psykologinen vanhemmuus alkujaan biologisen vanhemman kanssa, psykologinen vanhemmuus on vaihtunut toisin, kuin suhdekoulukunta (Vinterhed ym. 1981, 122–123) väittää.

Toisaalta nuorilla oli kovin vähän muistoja lapsuudestaan, enkä osaa sen perusteella sanoa, oliko heille koskaan ehtinyt syntyä psykologista suhdetta biologisen vanhempansa kanssa. Sijaisvanhempien psykologinen vanhemmuus nuorten elämässä näkyy siinä, että sijaisvanhemmat olivat ottaneet lapset kuin omiksi lapsikseen, vastanneet lapsen tarpeisiin, vaikuttaneet eniten lasten asenteisiin, huolehtineet lasten menestymisestä elämässä sekä antaneet lapsille kokemuksen siitä, että he ovat rakastettuja ja hyväksytyjä. Sijaisvanhemmat olivat siis täyttäneet vanhemmuuden keskeisimmät osa-alueet. He olivat olleet elämän opettajien, ihmissuhdeosaajien, rajojen asettajien, huoltajien ja rakkauden antajien asemassa näiden nuorten elämässä. (Vanhemmuuden roolikartta 2013.) Tarvekoulukunnan mukaan lapsi juurtuu paremmin sijaisperheeseensä, jos lapsi ei pidä yhteyttä biologisiin vanhempiinsa. Näin lapsi alkaa myös nopeammin pitämään sijaisvanhempia psykologisina vanhempinaan. (Goldstein ym. 1973, 17–39.) Kuten Valkosen (1995) tutkimuksessa, myös tässä työssä nuorten kokemukset psykologisesta vanhemmuudesta tukevat tarvekoulukunnan näkemyksiä. Nuorten ja heidän biologisten vanhempien välistä yhteydenpitoa ei ollut katkaistu viranomaisten toimesta, muttei sitä ilmeisesti ollut myöskään suuremmin tuettu ja näin ollen yhteydenpito oli hiljalleen laantunut. Sijaisvanhemmista tuli psykologisia vanhempia ja nuoret olivat vieraantuneet biologisista vanhemmista. Suurin osa nuorista ei myöskään kaivannut paljoakaan yhteydenpitoa biologisiin vanhempiinsa.

Nuorten puheissa näkyy myös suhdekoulukunnan opit. Suhdekoulukunnan mukaan lapsella voi olla elämässään tärkeämpiäkin aikuisia kuin psykologiset vanhemmat, mutta vauvana biologiseen vanhempaan solmittua psykologista vanhemmuutta ei voida vaihtaa. Suhdekoulukunta perää yhteydenpitoa biologisiin vanhempiin huostaanoton jälkeenkin, jotta lapsen identiteettikehitys säilyisi positiivisena (Vinterhed ym. 1981, 122–123.) Biologiset vanhemmat eivät olleet nuorten elämässä merkityksellisiä. Vaikka nuoret olisivatkin vieraantuneet vanhemmistaan, he olivat silti suurimmalle osalle ainakin jossakin asemassa nuorten elämässä. Haastatelluista nuorista yhden biologisella äidillä oli edelleen tärkeä sija nuoren elämässä. Tämä johtui siitä, että yhteydenpito ei ollut koskaan päässyt

katkeamaan nuoren ja hänen biologisen äitinsä välillä. Suurimpana syynä tähän on varmasti ollut se, että nuori asui ennen sijaisperheeseen muuttoa vuosia lastenkodissa, josta käsin tapaamisia tuettiin enemmän. Suhdekoulukunnan oleellisuus tulee esille myös siinä, että yhdellä haastatelluista nuorista ei ollut yhteydenpidon katkeamisen vuoksi tietoa biologisesta suvustaan, juuristaan, ja tämä oli nuoren elämässä tärkeä seikka. Siksi yhteydenpidon säilymisellä olisi ollut merkitystä.

8. YHTEENVETO JA POHDINTA

Tässä työssä tutkin sijoitettujen lasten suhdetta biologisiin vanhempiin ennen huostaanottoa, sen aikana ja huostaanoton jälkeen. Lisäksi selvitin, keitä lapset pitivät ”oikeina” vanhempinaan huostaanoton jälkeen heidän ollessaan täysi-ikäisiä. Tutkimus toi esille lasten ja biologisten vanhempien välisestä suhteesta useita samankaltaisia havaintoja kuin aiemmissa tutkimuksissa. Kuitenkin tutkimukseni myös erosi monilta osin aiemmista tutkimuksista.

Tärkeimmät tutkimustulokseni ovat tiivistetysti seuraavat: Ensinnäkin, nuoret eivät muistaneet suhdettaan biologisiin vanhempiinsa aikana ennen huostaanottoa, eikä suurimmalla osalla ollut tietoa huostaanottoon johtaneista syistä. Toiseksi, huostaanotto vähensi huomattavasti lapsen ja vanhemman välistä yhteydenpitoa. Kolmanneksi, sijoitus lastenkotiin ennen perhesijoitusta voi säilyttää lapsen ja vanhemman välisen yhteydenpidon tiiviinä. Neljäs tärkeä tulos on se, että jos lapsi on oppinut ymmärtämään biologista vanhempaansa, heidän välisensä suhde on parempi kuin niiden, jotka vanhempiaan eivät ymmärrä. Viidenneksi, sijaisvanhemmat lunastivat jokaisen nuoren kohdalla psykologisen vanhemman aseman. Kuitenkin biologisillakin vanhemmilla oli merkitystä.

Tutkimuksessani en saanut juurikaan tietoa siitä, millainen suhde haastattelemillani neljällä nuorella oli biologisiin vanhempiinsa ennen huostaanottoa, sillä suurimmalla osalla nuorista ei ollut niiltä ajoilta paljoakaan muistikuvia. Samanlaisia havaintoja on nähtävissä myös Valkosen (1995) tutkimuksessa. Hämmäntävää itselleni oli se, että vain yksi nuori tiesi, mitkä syyt olivat lopulta johtaneet huostaanottoon. Muilla huostaanoton lopulliset syyt eivät olleet selvillä. Osittain kyse saattaa olla siitä, että menneisyyden tapahtumat voivat tuntua nuorista vieläkin niin pelottavilta kohdata, ettei huostaanoton aikaisten tapahtumien käsittelyyn ole halua ja voimavaroja. Kuitenkin myös lastensuojelun työntekijöiden ja sijaisvanhempien olisi oltava lasten menneisyyden suhteen avoimia lapselle itselleen, jotta historia lapsen elämässä ei jäisi hämärän peittoon. Toisin, kuin aiemmissa tutkimuksissa (esim. Schwartz 2010; Hämäläinen 2012), iso osa haastatteleistani nuorista ei ikävöinyt vanhempiaan huostaanoton alkuaikoina – tai ei ainakaan muistanut ikävöineensä. Muiden tutkimusten mukaan ainakin jonkin tasoinen ikävöinti on yleistä.

Kuten useissa aiemmissa tutkimuksissa (esim. Valkonen 1995; Pösö 2004), myös tässä työssä selvisi, että huostaanotto katkaisee tai vähentää voimakkaasti lapsen ja vanhemman välistä yhteydenpitoa. Tapaamiset olivat harvassa ja yhteydenpito hoitui lähinnä puhelimitse. Aiemmat tutkimukset (Schwartz 2010; Hämäläinen 2012) esittävät, että sukulaisten luokse sijoitettujen lasten yhteydenpito

biologisiin vanhempiin oli säilynyt paremmin kuin muilla. Tässä tutkimuksessa sukulaissijoituskaan ei näyttänyt tekevän lapsi-vanhempisuhteesta yhtään sen tiiviimpää kuin muillakaan nuorilla. Selitän yhteydenpidon katkeamista osin sillä, että lapset olivat sijoitettu lastenkodin sijaan perheisiin, jolloin biologiset vanhemmat ovat voineet kokea yhteydenpidon lapseensa vaikeaksi. Lisäksi sijaisperheessä lapsella on parempi mahdollisuus kiintyä sijaisvanhempiin, sillä lastenkodissa kiintymistä aikuiseseen haittaa muun muassa henkilökunnan suuri vaihtuvuus. Perustelen yhteydenpidon katkeamisen ja perhehoidon välistä yhteyttä myös sillä, että yksi haastattelemistani nuorista asui useita vuosia huostaanoton jälkeen ensin lastenkodissa ennen kuin hänet sijoitettiin perheeseen. Tämä nuori oli ainoa, jolla oli tiivis suhde biologiseen äitiinsä huostaanoton jälkeen. Haastattelemieni nuorten sijaisvanhemmat olivat ainakin jollakin tasolla kannustaneet heitä yhteydenpitoon vanhempiensa kanssa, mutta lastenkodissa saatetaan tukea lapsen ja vanhemman välistä yhteydenpitoa aktiivisemmin (Laakso 2012, 38–39). Lisäksi vanhemman voi olla helpompi tulla tapaamaan lastaan laitospäivästä ympäristöön (Granfelt 1998, 120). Toisaalta yhteydenpito vanhempaan voi myös helpottua sijaisperheessä, jossa ei ehkä niin tarkkaan rajata lapsen puhelimen käyttöä. Toisin kuin aiempien tutkimusten (esim. Valkonen 1995; Niemi 2003) mukaan yhteydenpito katkeaa vanhemman toimesta, tässä työssä selvisi, että yhteydenpito oli useimmiten vanhempilähtöistä. Toinen ero aiempiin tutkimuksiin (esim. Valkonen 1995) on, että vaikka yhteydenpito biologisiin vanhempiin oli vähäistä, nuoret eivät olleet toivoneet sitä lisää. Tämä johtui siitä, että kaikki nuoret kokivat sijaisvanhempansa niin sanotusti oikeiksi vanhemmiksi.

Kaikki nuoret pitivät huostaanottoaan nykyisin hyvänä asiana. Huostaanotto ja uusi perhe mahdollistivat nuorille paremmat lähtökohdat elämään. Nyt, huostaanoton jälkeen, nuoret olivat pääsoin vieraantuneet biologisista vanhemmistaan. Jos suhde biologisiin vanhempiin oli tallella, se oli muuttunut kaveruudeksi. Sama asia selviää myös aiemmista tutkimuksista (esim. Valkonen 1995; Niemi 2003; Jahnukainen 2004). Lapsen ja vanhemman roolit olivat myös muuttuneet. Lapsi oli ikään kuin vanhempansa huoltaja, joka varmisti ja huolehti, että vanhemmalla oli asiat hyvin. Tällainen huoltosuhteen muutos on kulttuurissamme yleistä. Sen, että aikuinen lapsi hoivaa sairasta vanhempansa, katsotaan olevan moraalisesti oikein. Tässä tutkimuksessa nuoret joutuivat luopumaan omasta roolistaan lapsena vain tavallista aikaisemmin.

Nuoret eivät kaivanneet enempää yhteydenpitoa biologisten vanhempiensa kanssa. Kuitenkin juurettomuus tuntui kaivertavan. Biologisten vanhempien tapaamista harkittiin, koska vanhemmat olivat ainoita, joilta nuorella oli mahdollisuus saada tietoa menneisyydestään. Nuoret uskoivat, että heidän biologiset vanhempansa toivoisivat yhteydenpitoa enemmän.

Tärkeä tulos lapsen ja biologisen vanhemman välisen suhteen laadusta oli ymmärrys. Jos nuori oli ajan myötä oppinut ymmärtämään vanhempaansa ja tämän tekemiä valintoja, suhde vanhempaan oli huostaanoton jälkeen hyvä. Jos taas nuorelta ei ymmärrystä vanhempaansa kohtaan löytynyt, ei suhdettakaan varsinaisesti ollut enää olemassa. Toisaalta, ymmärryksen ja lojaliteetin raja on häilyvä. Lapsen lojaalius vanhempaansa kohtaan voi jatkua aikuisikään saakka, jolloin nuori saattoi kokea velvollisuudekseen auttaa vanhempaansa, jonka rankka ja alkoholisoitunut elämä oli sairastuttanut.

Niin kuin Valkosen (1995) tutkimuksestakin ilmenee, myös tässä työssä jokaisen nuoren sijaisvanhemmat olivat lunastaneet vanhemman roolin nuorten elämässä. Nuorilla oli hyvä suhde sijaisvanhempiinsa. Nuoret pitivät sijaisvanhempiaan niin sanotusti oikeina vanhempinaan, sillä sijaisperheet olivat tarjonneet nuorille rakastavan, tavallisen ja tasapainoisen elämän. Sijaisvanhemmat olivat antaneet myös hyvää esimerkkiä elämään ja tukeneet koulutuksessa. Tärkeänä asiana pidettiin myös sitä, että sijaisvanhemmat olivat kohdelleet nuorta kuin omaa lastaan. Vain yksi nuori, joka oli asunut huostaanoton jälkeen lastenkodissa ja muuttanut sijaisperheeseen vasta teini-iän kynnyksellä, jaotteli biologiset vanhemmat oikeiksi vanhemmiksi ja sijaisvanhemmat sellaisiksi vanhemmiksi, jotka hoitavat biologisten vanhempien tehtävää. Silti sijaisvanhemmat nousivat tällä nuorella biologisiin vanhempiin verrattuna ”paremman” vanhemman asemaan siitä syystä, että sijaisvanhemmilta sai apua, tukea ja turvaa arjessa. Tuen ja turvan saaminen sijaisvanhemmilta tuli ilmi jokaisen nuoren puheissa. Vaikka kaikki nuoret asuivatkin jo omillaan ja elivät itsenäistä elämää, sijaisvanhempien tukea ja turvaa pidettiin edelleen tärkeänä. Tällaista tukea ei biologisilta vanhemmilta saanut, sillä muun muassa pitkällinen päihteidenkäyttö ja muut epäsosiaaliset tavat olivat heikentäneet heidän toimintakykyään. Osa biologisista vanhemmista oli myös kuollut. Kuten muissakin tutkimuksissa (esim. Valkonen 1995) ilmenee, nuoret olivat sijaisvanhemmilleen hyvin kiitollisia siitä, mitä he olivat nuoren, alun perin täysin tuntemattoman lapsen eteen tehneet. Sijaisvanhemmat nähtiin ikään kuin pelastajina.

Vaikka sijaisvanhemmat olivat nousseet nuorten elämässä oikean vanhemman asemaan, biologisilla vanhemmilla oli nuorille silti merkitystä. Sama asia tulee esiin myös muista tutkimuksista (esim. Härmäläinen 2012). Biologiset vanhemmat olivat merkittävässä asemassa siksi, että heistä nuori oli lähöisin ja heillä tulisi olemaan aina jotakin yhteistä.

Niin kuin Valkosen (1995) ja Niemen (2003) tutkimuksissa, myös tässä työssä sijaisvanhemmat olivat lunastaneet nuorten elämässä psykologisen vanhemman aseman. Jos nuorille oli alun perin syntynyt psykologinen suhde biologisten vanhempiensa kanssa, psykologinen vanhemmuus on vaihdettavissa, toisin kuin suhdekoulukunta (Vinterhed ym. 1981, 122–123) väittää. Sijaisvanhemmat olivat täyttäneet vanhemmuuden keskeisimmät odotukset. Sijaisvanhemmista oli tullut nuorille psykologisia vanhempia myös siitä syystä, että yhteydenpito biologisiin vanhempiin oli huostaanoton yhteydessä laantunut nopeasti, jolloin sijaisvanhempien oli ”helpompaa” saada psykologisen vanhemman paikka (ks. Goldstein ym. 1973, 17–39). Yhteydenpitoa ei ollut erityisesti katkaistu kenenkään toimesta, mutta ehkä siihen ei 1990-luvun lopulla vielä panostettu niin paljon kuin nykyään.

Tutkimuksen anti sosiaalityölle

Tämän tutkimuksen työstäminen on ollut hyvin opettavaista sekä tutkimuksen teon että lastensuojelun sosiaalityön kannalta. Tämä tutkimus on opettanut minulle päällimmäiseksi sen asian, että jos lapsella, jonka huostaanottoa ollaan valmistelemassa, on muodostunut hyvä suhde vanhempiinsa, tätä suhdetta on erityisen tärkeää tukea myös huostaanoton aikana. Vaikka lapsen sijaisvanhemmat nousisivatkin lapsella oikean tai psykologisen vanhemman asemaan, lasta voi viimeistään aikuisena alkaa kaihtaa tietämättömyys omista juuristaan ja menneisyydestään. Lapsen hyvinvoinnille on tärkeää, että hän tietää, mistä on lähtöisin.

Lisäksi opin sen, että sijaisvanhempien toiminnalla on hyvin suuri merkitys sille, millainen mielikuva lapselle biologisista vanhemmistaan syntyy. Jos sijaisvanhemmat pyrkivät olemaan avoimia, kannustavat lasta yhteydenpitoon ja puhuvat biologisista vanhemmista arvostavaan sävyyn heidän ongelmistaan huolimatta, lapsikin oppii arvostamaan biologisia vanhempiaan, eivätkä menneisyydessä tapahtuneet asiat jää ehkä niin pahasti vaivaamaan mieltä. Jos taas menneisyydessä tapahtuneet asiat yritetään unohtaa tai niistä ei puhuta, monet selittämättömät kysymykset seuraavat lasta aikuisuuteen asti. Sijaisvanhemman osa ei silti ole helppo. Sijaisvanhemman on vaikeaa vastata sellaisiin kysymyksiin tapahtumista ennen huostaanottoa, joista hänellä ei ole tietoa. Yhteydenpidon tukeminen tarkoittaa myös sitä, että sijaisvanhemman on avattava kotinsa ovet sellaisillekin vanhemmille, jotka käyttävät ehkä rankastikin päihteitä tai jotka vastustavat sitä, että lapsi asuu perheen luona. Tämä aiheuttaa osapuolien välille kitkaa. Tällaisessa tilanteessa sosiaalityöntekijän on otettava sovittelijan rooli. Jos aikuiset eivät tue lapsen ja biologisen vanhemman välistä yhteydenpitoa, se katkeaa, sillä pieni lapsi ei kykene itsenäisesti olemaan yhteydessä vanhempiinsa. Mielestäni seuraava aineisto-ote kuvaa erityisen hyvin yhteydenpidon tukemisen tärkeyttä:

”Et olihan se ny tärkeet, et mä sain olla äidin kans edes jossain tekemisissä. Et jos se olis kokonaa kielletty, ni siin olis voinu vähän niinku kadottaa yhteyden. Se olis voinu men vaa hukkaa sillee, et sit ei vähä niinku tunnekaan omaa äitiis enää. Mäkin olin niin pieni sillo, ni se vähä unohtuu.” (Olivia)

Lastensuojelun sosiaalityössä ei voida tehdä jokaisen lapsen kohdalla samanlaisia ratkaisuja yhteydenpidosta lapsen ja vanhemman välillä. Sosiaalityöntekijän on kyettävä kuuntelemaan niitä ehkä heikkojakin viestejä siitä, milloin lapsi on yhteydenpitoon valmis ja milloin se on lapselle liian rankkaa.

Tässä työssä tutkimusetiikalla on ollut tärkeä osa. Vaikka tutkimuksessa lapsen ääntä pidetään tärkeänä, keskustelua on ollut toisaalta myös siitä, kuinka paljon lasten arkaluontoisia tilanteita voidaan tutkia lasten haavoittuvuuden takia. Lasten tuottama tieto nähdään kuitenkin niin arvokkaaksi tieteele, että heidän tutkimistaan pidetään hyväksyttävänä. (Vehkalahti ym. 2010, 16–17.) Toisaalta lapsi saattaa pitää vaikeista aiheista puhumista jopa terapeutisena (Ellonen & Pösö 2010, 205). Tästä syystä lasten tuottamaa tietoa ei saada unohtaa myöskään lastensuojelun sosiaalityössä. On erityisen tärkeää, ettei lastensuojelun dokumenteissa korostu vain aikuisen ääni, vaan myös lapsi on otettava keskusteluihin mukaan. Ilman aktiivista lasten mukaan ottamista ei voida tehdä juuri heille sopivia yksilöllisiä päätöksiä.

Koin tämän tutkimuksen tekemisen erittäin mielenkiintoisena. Olen työskennellyt lastensuojelussa sosiaalityöntekijänä ja oli kiintoisaa huomata käytännössä se ero, miten nuoret suhtautuvat sosiaalityöntekijään tai tutkijaan. Sosiaalityöntekijöille kaikki nuoret eivät aina uskalla rehellisesti avautua tuntemuksistaan tai kokemuksistaan. Tutkija kuitenkin kohdataan erilaisena. Ainakin haastatteleman nuoret olivat avoimia minua kohtaan. Nautin haastattelutilanteista suuresti juuri sen takia, että nuoret vastasivat rehellisesti ja monisanaisesti kysymyksiini ja erittelivät elämäntapahtumiaan laajasti. Uskon tämän johtuvan siitä, että lastensuojelullinen aspekti puuttui keskusteluista täysin, koska en ollut virkatehtävissä. Lisäksi haastatteluasetelma oli tasavertaisempi, sillä olin opiskelija aivan kuin hekin. Nuoret olivat myös kiinnostuneita tutkimuksestani ja sen tekemisestä. Minna-Kaisa Järvinen (2015, 62) puhuu dialogisesta arvioinnista, jonka avulla kyetään vahvistamaan marginaalissa olevien ääntä. Dialogisen arvioinnin pyrkimyksenä on muokata työntekijän ja asiakkaan välisistä keskusteluista tasa-arvoisempia. Mielenkiintoinen kysymys on, miten tasavertainen keskustelu saataisiin siirrettyä lastensuojeluun työntekijän ja asiakkaan välille. Voiko tällainen tasa-arvoinen asetelma lastensuojelussa olla edes mahdollinen?

Vaikka tutkimuksen tekeminen oli mielenkiintoista, se oli myös hyvin haasteellista. Jokaisen nuoren tausta ja tarinat olivat erilaisia. Jotkut puhuivat hyvin paljon ja jotkut taas erittäin niukasti. Etenkin niukasti puhuvien haastateltavien kohdalla oli haastavaa arvioida, mitä haastateltava oikeastaan ajatteli. Analyysivaiheessa huomasin, etten ollut aina esittänyt tarkentavia jatkokysymyksiä, mikä jäi harmittamaan. Aina en uskaltanut esittää lisäkysymyksiä, sillä muutamien hyvin suppeiden vastausten kohdalla päätin, ettei haastateltava halua avautua asiasta minulle enempää. Minun olisi pitänyt olla rohkeampi ja uskaltaa esittää jatkokysymyksiä hienovaraisesti mutta sinnikkäästi. Tulosten analysointi oli vaativaa myös siinä mielessä, että välillä huomasin olevani liian sisällä yksittäisten nuorten elämäntarinoissa ja aineistoa oli siksi vaikeaa tarkastella niin sanotusti ylhäältä päin yhtenä tekstinä. Kuitenkin päivien tauot analysoinnissa olivat avuksi ja antoivat uutta perspektiiviä.

Jatkotutkimuksen aiheita heräsi monia. Päälimmäisenä minusta olisi kuitenkin mielenkiintoista tutkia seuraavaksi sitä, eroavatko perheisiin sijoitettujen ja lastenkoteihin sijoitettujen nuorten suhteet biologisiin vanhempiin toisistaan. Olen työskennellyt sosiaalityöntekijänä aiemmin laitoksiin sijoitettujen lasten ja nuorten kanssa. Huomioni perusteella monella laitokseen sijoitetulla nuorella ei mene huostaanoton jälkeen aina hyvin. Opiskelamiseen ei ole voimavaroja ja päihteet ovat isossa osassa elämää. Olinkin yllätynyt ja iloinen siitä, kuinka hyvin haastattelemini perheisiin sijoitettujen nuorten asiat olivat. He kaikki opiskelivat ja asiat näyttivät olevan muutenkin mallillaan. Siksi olisikin kiinnostavaa tutkia myös sitä, millaisena perheisiin sijoitettujen ja lastenkoteihin sijoitettujen nuorten elämä näyttäytyy huostaanoton jälkeen.

Lopuksi haluan sanoa, että olen tutkimukseeni osallistuneille nuorille hyvin kiitollinen. Heidän ansiostaan sain opinnäytteeni tehtyä ja heidän elämäntarinansa sekä kokemuksensa opettivat minulle paljon. Olen kaikkien näiden nuorten puolesta iloinen siitä, kuinka hyväkäytöksisiä ja neuvokkaita he ovat. Lisäksi heidän avoimuutensa arkojenkin menneisyyden asioiden suhteen on ihailtavaa. Osa nuorista koki velvollisuudekseen osallistua tutkimukseen, koska huostaanotettujen lasten kokemuksista on verraten vähän tietoa.

LÄHTEET

Aaltio, Iiris & Puusa, Anu (2011) Laadullisen tutkimuksen luotettavuus. Teoksessa Anu Puusa & Pauli Juuti (toim.) Menetelmäviidakon raivaajat. Perusteita laadullisen tutkimuslähestymistavan valintaan. Tampere: Johtamistaidon opisto, 153–166.

Alasuutari, Maarit (2004) Kuka lasta kasvattaa? Vanhemmuuden ja yhteiskunnallisen kasvatuksen suhde vanhempien puheessa. Helsinki: Gaudeamus.

Alasuutari, Pertti (2011) Laadullinen tutkimus 2.0. Tampere: Vastapaino.

Andersson, Gunvor (1989) Pieni ja poissa kotoa. Helsinki: Valtion painatuskeskus.

Berrick, Jill Duerr (2011) Trends and Issues in the U.S. Child Welfare System. Teoksessa Neil Gilbert, Nigel Parton & Marit Skivenes (toim.) Child Protection Systems. International Trends and Orientations. New York: Oxford University Press, 17-35.

Bowlby, John (1984) Attachment and Loss: Volume 1. Attachment. London: Penguin Books.

Bowlby, John (1988) A Secure Base. Clinical applications of attachment theory. London: Routledge.

Ellonen, Noora & Pösö, Tarja (2010) Lapset arvioimassa tutkimuksen etiikkaa – Esimerkkinä uhritutkimus. Teoksessa Hanna Lagström, Tarja Pösö, Niina Rutanen & Kaisa Vehkalahti (toim.) Lasten ja nuorten tutkimuksen etiikka. Helsinki: Nuorisotutkimusseura, 192–209.

Eronen, Tuija (2012a) Lastenkoti osana elämäntarinaa. Narratiivinen tutkimus lastenkodissa asuneiden kertomuksista. Tampere: Tampereen Yliopistopaino.

Eronen, Tuija (2012b) Äitiin liittyvät moraaliset jännitteet huostaanotettujen kerronnassa. Teoksessa Hannele Forsberg & Leena Autonen-Vaaranieniemi (toim.) Kiistanalainen perhe, moraalinen järkeily & sosiaalityö. Tampere: Vastapaino, 123–145.

Eskola, Jari & Suoranta, Juha (2005) Johdatus laadulliseen tutkimukseen. Tampere: Vastapaino.

Forsberg, Hannele & Ritala-Koskinen Aino & Törrönen, Maritta (2006) Kohti lapsisensitiivistä sosiaalityötä. Teoksessa Hannele Forsberg, Aino Ritala-Koskinen & Maritta Törrönen (toim.) Lapset ja sosiaalityö. Kohtaamisia, menetelmiä ja tiedon uudelleenarviointia. Jyväskylä: PS-kustannus, 5–18.

Forsberg, Hannele (2012) Johdatus kirjan käsitemaailmaan. Teoksessa Hannele Forsberg & Leena Autonen-Vaaraniemi (toim.) Kiistanalainen perhe, moraalinen järkeily & sosiaalityö. Tampere: Vastapaino, 7-21.

Gilbert, Neil & Parton, Nigel & Skivenes, Marit (2011a) Introduction. Teoksessa Neil Gilbert, Nigel Parton & Marit Skivenes (toim.) Child Protection Systems. International Trends and Orientations. New York: Oxford University Press, 3–13.

Gilbert, Neil & Parton, Nigel & Skivenes, Marit (2011b) Changing Patterns of Response and Emerging Orientations. Teoksessa Neil Gilbert, Nigel Parton & Marit Skivenes (toim.) Child Protection Systems. International Trends and Orientations. New York: Oxford University Press, 243–257.

Goldstein, Joseph & Freud, Anna & Solnit, Albert J. (1973) Beyond the Best Interests of the Child. New York: MacMillan.

Gottberg, Eva (2011) Perhesuhteet ja lainsäädäntö. Turku: Turun yliopisto.

Granfelt, Riitta (1998) Kertomuksia naisten kodittomuudesta. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura.

Hautamäki, Airi (2011) Lapsen kiintymyssuhteet ja niiden vaarantuminen. Teoksessa Jari Sinkkonen & Mirjam Kalland (toim.) Varhaislapsuuden tunnesiteet ja niiden suojeleminen. Helsinki: WSOY, 29-69.

Helavirta, Susanna (2011) Lapset hyvinvointitiedon tuottajina. Tampere: Tampereen Yliopistopaino.

Hirsjärvi, Sirkka & Hurme, Helena (2001) Tutkimushaastattelu. Teemahaastattelun teoria ja käytäntö. Helsinki: Helsinki University Press.

Hurtig, Johanna (2006) Lasten tieto sosiaalityön haasteena. Teoksessa Hannele Forsberg, Aino Ritala-Koskinen & Maritta Törrönen (toim.) Lapset ja sosiaalityö. Kohtaamisia, menetelmiä ja tiedon uudelleenarviointia. Jyväskylä: PS-kustannus, 167-193.

Huttunen, Jouko (2001) Isänä olemisen uudet suunnat. Juva: PS-kustannus.

Huttunen, Jouko (2012) Sosiaalinen vanhemmuus uusperheessä. Väestöliitto.

Hämäläinen, Kati (2012) Perhehoitoon sijoitettujen lasten antamat merkitykset kodilleen ja perhesuhteilleen. Helsinki: Väestöliitto.

Jahnukainen, Markku (2004) Koulukodissa ja koulukodin jälkeen. Vuosina 1996 ja 2000 valtion koulukodeista kotiutettujen nuorten koulukotikokemukset ja jälkiseuranta vuoteen 2002. Helsinki: Stakes, Aiheita 29/2004.

Juhila, Kirsi & Jokinen, Arja & Suoninen, Eero (2012) Katégoria-analyysin teesit. Teoksessa Arja Jokinen, Kirsi Juhila & Eero Suoninen (toim.) Katégoriat, kulttuuri & moraali. Johdatus katégoria-analyysiin. Tampere: Vastapaino.

Järvinen, Minna-Kaisa (2015) Asiakas-työntekijäsuhde rikosseuraamusalalla. Dialoginen arviointi tiedontuotannon tapana. Tampere: Acta Universitatis Tamperensis.

Kalland, Mirjam (2003) Kiintymyssuhdeteorian kliininen merkitys: soveltaminen erityistilanteissa. Teoksessa Jari Sinkkonen & Mirjam Kalland (toim.) Varhaiset ihmissuhteet ja niiden häiriintyminen. Helsinki: WSOY, 198-233.

Kalland, Mirjam (2004) Vauvan ja lapsen kehityksellisten tarpeiden huomioiminen lastensuojelussa. Teoksessa Annamajja Puonti, Tuula Saarnio & Anne Hujala (toim.) Lastensuojelu tänään. Helsinki: Tammi, 119–140.

Kalland, Mirjam (2011) Varhaislapsuuden tunnesuhteet ja sijoitettu lapsi. Teoksessa Jari Sinkkonen & Mirjam Kalland (toim.) Varhaislapsuuden tunnesuhteet ja niiden suojeleminen. Helsinki: WSOY, 207–236.

Keltikangas-Järvinen, Liisa (2012) Pienen lapsen sosiaalisuus. Helsinki:WSOY

Kuula, Arja (2011) Tutkimusetiikka. Aineistojen hankinta, käyttö ja säilytys. Tampere: Vastapaino.

Kuula, Arja (2012) Yksityisyydensuoja tutkimuksessa. Teoksessa Jaana Hallamaa & Veikko Launis & Salla Lötjönen (toim.) Etiikkaa ihmistieteille. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 124–140.

Kyngäs, Helvi & Vanhanen, Liisa (1999) Sisällön analyysi. Hoitotiede 11, 3-12.

Laakso, Riitta (1998) Ehdot selviksi. Teoksessa Riitta Laakso & Peppi Saikku (toim.) Hyvä huostanotto? Helsinki: Stakes, 4–41.

Laakso, Riitta (2009) Arjen rutiinit ja yllätykset – etnografia lastenkotityöstä. Tampere: Acta Universitatis Tamperensis.

Laakso, Riitta (2012) Vanhempien kanssa tehtävä työ ja moraalikysymykset lastenkodissa. Teoksessa Hannele Forsberg & Leena Autonen-Vaaranieniemi (toim.) Kiistanalainen perhe, moraalinen järkeily & sosiaalityö. Tampere: Vastapaino, 25–44.

Laakso, Riitta (2013) Mistä koti huostaanotetulle lapselle? Helsinki: Kunnallisan alan kehittämissäätiö.

Laine, Marjukka & Kokkinen, Lauri & Kaarlela-Tuomaala, Anu & Valtanen, Elisa & Elovainio, Marko & Suomi, Reima & Keinänen, Mika (2011) Sosiaali- ja terveysalan työolot 2010. Kahden vuosikymmenen kehityskulku. Kyselytutkimuksen perustulokset ammattiryhmittäin. Työterveyslaitos.

http://www.ttl.fi/fi/verkkokirjat/sosiaali_ja_terveysala/2010_kyselytutkimus/Sivut/default.aspx. Viitattu 22.10.2014.

Laitinen, Merja (2004) Häväistyt ruumiit, rikotut mielet. Tampere: Vastapaino.

Lastensuojelun käsikirja (a). Terveiden ja hyvinvoinnin laitos.

<http://www.thl.fi/fi/web/lastensuojelun-kasikirja/lastensuojelun-kasikirja/tyoprosessi/sijaishuolto>.

Viitattu 29.10.2014.

Lastensuojelun käsikirja (b). Terveysten ja hyvinvoinnin laitos.

<http://www.thl.fi/fi/web/lastensuojelun-kasikirja/lastensuojelun-kasikirja/tyoprosessi/sijais-huolto/hoito-ja-kasvatus-sijaishuollossa/lapsen-oikeudet-sijaishuollossa>. Viitattu 29.10.2014.

Lastensuojelun käsikirja (c). Terveysten ja hyvinvoinnin laitos.

<http://www.thl.fi/fi/web/lastensuojelun-kasikirja/lastensuojelun-kasikirja/tyoprosessi/jalkihuolto>.

Viitattu 31.10.2014.

Marjomaa, Paula & Laakso, Milja (2010) Terveisiä täältä kodista! Lasten, sijaisvanhempien syntymävanhempien ja sosiaalityöntekijöiden näkökulmia lastensuojelun perhehoitoon. Helsinki: Pelastakaa Lapset ry.

Niemi, Heli (2003) Mihin kuulun, kuka olen? Koti, ihmissuhteet ja identiteetti perhehoidossa kasvanneen nuoren aikuisen äidin elämänkertomuksessa. Rovaniemi: Lapin Yliopistopaino.

Pervin, Lawrence (2003) The Science of Personality. New York: Oxford University Press.

Poijula, Soili (2007) Lapsi ja kriisi. Selviytymisen tukeminen. Helsinki: Kirjapaja.

Pryor, Jan (2004) Children's Contact with Relatives. Teoksessa Andrew Bainham, Bridget Lindley, Martin Richards & Liz Trinder (toim.) Children and Their Families. Contacts, Rights and Welfare. Oxford and Portland, Oregon: Hart Publishing, 47-58.

Puusa, Anu & Juuti, Pauli (2011) Mitä laadullinen tutkimus on? Teoksessa Anu Puusa & Pauli Juuti (toim.) Menetelmäviidakon raivaajat. Perusteita laadullisen tutkimuslähestymistavan valintaan. Tampere: Johtamistaidon opisto, 47–57.

Puusa, Anu (2011) Haastattelu laadullisen tutkimuksen menetelmänä. Teoksessa Anu Puusa & Pauli Juuti (toim.) Menetelmäviidakon raivaajat. Perusteita laadullisen tutkimuslähestymistavan valintaan. Tampere: Johtamistaidon opisto, 73–87.

Puusa, Anu (2011) Laadullisen aineiston analysointi. Teoksessa Anu Puusa & Pauli Juuti (toim.) Menetelmäviidakon raivaajat. Perusteita laadullisen tutkimuslähestymistavan valintaan. Tampere: Johtamistaidon opisto, 114–125.

Puustinen-Korhonen, Aila & Pösö, Tarja (2010) Toteutuuko lapsen oikeus pysyviin kasvuolosuhteisiin? Puheenvuoro lastensuojelun vaikuttavuudesta. Lapsiasiavaltuutetun toimiston julkaisuja 2010:3.

Pösö, Tarja (2004) Kasvatustyö sijaishuollossa. Teoksessa Annamaija Puonti, Tuula Saarnio & Anne Hujala (toim.) Lastensuojelu tänään. Helsinki: Tammi, 202–213.

Pösö, Tarja (2004) Vakavat silmät ja muita kokemuksia koulukodista. Helsinki: Stakes, tutkimuksia 133.

Pösö, Tarja (2008) Kiistanalaiset perhesuhteet ja tutkimisen moraali. Teoksessa Eija Sevón & Marianne Notko (toim.) Perhesuhteet puuntarissa. Helsinki: Gaudeamus, 93–107.

Pösö, Tarja (2011) Combatting Child Abuse in Finland: From Family to Child-Centered Orientation. Teoksessa Neil Gilbert, Nigel Parton & Marit Skivenes (toim.) Child Protection Systems. International Trends and Orientations. New York: Oxford University Press, 112–130.

Pösö, Tarja (2012) Lapsen etu, oikeudet ja näkökulma moraalisisina kannanottoina. Teoksessa Hannele Forsberg & Leena Autonen-Vaaranieniemi (toim.) Kiistanalainen perhe, moraalinen järkeily & sosiaalityö. Tampere: Vastapaino, 75–97.

Raitakari, Suvi & Juhila Kirsi (2011) Moraalinen järjestys ja aikuisuuden odotukset ammatillisessa vuorovaikutuksessa: esimerkkinä mielenterveyskuntoutus. Teoksessa Aini Pehkonen & Marja Väänänen-Fomin (toim.) Sosiaalityön arvot ja etiikka. Jyväskylä: PS-kustannus, 189–214.

Ritala-Koskinen, Aino (2001) Mikä on lapsen perhe? Tulkintoja lasten uusperhesuhteista. Helsinki: Väestöliitto.

Ruishalme, Outi & Saaristo, Liisa (2007) Elämä satuttaa. Kriisit ja niistä selviytyminen. Helsinki: Tammi.

Saastamoinen, Kati (2010) Lapsen asema sijaishuollossa. Käsikirja arjen toimintaan. Helsinki: Edita.

Schwartz, Ann (2010) ”Nobody Knows Me No More”: Experiences of Loss Among African American Adolescents in Kinship and Non-Kinship Foster Care Placements. *Race and Social Problems* 2 (1), 31-49.

Sinkkonen, Jari (2001) Lapsen puolesta. Helsinki: WSOY.

Sinkkonen, Jari (2011) Lapsen ja isän varhainen suhde. Teoksessa Jari Sinkkonen & Mirjam Kalland (toim.) Varhaislapsuuden tunnesiteet ja niiden suojeleminen. Helsinki: WSOY, 115-124.

Strandell, Harriet (2010) Etnografinen kenttätö. Lasten kohtaamisen eettisiä ulottuvuuksia. . Teoksessa Hanna Lagström, Tarja Pösö, Niina Rutanen & Kaisa Vehkalahti (toim.) Lasten ja nuorten tutkimuksen etiikka. Helsinki: Nuorisotutkimusseura, 92–112.

Tervonen-Arnkil, Kaisa. Avoimen adoption merkitys lastensuojelussa. Terveiden ja hyvinvoinnin laitos.

<http://www.thl.fi/fi/web/lastensuojelun-kasikirja/tyoprosessi/erityiskysymykset/avoimen-adoption-merkitys-lastensuojelussa> Viitattu 19.1.2015.

Tilasto- ja indikaattoripankki SOTKANet 2005-2013b. Terveiden ja hyvinvoinnin laitos.

<http://uusi.sotkanet.fi/portal/page/portal/etusivu/hakusivu/tulossivu?regionCount=1¤tEvent=getData&sexCount=1&setId=p85c1a784c430d873895965a5c54b15a90995d2192cd6eb&indCount=2&yearCount=11>. Viitattu 20.11.2014.

Tilasto- ja indikaattoripankki SOTKANet 2005-2013a. Terveiden ja hyvinvoinnin laitos.

<http://uusi.sotkanet.fi/portal/page/portal/etusivu/hakusivu/tulossivu/grafiikkasivu?eventGraph=17>. Viitattu 22.10.2014.

Tuomi, Jouni & Sarajärvi, Anneli (2009) Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Helsinki: Tammi.

Tutkimuseettinen neuvottelukunta (2009) Humanistisen, yhteiskuntatieteellisen ja käyttäytymistieteellisen tutkimuksen eettiset periaatteet.

<http://www.tenk.fi/sites/tenk.fi/files/eettisetperiaatteet.pdf>. Viitattu 24.9.2014.

Tutkimuseettinen neuvottelukunta. Hyvä tieteellinen käytäntö.

<http://www.tenk.fi/fi/htk-ohje/hyva-tieteellinen-kaytanto>. Viitattu 15.12.2014.

Valkonen, Leena (1995) Kuka on minun vanhempani? Perhehoitonuorten vanhempisuhteet. Saarijärvi: Stakes.

Varsinais-Suomen lastensuojelukuntayhtymä (2013) Vanhemmuuden roolikartta.

<http://www.vslk.fi/index.php?id=19>. Viitattu 11.12.2014.

Vehkalahti, Kaisa & Rutanen, Niina & Lagström, Hanna & Pösö, Tarja (2010) Kohti eettisesti kestävä lasten ja nuorten tutkimusta. Teoksessa Hanna Lagström, Tarja Pösö, Niina Rutanen & Kaisa Vehkalahti (toim.) Lasten ja nuorten tutkimuksen etiikka. Helsinki: Nuorisotutkimusseura, 10–23.

Vehkalahti, Kaisa (2010) Historiallisten aineistojen etiikka lasten ja nuorten tutkimuksessa. Teoksessa Hanna Lagström, Tarja Pösö, Niina Rutanen & Kaisa Vehkalahti (toim.) Lasten ja nuorten tutkimuksen etiikka. Helsinki: Nuorisotutkimusseura, 140–162.

Vilén, Marika & Hansen, Maija & Janhunen, Tanja & Kytöpuu, Katri & Salo, Saara & Seppänen, Paula & Seppänen, Sami & Tapio, Nina (2010) Perhe ja perhetyö. Teoksessa Marika Vilén, Paula Seppänen, Nina Tapio & Riikka Toivanen (toim.) Kohtaamisia lapsiperheessä. Menetelmiä perhetyöhön. Helsinki: Kirjapaja.

Vinterhed, Kerstin & Börjeson, Bengt & Cederström, Anita & Fredin, Erik & Hessle, Marie & Hessle, Sven (1981) Barn i kris. En bok om barn och separation. Stockholm: Almqvist & Wiksell Förlag.

Lait ja asetukset:

Isyyslaki 5.9.1975/700

Lastensuojelulaki 13.4.2007/417.

Sijaishuoltolaki 17.9.1982/710.

Sosiaalihuoltolaki 17.9.1982/710.

YK:n yleissopimus lapsen oikeuksista. https://unicef.studio.crasman.fi/pub/public/pdf/LOS_A5fi.pdf. Viitattu 20.11.2014.

LIITE 1

KUTSU TUTKIMUKSEEN

Olen Lilli Vesa ja opiskelen sosiaalityötä Tampereen yliopiston Porin yksikössä. Teen pro gradu –työtä eli päättötyötä siitä, *millaiseksi sijaishuollossa asuneet lapset kokevat suhteensa biologisiin ja sijaisvanhempiin ennen ja jälkeen huostaanoton*. Olen saanut tätä tutkimusta varten tutkimusluvan kunnalta X. Tutkimusluvan yhteydessä olen saanut luvan olla myös yhteydessä sinuun ja pyytää sinulta haastattelulupaa.

Olen valikoinut haastateltavikseni sellaisia jälkihuollossa olevia nuoria, jotka ovat olleet sijoitettuna sijaisperheeseen. Olen sinuun puhelimitse yhteydessä lähipäivinä ja tiedustelen halukkuuttasi osallistua. Jos haluat osallistua tutkimukseen, tapaamme kahden kesken ennalta sovitussa paikassa. Voimme tavata esim. kotonasi, lastensuojelutoimistolla, kahvilassa tai jossakin muussa sellaisessa ehdottamassasi paikassa, jossa sinä haluat.

Haastattelu on teemahaastattelu, jossa käsitellään sitä, millaiseksi huostaanotettu lapsi kokee suhteensa biologisiin vanhempiin ennen huostaanottoa, sen aikana ja huostaanoton jälkeen? Haastattelu koskee myös suhdetta sijaisvanhempiin huostaanoton aikana ja sen jälkeen.

Haastattelun arvoitu kesto on noin tunti ja nauhoitan haastattelun nauhurilla. Haastattelussa käsitellyt asiat ovat luottamuksellisia. Ainoastaan minä käsittelen tutkimusaineistoa. Olen vaitiolovelvollinen ja kaikki haastatteluissa saatu tieto on salassapidettävää. Tutkimusjulkaisussa haastateltavien nimet sekä kaikki tunnistettavat tiedot poistetaan. Haastatteluja käytetään ainoastaan tässä tutkimuksessa. Tutkimusaineisto hävitetään heti, kun tutkimus on päättynyt. Sinulla on mahdollisuus keskeyttää tutkimukseen osallistuminen milloin tahansa.

Toivon, että osallistut tutkimukseen. Lasten ja vanhempien välisiä suhteita huostaanoton aikana on tutkittu vain vähän siten, että itse lapsi on voinut kertoa kokemuksistaan. Usein huostaanoton aikaisista ihmissuhteista ovat tutkimuskirjallisuudessa kertoneet biologiset vanhemmat, sijaisvanhemmat tai sosiaalityöntekijät, mutta harvoin itse lapsi. Sinulla on mahdollisuus kertoa kokemuksistasi ja näin vaikuttaa lastensuojelun kehittämiseen. Jos sinulla on tutkimuksesta kysyttävää, voit olla yhteydessä minuun tai opinnäytetyöni ohjaajaan Tuija Eroseen.

Tarjoan haastattelun yhteydessä pullakahvit ja kaikkien osallistuneiden kesken arvotaan 30 euron lahjakortti S-ryhmään.

Terveisin,

Lilli Vesa
opiskelija
Tampereen yliopisto
Yhteiskunta- ja kulttuuritieteiden yksikkö, Porin yksikkö
vesa.lilli.i@student.uta.fi

Opinnäytetyön ohjaaja:
Tuija Eronen
yliopistonlehtori
Tampereen yliopisto, Porin yksikkö
tuija.eronen@uta.fi

LIITE 2

TEEMARUNKO

KUULUMISET

- elämäntilanne: asuminen, koulu, työ, harrastukset
- tyytyväisyys nykytilanteeseen
- keitä perheeseesi kuuluu?

Muistellaan ensin lapsuuttasi ja aikaa ennen huostaanottoa....

BIOLOGISET VANHEMMAT

- minkälaiseen perheeseen synnyit?
- mitä teit vanhempiesi kanssa aikana ennen huostaanottoa?
- minkälaiset välit teillä silloin oli?
- minkä ikäinen olit, kun huostaanotto tehtiin?
- tiedätkö, miksi se tehtiin?
- muistatko tilannetta ja mitä siitä erityisesti muistat?

Seuraavaksi haluaisin muistella aikaa, kun sinut sijoitettiin....

- sijoitettiinkö sinut heti perheeseen vai lastenkotiin?
- mitä ajattelit huostaanotosta? Oliko se hyvä vai huono juttu? Mitä ajattelet siitä nyt?
- oletko jutellut vanhempiesi kanssa huostaanotosta? Mitä vanhempasi ajattelivat huostaanotosta?

Puhutaan seuraavaksi yhteydenpidosta ja siitä, millaisia tunteita siihen liittyi aivan alussa...

- miten olit yhteydessä biologisiin vanhempiisi huostaanoton alussa? Mitä yhteydenpito merkitsi sinulle? Entä vanhemillesi? Olivatko vanhemmat sinuun yhteydessä vai sinä vanhempiisi? Olisitko halunnut olla heihin enemmän yhteydessä? Tapasitteko usein?
- millaiset välit vanhemmillasi ja sijaisvanhemmillasi oli/on?
- mistä keskustelitte vanhempiesi kanssa huostaanoton alkuaikoina?
- miten yhteydenpito sujui biologisiin vanhempiin myöhemmin huostaanoton aikana?
- ikävöitkö vanhempiasi huostaanoton jälkeen? Menikö ikävä jossain vaiheessa ohi? Entä kotivierailujen jälkeen?
- mitä muita tunteita tilanteeseen liittyi? Surua, katkeruutta, pettymystä, huolta, helpotusta...?
- Millainen suhde sinulla oli biologisiin vanhempiisi huostaanoton aikana? Muuttuiko suhde ajasta ennen huostaanottoa?

Jutellaan seuraavaksi sijaisvanhemmistasi ja sijaisperheeseen tulosta.....

SIJAISVANHEMMAT

- mitä muistat tulostasi sijaisperheeseen? Millainen perhe oli, keitä siihen kuului?
- mikä oli ensi vaikutelmasi sijaisvanhemmistasi?
- mikä sijaisperheessä oli hyvää, mikä huonoa?
- miten suhde sijaisvanhempiin kehittyi? Aloitko pitää heitä vanhempinasi ja jos, niin missä vaiheessa?
- miten sijaisvanhemmat suhtautuivat biologisiin vanhempiisi ja yhteydenpitoon heidän kanssaan?

Keskustellaan nyt tämän hetken tilanteesta ja suhteistasi vanhempiisi ja sijaisvanhempiisi.....

HUOSTAANOTON JÄLKEEN

biologiset vanhemmat:

- miten paljon pidät nykyisin biologisiin vanhempiisi yhteyttä? Kenen toivomuksesta? Mitä yhteydenpito merkitsee sinulle? Mitä se merkitsee vanhemmillesi?
- millaiset välit sinulla on nyt biologisiin vanhempiisi? Onko suhde mielestäsi muuttunut ajoista ennen huostaanottoa?
- mitä odotat biologisilta vanhemmiltasi nykyisin? Ovatko odotukset toteutuneet?
- mitä biologiset vanhempasi merkitsevät sinulle nyt?
- mitä luulet biologisten vanhempiesi ajattelevan sinusta. Mitä sinä merkitset heille? Pitävätkö he itseään vanhempinasi?

Sijaisvanhemmat

- mitä ajattelet sijaisvanhemmistasi nyt? Hyvät/huonot puolet?
- jos asut itsenäisesti, kuinka usein olet yhteydessä sijaisvanhempiisi? Mitä yhteydenpito merkitsee sinulle? Mitä merkitsee sijaisvanhemmille?
- mitä odotat sijaisvanhemmiltasi nykyisin? Toteutuvatko odotukset?
- mitä luulet sijaisvanhempiesi ajattelevan sinusta? Mitä sinä merkitset heille? Pitävätkö he itseään vanhempinasi?
- kuka on sinulle täällä hetkellä läheisin/tärkein ihminen? Entä seuraavaksi läheisin? Miksi?
- ketkä ovat mielestäsi sinun todelliset, ”oikeat” vanhempasi? Miksi?
- millä nimellä kutsut biologisia ja sijaisvanhempiasi?
- kenelle ihmiselle luulet merkitseväsi eniten? Kenelle vanhemmalle? Miksi?
- kuka aikuinen on eniten vaikuttanut elämääsi ja mielipiteisiisi? Miksi?
- miten määrittelisit neljän tai useamman vanhempasi aseman elämässäsi?

LOPUKSI

- mitä muuta haluaisit vielä kertoa?
- miksi halusit osallistua tähän tutkimukseen?

Paluu nykyhetkeen....